ANKARA ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

EĞİTİMİN KÜLTÜREL TEMELLERİ ANABİLİM DALI

EĞİTİMİN SOSYAL VE TARİHİ TEMELLERİ BİLİM DALI

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE TOPLUMSALDEĞİŞMENİN TANIĞI OLARAK KARİKATÜRLER (1928-1940) VE EĞİTİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yasemin Özçubukçu

Ankara

Temmuz, 2013

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

EĞİTİMİN KÜLTÜREL TEMELLERİ ANABİLİM DALI

EĞİTİMİN SOSYAL VE TARİHİ TEMELLERİ BİLİM DALI

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE TOPLUMSALDEĞİŞMENİN TANIĞI OLARAK KARİKATÜRLER (1928-1940) VE EĞİTİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yasemin Özçubukçu

Danışman: Prof. Dr. İsmail Doğan

Ankara

Temmuz, 2013

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma jürimiz tarafından Eğitimin Kültürel Temelleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. İsmail Doğan ( )

Üye Prof. Dr. İhsan Sezal ( )

Üye Doç. Dr. Metin Pişkin ( )

Onay
Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

…. / …. / 2013

Prof. Dr İsmal Güven
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bu çalışmada erken cumhuriyet döneminde 1929-1940 yılları arasında yayımlanmış olan karikatürlerde Türk toplumunun nasıl Batılılaştığı ve devrimlere Türk halkının nasıl uyum sağladığı araştırılmıştır.Bu çalışma harf inkılabından başlayarak 1940 yılına kadar gazetelerde, dergilerde, karikatür kitaplarında toplumsal değişimi işlemiş ve halkı eğitmek, bilgilendirmek amaçlı yapılmış olan karikatürleri ele almaktadır. Görsel bir iletişim aracı olan karikatür, kültürel değerleri, inançları, normları, değişen yasaları iletmede ve halkı eğitmede önemli rol oynamaktadır ve bu özelliği ile insanlık tarihini yansıtmaktadır. Ayrıca bu sanat anlık değişimleri yansıttığı için güncel, politik ve sosyolojik değişimleri işlemektedir. Bu özelliğinden ötürü karikatür,toplumları ve toplumların geçirdikleri toplumsal değişimleri yansıtır.

Araştırmada,karikatürün toplumu nasıl yansıttığı, karikatür kelimesinin kökeni,erken cumhuriyet dönemi Türk karikatürü, ilk Türk karikatür dergileri ve toplumsal değişmenin tanığı olarak sosyolojik içerikli karikatürler incelenmiştir.

Çalışmada 1928-1940 yılları arasında yayımlanmış karikatürlerde batılılaşma ve modernleşme, karikatür ve modern yaşam, karikatür ve eğitim (bilim), karikatür ve tüketim, kıyafet devrimi sonucunda: kıyafet tüketimi ve erken cumhuriyet dönemi karikatürlerinde kadının rol değişimi araştırılmış ve incelenmiştir.

Araştırma süresince katkıda bulunanları anmak isterim. Bu araştırmanın konusunun belirlenmesinden başlayarak son evresine kadar yaklaşımı ile desteğini ve yardımını esirgemeyen, çalışmanın heraşamasında büyük katkısı ve emeği olan sayın hocam “Prof. Dr. İsmail Doğan’a” teşekkür ederim. Ayrıca yardımlarından ve manevi desteklerinden dolayı eşime, anneme, babama, teşekkürü bir borç bilirim.

Yasemin Özçubukçu

ÖZET

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL DEĞİŞMENİN TANIĞI OLARAK KARİKATÜRLER (1928-1940) VE EĞİTİM

Özçubukçu, Yasemin

Yüksek Lisans, Eğitimin Kültürel Temeller Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İsmail Doğan

Temmuz 2013, 98 sayfa

Bu çalışma harf inkılabından başlayarak 1940 yılına kadar gazetelerde, dergilerde, karikatür kitaplarında toplumsal değişimi işlemiş ve halkı eğitmek, bilgilendirmek amaçlı yapılmış olan karikatürleri ele almaktadır. Görsel bir iletişim aracı olan karikatür, kültürel değerleri, inançları, normları, değişen yasaları iletmede ve halkı eğitmede önemli rol oynamaktadır ve bu özelliği ile insanlık tarihini yansıtmaktadır. Ayrıca bu sanat anlık değişimleri yansıttığı için güncel, politik ve sosyolojik değişimleri işlemektedir. Bu sebepten dolayı araştırma 1928-1940 yılları arasında ülkemizde toplumsal değişmeye, gelişmeye tanıklık etmiş ve halkı eğitmek amaçlı yapılmış olan, *Yeni Sabah, Cumhuriyet* ve *Akşam* gazetelerinde, *Akbaba* ve *Karikatür* dergilerinde ve de Cemal Nadir, Ramiz Gökçe karikatür albümlerinde yayımlanmış karikatürler oluşturmaktadır. Bu araştırma sonunda, erken cumhuriyet döneminde gelişimi anlatmak ve halkı bilgilendirmek amaçlı yapılan karikatürler derlenmiştir. Dolayısıyla gelişmekte olan genç Türkiye Cumhuriyetindeki sosyolojik değişimler karikatürler üzerinden incelenmiştir.

ABSTRACT

CARICATURES AS A WITNESS OF SOCIAL CHANGES AND EDUCATION IN THE EARLY REPUBLIC ERA IN TURKEY (1928-1940)

Özçubukçu, Yasemin

Masters Degree, Department of Educations Cultural Grounds

Supervisor: Prof. Dr. İsmail Doğan

July 2013, 98 pages

In this study, caricatures published in magazines and newspapers which has depicted sociological changes and has functioned as informal education devices between the years 1928-1940 has been studied. Cartoons are important visuals. They play an important role ineducating a public indirectly by transmitting cultural values, beliefs, norms, lawsand cultural transformation. These features of cartoons reflect the history of a country. Since this art depicts society, political and sociologicalchanges in a certain time period can be observed. Because of this reason, this research consists of cartoons which are witnesses of sociological development, change and caricatures which also has served as an informal educating device. These cartoons has been gathered from Yeni Sabah, Cumhuriyet and Akşamnewspapers, Akbaba and Karikatürmagazines and also Cemal Nadir, RamizGökçecartoon albums which were printed between the years 1929-1940. In the result of this research, the social development of the early Turkish republic period has been studied through cartoons with social contexts and eventually the newly established Turkish republic was analyzed through these caricatures.

İÇİNDEKİLER

SAYFA

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI……i

ÖNSÖZ……ii

ÖZET……iii

ABSTRACT……iv

İÇİNDEKİLER……v

1. BÖLÜM: GİRİŞ ……1

Problem ……3
Amaç ……6
Önem ……7
Varsayımlar ……8
Sınırlılıklar ……8
Tanımlar……9

2. BÖLÜM: YÖNTEM ……10

Yöntem……10
Araştırmanın Modeli ……10
Evren……10
Araştırma Grubu……11
Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması……11
Verilerin Analizi ……11

3. BÖLÜM: KARİKATÜR VE TOPLUM ……13

Karikatür Kelimesinin Kökeni ve Tanımları……13
Karikatürün Toplumu Yansıtıcı Özelliği ……15
Bir İletişim Aracı Karikatür……16
Bir Eğitim Aracı Olarak Karikatür……17
Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Toplumsal Değişmenin Temel Özellikleri…… ……18
Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Karikatürü ……19
İlk Türk Karikatür Dergisi: DİYOJEN ……20
Kurtuluş Savaşı Dönemi Karikatür Dergileri: Güleryüz ve Aydede……22

En Uzun Soluklu Türk Karikatür Dergisi: AKBABA 25
Harf Devriminin Türk Karikatürüne Etkisi…..…….....27

4. BÖLÜM:TOPLUMSAL DEĞİŞMENİN TANIĞI OLARAK KARİKATÜRLER.....30

1928-1940 Yılları Arasında Yayımlanmış Karikatürlerde Batılılaşma ve Modernleşme 31
Karikatür ve Modern Yaşam.....32
Karikatür ve Eğitim (Bilim).....52
Karikatür ve Tüketim 61
Kıyafet Devrimi ve Yeni Tüketim Alışkanlıkları.....62
Erken Cumhuriyet Dönemi Karikatürlerinde Kadının Rol Değişimi.....75

5. GENEL DEĞERLENDİRME, SONUÇ ve ÖNERİLER 83

Genel Değerlendirme 83
Sonuç 87
Öneriler.....88

KAYNAKÇA.....90

EKLER.....95

BÖLÜM I

GİRİŞ

I. Dünya Savaşı'ndan ve Türkiye'nin kurtuluşu için yapılan ulusal Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin kaynakları her bakımdan çok kötü durumdaydı. Bu savaşlar mali, ekonomik yönden sıkıntılı olan Türk kaynaklarını ve halkını daha da azaltmıştı. Ayrıca 1750'li yıllardan itibaren Osmanlı ekonomisi çöküşe geçmeye başlamıştır. Bu çöküşün başlıca nedenlerini kapitülasyonlar, sanayinin gelişmemesi, sürekli savaşlar, tarımın bozulması ve dış borçlar oluşturmaktaydı. Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'de birçok inkılap yapılmış ve bu yeni kurulmuş ülkenin gerek ekonomisinde, gerek hukuk sisteminde, gerek eğitim sisteminde gerekse toplumsal alanda yapılan belirli düzenlemelerle Batılı ülkelerin çağdaş toplum düzeylerine erişebilmesi hedeflenmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra sırayla yapılan devrimlerin amacı; Türk milletinin son asırlarda geri kalmasına neden olan bütün kurumları kaldırarak, milletin karakterine, ülkenin şartlarına ve çağın gereklerine uygun ilerlemeyi sağlayacak yeni kurumlar kurmak ve Türkiye'yi çağdaş medeniyetler seviyesine çıkarmaktı.

Dönemin karikatüristleri de ülkenin o zamanki halini çok iyi gözlemlemiş ve vatandaşın devrimlere olan yaklaşımını ve toplumsal değişimi yaptığı eserlerde başarılı bir biçimde betimlemiştir. Erken cumhuriyet dönemini ve dönemin Türk halkında yarattığı değişimleri başarılı bir biçimde gözlemleyip çizimlerinde işleyen ünlü ve önemli karikatürcülerden ikisi Cemal Nadir ve Ramiz Gökçe'dir.

Cemal Nadir, Bulgaristan göçmeni bir ailenin çocuğu olarak Bursa'da 1902' de doğmuş ve Bursa Lisesindeki öğreniminden sonra, bir

süre tabelacılık ve resim öğretmenliği yapmıştır. İlk karikatürü 1920 yılında Sedat Simavi'nin yayımladığı Diken dergisinde yayımlanmıştır. Akbaba dergisine gönderdiği karikatürüler de ilgi çekince Akşam gazetesinden davet almış ve İstanbul'a yerleşmiştir. Akşam gazetesinde 1943 yılına kadar günlük karikatürler çizmeyi sürdürmüş daha sonra Cumhuriyet gazetesine geçmiştir. Başka birçok karikatür dergisinde de karikatürleri yayımlanmıştır. Cemal Nadir'in Türk karikatüründe yerli tipler yaratması ve halka özgü mizah anlayışını karikatürüne aktarması en önemli özelliklerinden biridir. Bunun nedenini Ural, Cemal Nadir'in "halktan aldığını halka vermesine" ve ünlü sanatçının geniş gözlem gücüne bağlamıştır.[1] Cemal Nadir kendisinden sonraki karikatürcüler kuşağının yetişmesine de önemli katkılarda bulunmuştur. Sanatçı girdiği komadan kurtulamayarak 27 Şubat 1947 tarihinde İstanbul'da ölmüştür. Cemal Nadir geniş kitlelerce sevilmiş, anlaşılmış bir sanatçı olmuştur ve çağdaş Türk karikatürünün öncüsü kabul edilmektedir.

1900 yılında İstanbul'da doğan Ramiz Gökçe ülkemizde karikatürü yaygın bir hale getiren, hadiseleri halkın anlayacağı şekilde şekillendirerek mizah süzgecinden geçiren büyük bir sanatkar olarak tanımlanmıştır.[2] Beşiktaş İttihat ve Terakki Mektebinde ve İstanbul Öğretmen Okulunda okumuştur. 1916'da karikatür çizmeye başlamış ve 1919'da Ortaköy Darüleytamı'na ve Şişli Terakki Lisesine resim öğretmeni olarak atanmıştır. Sanatçı, ülkemizde karikatürcülüğü meslek edinmesiyle kendisinden sonraki kuşaklara büyük bir yol açmış ve ülkemizde karikatürün yayılması için büyük çaba göstermiştir. Akbaba, Aydede, Karikatür, Karagöz, Cumhuriyet, Tasvir gibi dergi ve gazetelerde uzun yıllar çalışmış ve Mizah adlı dergisini 1949 yılında yayımlamıştır. Ayrıca İkinci

[1] Yalvaç Ural (1984), *Cemal Nadir Karikatür Albümü Dalkavuk, Salomon, Cumartesi Karikatürleri* İstanbul, Milliyet Yayınları, s.11.
[2] Hilmi Yücebaş (1959), *Karikatür Üstadlarımız Cem ve Ramiz*, İstanbul, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık ve KağıtçılıkT.L.Ş, s.35.

Dünya Savaşı yıllarında da Yeni Sabah gazetesinde günlük karikatürler çizmiştir. Kendi adını taşıyan karikatür albümü dışında Tombul Teyze, Harp Karikatürleri, Yeni Zengin adlı karikatür albümlerini yayımlamıştır. 1953 yılında Türk mizah dünyası Ramiz Gökçe'yi kaybetmiştir.

Problem

Bir insanın, fikrin veya bir olayın ayrıntılarına girmeden, kısa, düşündürücü ve özlü bir fikir vererek gülünç bir şekilde resimlendirilme sanatı olan karikatür, Türkiye'de erken cumhuriyet döneminden çok daha önce başlamıştır. Bu sanatın gelişimi kültürümüzde batı'dakine benzer bir yolu takip etmiştir fakat Osmanlı Devleti'ne gelişinin ise 250 yıl geciktiği görülmektedir. Bu gecikmenin sebepleri arasında, Türk topraklarına matbaanın geç gelişi, basımevlerinin kurulup çoğalmasının zaman alması ve dinsel etkilerden dolayı konulan resim yasağı gibi nedenler önde gelmektedir. Karikatür ilk olarak Tanzimat Dönemi'nde İstanbul Gazetesinde anonim olarak yayımlanmaya başlamış ve 1870 yılında "Diyojen" isimli ilk haftalık karikatür dergisi ile devam etmiştir.[3] "Diyojen" dergisi'ni takiben başka karikatür dergileri de yayımlanmaya başlamıştır. İstibdat döneminde ise sayısı artan bu dergilerin yayımlanması yasaklanmıştır. Bu yasağın sonucunda ise ülke sınırları dışında, farklı ülkelerde karikatür dergileri basılmış ve karikatür sanatı sınır dışında da olsa gelişimini sürdürmüştür. Daha sonra Kurtuluş Savaşı döneminde savaşın, karikatürü beslediği gözlemlenmiştir. İstanbul'da basılan *Aydede* ile *Güleryüz* dergileri savaş esnasında tuttukları tarafları sanatları ile savunmuşlar ve düşüncelerini karikatürlerine aktarmışlardır. Cumhuriyetin ilanından 1928 yılına

[3] M. Bilal Arık (1998), *Değişen Toplum Değişen Karikatür* İstanbul, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, s.12.

kadar geçen dönem Türk karikatür sanatı için durgun bir dönem olsa da Harf İnkılabından sonra hareketlenmiştir. Türk karikatürünün en önemli isimleri bu zaman diliminde ortaya çıkmıştır ve karikatür kitapları, çizgi romanlar yayınlanmaya başlamıştır. Bu dönemin en önemli sanatçıları Ramiz Gökçe, Ratip Tahir Burak, Necmi Rıza, Kozma Togo, Salih Erimez, Orhan Ural ve Cemal Nadir'dir.

Bir kültürü oluşturan en önemli unsurlardan biri dildir ve Cumhuriyet Dönemi karikatür sanatının hareketlenip gelişmeye başlamasındaki en önemli sebep Harf İnkılabıdır. Harf Inkılabı birçok anlamda hem bir bitiş hem de bir başlangıç olduğu için, bu dönem Türk karikatüristler için birinci dönemi işaret eder ve bir dönüş noktası olarak görülür.[4] Latin alfabesinin kullanımıyla gazeteler o dönemde okuyucu kitlesini kaybetmiş ve görüntü zenginliği kazandırmak amacıyla her gün karikatürler yayımlamaya başlamıştır[5], bu şekilde hem gazete satışları artmış hem de karikatür Türk insanının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Daha sonra basının gelişmesiyle de değişmekte ve gelişmekte olan Türk toplumunu, sanatçılar gözlemleyerek karikatürlerinde işlemişlerdir. Bu karikatürler sosyal bir yansıtıcı görevini de yerine getirdiği için savaştan yeni çıkmış, siyasal ve sosyal yaşamda değişimler yaşayan Türk toplumunu çok güzel bir biçimde resimleyerek ve kısa cümleler ile yansıtarak o günlerin tanıkları olmakla kalmamış aynı zamanda dolaylı olarak eğitime katkıda bulunup, Cumhuriyet insanını beslemişlerdir.

Bu çalışma Harf İnkılabından başlayarak 1940 yılına kadar gazetelerde, dergilerde, karikatür kitaplarında toplumsal değişimi işlemiş ve halkı eğitmek, bilgilendirmek amaçlı yapılan karikatürleri ele almaktadır. Görsel bir iletişim aracı olan karikatür; kültürel değerleri, inançları,

[4] Ferit Öngören (1976), *50 Yılın Türk Mizahı* İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, s.70 -71.

[5] Üstün Alsaç (1994). *Türkiye'de Karikatür, Çizgi Roman ve Çizgi Film* İstanbul, İletişim Yayınları, s. 71

normları, değişen yasaları iletmede ve halkı eğitmede önemli rol oynamaktadır ve bu özelliği ile insanlık tarihini yansıtmaktadır. Ayrıca bu sanat anlık değişimleri yansıttığı için güncel, politik ve sosyolojik değişimleri işlemektedir. Bu sebepten araştırmanın temel problemi, 1928-1940 yılları arasında ülkemizde toplumsal değişmeye, gelişmeye tanıklık etmiş ve halkı eğitmek amaçlı yapılmış olan, *Yeni Sabah, Cumhuriyet* ve *Akşam* gazetelerinde, *Akbaba* ve *Karikatür* dergilerinde ve Cemal Nadir, Ramiz Gökçe karikatür albümlerinde yayımlanmış karikatürler oluşturmaktadır.

Bu araştırma konusunun seçilmesinin önemli nedenlerinden biri de bu tarihler arasındaki dönem üzerine yeterli sayıda araştırmanın yapılmamış olmasıdır. Bundan dolayı, muhafaza edilmiş kaynaklardan tarihe tanıklık etmiş ve halkı eğitmek amaçlı yapılmış karikatürlere ulaşılmıştır. Çalışma sırasında erken cumhuriyet döneminde toplumu yansıtan çizimler üzerinden incelenmiş ve bu tarihi kaynaklar hem eğitim amaçlı hem de döneme tanıklık etmiş belgeler olarak sunulmuştur. Bu araştırma sonunda, erken cumhuriyet döneminde gelişimi anlatmak ve halkı bilgilendirmek amaçlı yapılan karikatürler derlenmiştir. Bu şekilde gelişmekte olan genç Türkiye Cumhuriyeti karikatürler üzerinden incelenmiştir.

Sanatçılar eserlerinde sıklıkla toplumu yansıtırlar ve karikatürün en önemli görevlerinden biri de diğer sanat eserlerinde olduğu gibi toplumu yansıtmasıdır. Karikatür anlık olayları yansıttığı için toplumsal değişimi, güncel gelişmeleri işler, bu biçimde tarihe tanıklık eder ve toplumu bilgilendirir. Karikatüristler ayrıca toplumsal olguların farklılaştığını da sanatlarıyla basında gündeme getirmiş ve okuyucuları ile paylaşmışlardır. Söz konusu nedenler ile tarihsel ve sosyolojik gelişmeleri inceleyebilmek için karikatürler büyük öneme sahiptir.

Cumhuriyetin bu ilk yıllarında toplumun kültür ve düşünce hayatının değişmesi nedeniyle ve 1928 yılında yapılan Harf İnkılabı ile karikatür sanatı yeni bir döneme girmiştir. Bu araştırmada Harf İnkılabından sonra ülkemizde toplumsal değişmeye, gelişmeye tanıklık etmiş ve halkı eğitmek amaçlı yapılmış olan karikatürler üzerinden, belirlenmiş olan dönemdeki Türk toplumunun özellikleri incelenmiştir.

Amaç

Araştırmanın genel amacı 1928-1940 yılları arasında yayınlanmış karikatürlerde toplumsal değişimi incelemek ve toplumu dolaylı olarak eğitmiş olan karikatür sanatı ile o dönemin Türk insanı üzerindeki değişimleri araştırmaktır. Bu amaçla Harf İnkılâbının ilanından 1940 yılına kadar yayımlanmış olan Cemal Nadir, Ramiz Gökçe karikatür albümleri, *Karikatür* ve *Akbaba* dergileri ve *Yeni Sabah, Cumhuriyet ve Akşam* gazetelerinde yayımlanmış, dolaylı bir biçimde toplumu eğiten ve toplumsal değişimi konu alan karikatürler incelenmiştir. Bu süreli yayınlar aracılığı ile erken Cumhuriyet dönemi Türk ailesi, gelenek ve görenekleri, eğitim (bilim) ve erken cumhuriyet dönemi Türk insanının tüketim alışkanlıkları incelenmiştir. Bu sayede de erken cumhuriyet dönemi toplumuna ışık tutulmuştur.

Bu araştırmanın alt amaçları şöyle sıralanabilir.

- Türk karikatür sanatı gelişimi nasıl olmuştur?
- Harf İnkılabının karikatür sanatına etkisi ne olmuştur?
- Halkı anlık ve güncel olaylar hakkında bilgilendiren karikatürlerin yararları nelerdir?
- Dönemin karikatür gerçekleri eğitim ile nasıl ilişkilendirebilir?
- Dönemin karikatür gerçeği toplumdaki değişmeleri (toplumsal değişme) nasıl işlemiştir?

Önem

Karikatür sanatı değişme ve gelişme süreçlerinde çok önemli bir yere sahiptir çünkü temelinde insanı eleştirmek, düşündürmek ve güldürmek gibi işlevlerinin yanı sıra toplumu bilinçlendirmek, eğitmek de vardır. Karikatür eleştiriye dayalı bir sanat olduğu için düşünmeyi, görmeyi ve sorunları belirlemeyi beraberinde getirir. Bu da çözüm yollarının üretilmesi için temel bir ihtiyaçtır.

Karikatürün toplumsallaşmada önemli bir rolü vardır çünkü toplumdaki herhangi bir değişme karikatürü de etkilemekte ve değiştirmektedir. En ufak bir politik veya sosyal değişimin karikatürü yapılmakta ve bu çizimlerle toplumun düşünmesi, eleştirmesi ve gülmesi sağlanmaktadır. Kısaca toplum ile karikatür sürekli birbirleri ile etkileşim halindedir ve bu sanat toplumun aynası konumundadır. Yapılmış olan toplumsal içerikli ve siyasi karikatürler yapılmış olduğu güne şahitlik etmiş oldukları için değerli kaynak olma özelliğini taşımaktadır. Bu çalışmada 1928-1940 yılları arasında yayımlanmış olan, toplumsal değişimi yansıtan karikatürler incelenecektir ve bu karikatürlerin dolaylı bir eğitim aracı olarak yararları araştırılıp çizerlerin gözünden o dönemin toplumunun nasıl gözlemlendiği ele alınacaktır. Bu bağlamda araştırma sonucunda:

- Ortaya konulacak sonuçlar ile çağdaşlaşma, gelişme ve değişme sürecinde olan genç Türk Cumhuriyeti'ne toplumun yansıması olan karikatürler vasıtası ile ışık tutulacaktır.

- Temelleri yeni atılmış Türkiye Cumhuriyeti'nde, 1928 ile 1940 yılları arasında yayımlanmış karikatürlerde, toplumsal değişmelerin ve çatışmaların tanığı olabilecekleri araştırılacaktır.

- Karikatürlerin toplumların eğitimindeki önemi araştırılacaktır.

- Kıyafet devriminin etkisi araştırılacaktır ve tüketim alışkanlıkları incelenecektir.

Varsayımlar

Araştırmanın varsayımları aşağıda sıralanmıştır.

- Karikatürler güncel gelişmeleri yakından takip eder ve toplumu yansıtır.

- Karikatür toplumbilim (sosyoloji), tarih ve eğitim açısından değerlidir çünkü geçmişe tanıklık eder.

- Karikatür eski bir sanat olduğu için tarihi değeri vardır.

- Karikatürler eğiticidir.

- Karikatürler toplumsal değişmenin tanığıdır.

- Karikatürler dönemin toplumsal değer ve alışkanlıklar için önemli veriler sunmaktadır.

- Karikatürler simgesel eğitim malzemeleri olarak değerlidir.

Sınırlılıklar

Araştırma 1928-1940 yılı arasında yayımlanmış olan toplumsal içerikli karikatürler ile sınırlandırılmıştır. Bu çerçevede, bu tarihler arasında yayımlanmış olan "Yeni Sabah", "Cumhuriyet" ve "Akşam" gazetelerinde, "Karikatür" ve "Akbaba" dergilerinde ve Cemal Nadir, Ramiz Gökçe karikatür kitaplarında bulunan toplumsal içerikli karikatürler incelenmiş ve bu karikatürlerin halk eğitimi açısından önemi araştırılmıştır.

Belirlenmiş olan yıllar (1928-1940) arasında yayımlanmış ve halen arşivlerde bulunan, erken Cumhuriyet dönemini yansıtan karikatürler incelenmiş, o yıllar arasında gelişmekte ve değişmekte olan Türk toplumuna ışık tutulmuştur.

1928-1940 yılları arasındaki karikatürlerin seçilme sebebi Cumhuriyet Dönemi karikatürün ilk dönemine girmesi ve Harf İnkılabının

ilanıdır. Ayrıca araştırmanın 1928 yılından başlama sebebi eski Türkçe yazıların tarafımdan okunamaması kısaca dilin bilinmemesidir. 1928 yılından itibaren Latin harfler kullanıldığı için araştırma konusu yıllar 1928'den başlamaktadır. Belirlenen sürenin 1939 ve 1940 yılını kapsama nedeni de Cemal Nadir karikatür albümlerinden yararlanmak içindir.

Tanımlar

Karikatür: Bir insanın, fikrin veya bir olayın ayrıntılarına girmeden, kısa, düşündürücü ve özlü bir fikir vererek gülünç bir şekilde resimlendirilme sanatıdır.

Toplumsal içerikli karikatür: Toplumdaki değişmeleri ve toplumu yansıtan politik ve toplumsal içerikli karikatürlerdir.

Erken Cumhuriyet Dönemi: Cumhuriyetin kuruluşundan 1940 yılını içine alan dönemdir. Bu dönem sosyolojik açıdan kapalı toplum olarak açıklanabilecek bir karakteristik yapı ortaya koyar.

Toplumsal değişme: Toplumun yapısında izlenebilen, gözlemlenen bir durumdan başka bir duruma geçişi ifade eden değişmedir.

Tanıklık: Kaynaklık etme anlamına gelmektedir.

Gelişmekte olan Türk toplumu: Dönemin değerleri içerisinde Mustafa Kemal Atatürk'ün yeni Türk toplumu hedefinde araştırma dönemi olan Türk toplumudur.

Tarihsel gelişmeler: Geçmişte olmuş, yaşanmış ve günümüz için halen önemini yitirmemiş tarihi olaylar dizisidir.

Sosyolojik gelişmeler: Belli bir coğrafi yere ve ortak kültüre sahip İnsan davranışlarında gözlemlenen değişimlerdir. [6]

[6] İsmail Doğan (2007),*Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar* (7. Baskı) Ankara, PegemA Yayıncılık, s.77.

BÖLÜM II

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

1928-1940 yılları arasında gazete, karikatür dergisi ve karikatür kitaplarında yayımlanmış olan karikatürlerde gelişmekte olan Türkiye Cumhuriyeti toplumu üzerine yapılacak olan belgesel nitelikli bu çalışmada içerik çözümlemesi kullanılmıştır. İçerik çözümlemesi yöntemi bir konu için belirlenmiş belgelerin kategorize edilip, tartışılması ve yorumlanmasıdır.[7] Kısaca içerik çözümlemesi, yazılı veya sözlü malzemenin sistematik olarak incelenmesi tekniğidir.[8] Bu teknik kullanılarak toplumdaki değişim ve şartlar incelenebilmekte, böylelikle toplumun özellikleri ortaya konulabilmektedir. Bu araştırmada belgesel tarama da ayrıca kullanılmıştır. Araştırma konusuna yönelik kaynak bulma, okuma, not alma ve değerlendirme aşamalarını da kapsamaktadır.

Evren

Araştırmanın evrenini 1928-1940 yılları arasında *Yeni Sabah, Cumhuriyet* ve *Akşam* gazeteleri, *Karikatür* ve *Akbaba* dergileri ve Cemal Nadir, Ramiz Gökçe karikatür kitaplarında yayımlanmış olan toplumsal içerikli karikatürler ile toplumsal değişmeyi yansıtan karikatürler oluşturmaktadır.

---

[7] İsmail Doğan (2011), *Eğitim Sosyolojisi* Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Sti. , s. 44.

[8] Niyazi Karasar (2009), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* Ondokuzuncu Basım Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, s. 184.

Araştırma Grubu

Bu araştırmada *Yeni Sabah, Cumhuriyet* ve *Akşam gazeteleri*, *Karikatür* ve *Akbaba* dergileri ve Cemal Nadir, Ramiz Gökçe karikatür kitaplarında bulunan toplumsal içerikli karikatürlerin incelenmesi planlanmıştır. Ayrıca bu karikatürlerin halk eğitimi için olan önemi de araştırılmıştır. Söz konusu yıllarda yayımlanmış olan karikatürlerde sanatçıların gözünden yeni Türkiye Cumhuriyeti incelenmiştir.

Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması için öncelikle literatür taraması yapılmış ve alanın birinci derece kaynakları tespit edilmiştir. Farklı kütüphanelerde literatür taraması yapılıp araştırma için en uygun yer olarak Ankara Milli Kütüphane kararlaştırılmıştır. Bir takvim dahilinde Milli Kütüphanede tez konusu olan bütün süreli yayınlar incelenmiş ve karikatürlere ulaşılmıştır.

Belgesel taramada faydalı sonuçlara varılabilmesi için tez çalışması esnasında öncelikle kütüphanelerin katalogları taranmış ve araştırmanın güvenilir olması için önceden yayımlanmış çalışmalar detaylı bir biçimde incelenmiştir.

Tez konusuyla ilgili başka tezlere ulaşılmaya çalışılmış ve kaynak taraması yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışma süresince konuyla ilgili literatür taraması yapılmış ve benzer araştırmalar incelenmiştir. Literatür taraması ile beraber 1928-1940 yılları arasında yayımlanmış olan sosyal içerikli karikatürlere ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu karikatürlerdeki çizimler halk eğitimi, Batılılaşma, toplumsal cinsiyet, kılık kıyafet değişimi, gelenek görenek, alışkanlık ve davranış değişimi bağlamında incelenmiş ve bu değişimlere tanıklık etmiş

karikatürler numaralandırılarak ilgili başlıklar altında değerlendirilmiş ve söz konusu karikatürler sıra ile takip edilmiştir.

BÖLÜM III

KARİKATÜR VE TOPLUM

Karikatür Kelimesinin Kökeni ve Tanımları

Karikatür kelimesi yüz yılı aşkın süredir dilimizde olmasına rağmen kelimenin kökeni İtalyanca "abartma eylemi" olan "caricatura" sözcüğünden gelmektedir.[9] Bu kelime "üst üste yüklemek, benzetme yoluyla abartmak" anlamını taşımaktadır.[10] İtalyan sanatçılar sanatlarında bu özellikleri barındıran eserlere caricatura demiş ve neredeyse bu kelime, kültüründe bu sanatı barındıran dillere girmiş ve Türkçeye de "karikatür" olarak yerleşmiştir.

Karikatürün birçok tanımı bulunmaktadır ve bu tanımlar İsmail Kar ve Önder Şenyapılı gibi yazarlar tarafından toplanmıştır. Önder Şenyapılı "Neyi, Neden, Nasıl Anlatıyor Karikatür, Kim Niye Çiziyor" isimli kitabında İsmail Kar'ın birçok karikatür ustasından yararlanarak oluşturduğu çok sayıda tanımı kendi tanımı ile beraber okuyucusuna sunmuştur. Bu tanımlar:

Önder Şenyapılı'ya göre karikatür:

"İnsanın veya eşyanın abartılarak çizilmesi olayıdır. Her şeyden önce bir şakadır. Şaka kalıbına bürünmüş bir çizgi tekniğidir. Günümüz anlayışında ise karikatür çizgide mizah yapma olayıdır, çizgide mizah yapma sanatıdır."[11]

---

[9] Hıfzı Topuz (1986*), İletişimde Karikatür ve Toplum* Eskişehir, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Basımevi, s.7.
[10] Üstün Alsaç (1994), *Türkiye'de Karikatür, Çizgi Roman ve Çizgi Film* İstanbul, İletişim Yayınları,. s.7.
[11] Önder Şenyapılı (2003), *Neyi, Neden, Nasıl Anlatıyor Karikatür, Kim Niye Çiziyor* Ankara,ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve iletişim A.Ş., s.129.

Hıfzı Topuz'a göre karikatür:

"Bir durumun özüdür. Gereksiz olanın bir cümleye, bir tutuma, bir düşünceye, bir konuya indirgenmesidir. (…) Karikatür günlük yaşamın bir enstantanesi, bir mikro sahnesidir (...) Karikatür yaşamın anahtar anını yakalar ve kavrar."[12]

Atilla Özer'e göre karikatür:

"Karikatüre kısaca çizgi mizahtır diyebiliyoruz. İçerisinde gülme öğesi bulunan aynı zamanda iğneleyici, uyarıcı, eleştiren, toplumdaki çelişkileri yakalayan, güldürürken bir yandan düşündüren bir sanattır."[13]

Yabancı bir kaynak olan Webster's Third New International Dictionary'de ise:

Görsel bir sanat olan karikatürün betimleyici yazılar ve çizimler ile belirli özellikleri gülünç bir etki yaratarak abartma sanatıdır.

Nezih Danyal'a göre karikatür:

"Abartılı, gülünç çizgiler ile gülmece yapma sanatıdır."

Bir başka tanımda ise, karikatürün gündelik hayatı incelediği, yorumladığı ve belgelediği yazılmış ek olarak da sınırlar ötesi bir çevresi olduğundan bahsedilmiştir.[14] Yukarıdaki tanımlardan haraketle karikatürün çok fazla tanımı olduğu açıktır ama şu bir gerçektir ki karikatürcü malzemesini toplumdan alır ve bu biçimde de toplumu mizah ile yansıtır. Kısaca karikatür eleştiri ve gülmeceyi bir arada bulunduran bir görsel sanat olup, malzemesini toplumdan aldığı için toplumu en çok yansıtan sanattır. Karikatürün kavramsal tanımı yapıldıktan sonra aşağıda karikatürün toplumsal ve eğitimsel katkıları tartışılmıştır.

---

[12] Hıfzı Topuz (1986*), İletişimde Karikatür ve Toplum* Eskişehir, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Basımevi, s.3.
[13] Atilla Özer (1994), *İletişimin Çizgi Dili KARİKATÜR* Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, s.2.
[14] Turgut Çeviker (1997), *Karikatür Üzerine Yazılar* İstanbul, İris Yayıncılık ve Filmcilik, s.303.

Karikatürün Toplumu Yansıtıcı Özelliği

Karikatürün ana malzemesi toplum olduğu için bu sanat toplum bilim "sosyoloji" ile iç içedir. Bunun nedeni karikatürcünün toplumun çeşitli yönlerini kimi zaman taşlayarak kimi zaman da iğneleyerek sanatına yansıtmasıdır. Karikatürcü sanatında genel olarak birey ve toplum arasındaki değişmeler, gelişmeler ve çelişkileri anlatır, bu da bu sanat ile sosyolojinin doğrudan bir yakınlığını göstermektedir. Şüphesizdir ki tüm sanat dalları toplumu yansıtır fakat toplumsal olayların yorumlanmasına gelince en çok yansıtıcı niteliği olan sanat karikatürdür.

Karikatür çok uzun süredir kültürümüzde olmamasına rağmen Türk toplumunun hayatında önemli bir öge haline gelmiş ve kahvehanelerde, berberlerde yerini almıştır. Karikatürcülerimiz de çalışmalarında malzemelerini toplumdan ve güncel gelişmelerden almış ve Türk toplumunu çizimlerinde yansıtmışlardır. Araştırma konusu olan karikatürler 1928-1940 yılları arasındaki gelişmelere ve değişmelere tanık olduklarından belgesel nitelikleri vardır ve o günlerin tanığı oldukları için geçmişe ayna tutarlar. Böylece karikatürler ile bir toplumdaki örf, adet, gelenek, görenek ve davranma biçimlerinin nasıl değiştiği karikatürlere bakılarak belirlenebilir.

Bu çalışmada 1928-1940 yılları arasında "Cumhuriyet", "Akşam", "Yenisabah" gazetelerinde yayımlanmış, toplumdaki alışkanlıkları ve değişimleri yansıtan günlük karikatürler ve "Akbaba" ile "Karikatür" dergilerindeki benzer içerikli karikatürler incelenmiştir. Bu karikatürler vasıtasıyla belirlenmiş olan yıllar arasındaki gelişmekte ve değişmekte olan Türk toplumuna ışık tutulmuş, toplumu dolaylı bir biçimde eğitmiş karikatürlerin önemi araştırılmıştır.

Karikatür sanatı toplumu yansıttığından ötürü karikatür, yapıldığı zamanı yansıtır. Yapılmış olduğu dönemde yaşayan toplumun nasıl bir

yapıya sahip olduğunu gösterir ve o dönemin toplumunu işler. Çünkü karikatür gündelik hayatı inceler, yorumlar ve belgeler. Sokakların en dip köşelerinden en uç noktalarına kadar, bu da dünyayı karikatürcünün merkezi yapar. Karikatür sanatının bu özelliğinden ötürü de, söz edilen yıllar arasında seçilmiş gazete ve dergilerde yayımlanmış olan karikatürlerde eğitim, Batılılaşma, toplumsal cinsiyet, giyimdeki değişmeler, gelenek görenek ve davranma biçimlerindeki farklılaşmalar incelenerek bu sanatın belgesel yönü kullanılmıştır.

Bir İletişim Aracı Olarak Karikatür

Sınırlı yazı ve bir, iki kare çizim ile çok şey anlatma sanatı önemli bir iletişim aracıdır. Sanatçı yaptığı çizimler ile gözlemlediği bir durumun olumsuz yönünü gösterir ve bunu gazete ve dergiler yolu ile halka sunar. Bu şekilde karikatürist düşüncesini halk ile paylaşır.

Karikatür sanatı kültürel değerleri, normları ve yasaları iletmede önemli rol oynar.[15] Bu özelliğinden ötürü karikatürler toplumları yansıtır. Geniş bir dönem incelendiğinde ise toplumlardaki değişim gözlemlenir, tıpkı yapılan devrimlerin topluma olan etkisi gibi. Kısaca karikatürler dönemin toplumsal değer ve alışkanlıklarını yansıtan belgeler olarak önemli veriler sunmaktadır.

Günümüzde sanatsal bir nitelik kazanan karikatür, tarih boyunca iletişimi sağlayan, dolaylı olarak halkı eğiten ve bilinçlendiren bir araç olarak kullanılmıştır. Yalın bir sanat olan karikatür kimi zaman okuyanı güldürmüş ama düşündürmüş kimi zaman da toplumsal değişimi yansıtan yönüyle halkı eğitmiştir. Toplumu bu şekilde eğitirken de gerçeğin algılanmasına yardımcı olmuştur.

---

[15] E.A Aşıcıoğlu (2001*), Yazısız Karikatürlerin Grafik Sanatındaki Yeri, Yazısız Karikatür Uygulamaları Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, s.27.

Karikatürün görsel bir sanat oluşu hep onu ilgi çekici kılmıştır. Bu sebepten ötürü birçok insan bir gazeteyi eline aldığında öncelikle karikatürlere bakar. Bunun nedeni gazetelerde yayınlanan günlük karikatürlerin gündemi özetlemesi ve görsel oluşudur. Gazetelerde günlük karikatürlerin yayımlanması Harf İnkılabından sonra yoğunluk kazanmıştır. Bunun sebebi yeni yazıyı okuyabilen çok vatandaşın bulunmamasıdır. Gazeteler de satış oranlarını arttırmak için gazetelerine görsellik katmak amacıyla karikatürlere yer vermeye başlamış bu sayede de satış oranlarını arttırmış ve karikatür sanatını Türk toplumunun bir parçası haline getirmiştir. Karikatürlere bakmak için gazeteyi eline alan vatandaş zaman içerisinde harfleri tanır hale gelmiş ve gazetedeki diğer yazıları da okumaya başlamıştır. Denilebilir ki günlük karikatürler uzun vadede okumayı kolaylaştırmış ve daha çok gazete ve derginin basılmasına teşvik etmiştir.[16] Kısaca 1928-1940 yılları arasında yayımlanan günlük karikatürler hem gazete satış oranlarını etkilemiş hem de vatandaşı yeni yazıyı okumaya davet etmiştir.

Bir Eğitim Aracı Olarak Karikatür

Karikatürcü çizimlerinde toplumdaki çarpıklıkları, değişimi, çelişkileri ve gözlemlediklerini abartılı bir biçimde aktarır. İnsanı eleştirmek, düşündürmek gibi işlevleri olan karikatür sanatının temelinde insanın ve toplumun eğitimi yatmaktadır. Bir eğitim aracı olan karikatürün işlevi, toplumsal değişim sırasında değişen değerleri okuyucuya göstermek ve olumlu toplumsal değişime katkıda bulunmaktır. Eleştiriye dayalı olan bu sanat sorunları ve çözümlerini mizah aracılığı ile topluma sunar.

Erken cumhuriyet döneminde karikatürcüler toplumsal kurumlardaki değişimleri, insan ilişkilerindeki yenilikleri, gözlemledikleri kültürel farklılaşmaları, çizimlerinde işlemiş ve çizdikleri birçok karikatür ile

[16] Üstün Alsaç (1994), *Türkiye'de Karikatür, Çizgi Roman ve Çizgi Film*. İstanbul, İletişim Yayınları, s.27.

gözlemledikleri çarpıklıkları ve sorunları yansıtmıştır. Bu biçimde de karikatür sanatının temel işlevi, insanın yaşadığı toplum hakkında bilgilenmesi ve toplumun bu biçimde dolaylı yoldan eğitimi olmustur.

Karikatür, toplumu en çok yansıtan sanattır ve temelinde eğitmek, bilgilendirmek yattığı için toplumun dikkatini çeker ve topluma kendisini başkasının, bir sanatçının gözünden görme imkanı tanır. Bu özelliklerinden ötürü katikatür, sorunları tesbit eden ve çözmek için yol gösteren onemli bir görev üstlenir.

Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Toplumsal Değişmenin Temel Özellikleri

Erken Cumhuriyet Dönemi olarak nitelendirilen ve Cumhuriyet'in kuruluşundan başlayarak 1940 yılını içine alan dönemde modernleşmek için bircok toplumsal değişme meydana gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti toplumunun kültürel kimliğini koruyarak politik, toplumsal, hukuk ve eğitim alanlarında birçok köklü değişim yapılmıştır.

Bu dönemde Osmanlı'yı çağrıştıran ögelerin yerine Batılı değerleri ve algıları sahiplenme ile Batıya dönüş, toplumun yapısını etkileyerek değişime itmiştir[17]. Bu yıllarda toplumsal değişmenin en temel özelliklerinden biri kendini Müslüman olarak tanımlayan bireylerin kendilerini Türk olarak tanımlamaya başlaması ve millet kavramının sahiplenilmesidir. Bu algının oluşmasının nedeni laikliğin kabul edilerek dinin yalnızca devlet işlerinin değil, toplumsal ve kültürel hayatın da dışında bırakılmasıdır.[18]

Erken cumhuriyet döneminde, dil arındırılmaya çalışılmış, yeni alfabe Harf İnkılabınından sonra öğretilmeye başlanmış ve eğitim sistemi yazının değişmesi ile yön değiştirmiştir. Eğitim alanındaki yenilikler kültürel hayatı

[17] Nilüfer Erol (2011), *Toplumsal Değişme ve Eğitim: "Temel İlişkiler, Çelişkiler,Tartışmalar.* Gazi Akademik Bakış Dergisi, cilt 5, sayı 9, s. 116

[18] Ahmet Eskicumalı (2003),*Eğitim ve Toplumsal Değişme: Türkiyenin değişim sürecinde Eğitimin Rolü, 1923-1946.* Boğaziçi Eğitim Fakültesi Dergisi, cilt 19, sayı 2, s.23-24

etkilemiş ve aile, iş, okul gibi toplumsal birimler yeniden şekillenmeye başlamıştır. Bu şekilde de Türk toplumun konuştuğu dilde, yaşama biçiminde, insan ilişkilerinde ve giyimindeki değişimler ile modern Türkiye'nin temellleri atılmıştır. Bütün bu değişimler de o dönemin karikatürlerine yansımıştır.

17 Şubat 1926'da Medeni Kanun'un kabulu ile Türk toplumsal hayatına yeni bir düzen gelmiş ve Medeni Kanun toplumsal değişmenin nedenlerinden biri olmuştur. Bunun nedenlerinden bazıları erkeğin çok eşliliğine ilişkin düzenlemelerinin kaldırılması, kadınlara da boşanma hakkı, özel mülkiyet edinme ve mirastan pay alma imkanı verilmesidir. Medeni Kanun'da yapılan bu düzenlemeler anayasayı dahi etkilemiş ve 1934 yılında da kadınlara, erkekler ile eşit haklar sağlanarak seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Hukuk alanındaki bu değişimler de toplumu değişime iterek kadının toplumsal ve ekonomik hatta yerini almasını sağlamıştır. Bu değişim de karikatürlere yansımıştır.

Bu dönüşüm sürecinde ulusal bir kimlik oluşması hedeflenmiş ve imparatorluk bilincine sahip bir toplumdan, cumhuriyet bilincine, değerlerine sahip bir toplum şekil almaya başlamıştır. Yapılan sosyal değişimler sonucunda da Türk toplumunun çağdaş ülkeler düzeyine getirilmesi amaçlanmıştir.

Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Karikatürü

Türk karikatür sanatı erken cumhuriyet döneminden çok öncelere götürülebilir. Türk karikatürü cumhuriyetin ilanından çok öncelerde Teodor Kasap'ın yayımladığı, gülmecenin teme lini atan ilk mizah dergisi olan "Diyojen" de görülür. Karikatür tarihimizde olan ilk basılı karikatür 24 Kasım 1870 tarihinde bu dergide isimsiz olarak yayımlanmış ve bu tarihten sonraki zamanlarda da aralıklarla olmak üzere sürekli karikatürler

basılmaya devam etmiştir.[19] Fakat o günlerde yayımlanmış olan birçok karikatürün halen kimin tarafından yapıldığı bugün dahi bilinmemektedir.

Karikatür sanatı ülkemize Avrupa ülkeleri ile aynı anda ortaya çıkmamıştır. Bunun başlıca sebeplerinden en önemlileri, dinsel nedenlerden ötürü konulan resim yasağı ve Batıya, kapalı bir toplum olmaktan kaynaklanmaktadır.[20] Resim yasağı nedeniyle karikatür sanatçıları yazı, tezhip, çini yapmaya yönelmişler ve bu yönelme sonucunda da yurdumuza bu sanatın gelmesi gecikmiştir. Ayrıca padişah iradesi olmadan bir sanatçının sanatını icra edip kendini göstermesi, özellikle karikatür gibi bir eleştirel sanat yapması oldukça zordu.[21]

İlk Türk Karikatür Dergisi: Diyojen

İlk Türk karikatür dergisi "Diyojen" Teodor Kasap olarak bilinen vatandaşımız tarafından çıkartılmıştır. "Diyojen" haftada bir gün çıkartılan 23. sayıda haftada iki gün, daha sonra da 1872 yılından itibaren haftada üç gün çıkartılan bir yayın olmuş, dergi birkaç kere kapatılmış ve yeniden açılmıştır. 183'üncü sayısında ise bir daha yayımlanmamak üzere son baskısını yapmıştır. Bu derginin önemli özelliği hem ilk karikatür dergimiz olması hem de Türk basınında gülmecenin temellerini atmasıdır.[22] Diyojen kapatıldıktan sonra kısa ömürlü olacak olan "Çıngıraklı Tatar" dergisi yayımlanır. 30 Ekim 1873 yılında ise 4 yıl yayınını sürdürecek olan "Hayal" dergisi çıkartılmaya başlanır. 1876 yılında "Hayal" dergisinde yayımlanan elleri kelepçeli bir Karagöz karikatüründen ötürü tarihimizdeki ilk karikatür cezası alınmıştır ve Teodor Kasap saltanat hakkında uygunsuz terimler kullandığı gerekçesiyle üç yıl hapse mahkum edilmiştir.

---

[19] Semih Balcıoğlu/Ferit Öngören (1973), *50 Yılın Türk Karikatürü* İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, s.60- 61.
[20] **Aynı** s.5.
[21] **Aynı** s. 5.
[22] Hıfzı Topuz (1997), *Başlangıcından Bugüne Dünya Karikatürü* İstanbul, İnklılap Kitapevi, s.212.

“Diyojen” ve “Hayal” gibi karikatür tarihimizde önemli olan birçok önemli dergi vardır. Semih Balcıoğlu Türk karikatür tarihini anlattığı kitabında 1908 yılından sonra yayımlanan mizah ve karikatür dergilerini üç gruba ayırmıştır. İlk grupta “Diyojen” dergisinin çıktığı zamandan kalma çizerlerin, Ermeni vatandaşların çıkardığı “İncili Çavuş” gibi dergiler ve mizah kitaplarıdır. İkinci grupta Türkler tarafından çıkartılan “Eşek” ve “Yeniçeri” gibi dergilerdir. Son grup ise politik bir merkeze oturan “Cem” ve “Kalem” gibi dergilerdir.

Resim 1: Diyojen Dergisi Ön Kapak

Resim 2: Diyojen Dergisi Arka Kapak

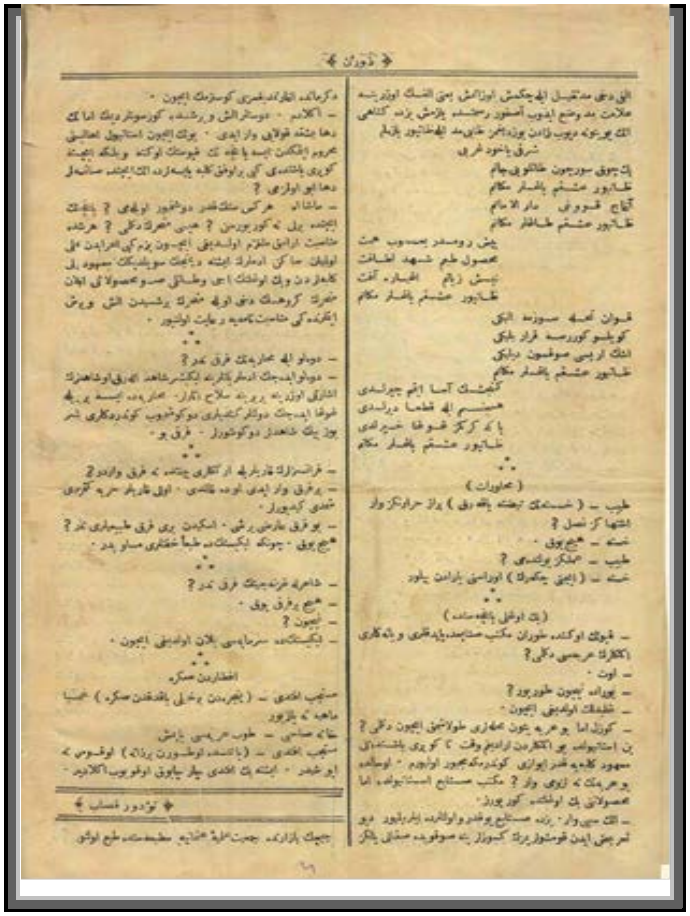

Kurtuluş Savaşı Dönemi Karikatür Dergileri: Güleryüz ve Aydede

Kurtuluş Savaşı yıllarında mizahı ve karikatürü Ankara ve İstanbul hükümetleri şekillendirmiştir çünkü karikatür sanatı toplumdaki değişimleri ve güncel olayları yansıtan eleştirel bir sanat niteliğindedir. Savaş yıllarında Sedat Simavi tarafından çıkartılan "Güleryüz" mizah dergisi Ankara hükümetinin tarafını tutarak Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen bir mizah dergisi tavrını almış ve Ankara hükümetini destekleyen tek dergi olmuştur. "Aydede" dergisi ise İstanbul hükümeti ve işgal kuvvetlerini desteklemiş ve zıt düşüncelerinden ötürü bu iki dergi çatışmıştır. Bu iki dergi çok uzun süre yayımlanmamış olsa da Kurtuluş Savaşı'nı yansıttıkları için belgesel nitelik taşımaktadır.

Resim 3: Güleryüz Dergisi Ön Kapak

Resim 4: Güleryüz Dergisi Arka Kapak

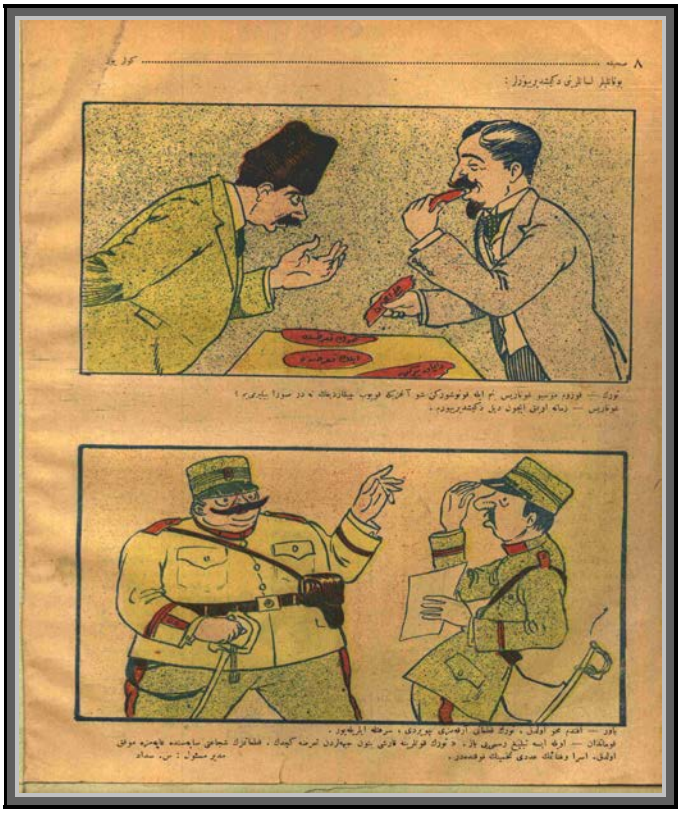

Resim 5: Aydede Dergisi Ön Kapak

آی دده

Resim 6: Aydede Dergisi Arka Kapak

قادن اقتصادی

"Aydede" dergisinde çizen karikatürcü Ahmet Rıfkı; Ankara hükümetini, Kurtuluş Savaşı'nı ve Kuvay-ı Milliye'yi yerden yere vuran karikatürler çizerken düşman kuvvetlerini özenle çizmiş, bu şekilde de İstiklal Savaşı'nı desteklememiştir. Karşı cephe "Güleryüz" dergisinde ise Ratip Tahir, Münif Fehim, Yusuf Ziya ve Ramiz Gökçe gibi sanatçılar Ankara hükümetini sanatları ile desteklemişlerdir. Sedat Simavi tarafından çıkarılan bu dergi 1921-1923 yılları arasında yayımlanmış ve 122 sayı basılmıştır.[23]

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması ile birlikte "Aydede" degisi kapanmış, Ahmet Rıfkı ülke dışına kaçıp kariyerine Mısır'da devam etmiş ve Mısır karikatür tarihine adını "Rofki" olarak yazdırmıştır. Derginin kalan kadrosu ise aynı biçimi koruyarak yeni bir mizah dergisi yayımlamaya başlamıştır. Bu dergi de karikatür tarihimizin en uzun soluklu olan dergisi ünlü "Akbaba" dergisidir. Sedat Simavi ise "Güleryüz" kapandıktan sonra 1935 yılında "Karagöz" dergisinin çıkartılmasını üstlenmiş ve 1 Ocak 1936 tarihinde "Güleryüz" dergisinin devamı niteliğinde olacak olan "Karikatür" isimli mizah dergisini çıkarmaya başlamış ve bu dergi 1948 yılına kadar yayımlanmaya devam etmiştir. Kısaca Kurtuluş Savaşı yıllarında yayımlanan "Aydede" ve "Güleryüz" dergileri erken cumhuriyet döneminde "Akbaba" ve "Karikatür" dergileri olarak faaliyet göstermeye devam etmiş ve Cumhuriyet Dönemi karikatürü yavaş yavaş şekillenmeye başlamıştır. "Karikatür" dergisi 12 yıl boyunca Ramiz Gökçe'nin kontrolünde ve "Akbaba" da Cemal Nadir'in yönetiminde yayımlanmıştır.

En Uzun Soluklu Türk Karikatür Dergisi: Akbaba

"Akbaba" dergisi kurtuluş savaşı yıllarında İstanbul hühümetini desteklemiş ve 1922 yılında yayımlanan yalnızca 10 sayısı bulunan "Aydede" dergisinin devamı niteliğindedir. "Akbaba" 1922 yılının son

[23] Hıfzı Topuz (2002), *Başlangıçtan Bugüne Dünya Karikatürü* İstanbul, İnkılap Kitapevi, s.222.

ayında "Aydede" dergisinin "leşine konmuş" ve 1977 yılı başına kadar sürecek olan uzun yayın yolculuğuna başlamıştır.[24] Yusuf Ziya Ortaç ve Orhan Seyfi Orhon tarafından çıkarılan, karikatür tarihimizin en uzun süreli çıkan dergisi önceleri haftada iki kere çıkmış daha sonraları haftalık bir dergi olmuştur. Kadrosu "Aydede" dergisinin eski kadrosu olup ayrıca Cemal Nadir Güler ve Ratip Tahir de karikatüristlerinden bazılarıdır. Ara sıra kapatılmasına rağmen 55 yıl yayınını sürdürmüş olan bu ünlü dergide günümüzün mizah dergilerindeki çok kareli, bant karikatürlerden ziyade bir veya iki kareden oluşan ve tam sayfa yayımlanan karikatürlere de rastlanıyordu. Ayrıca karikatürlerde konuşma balonlarının yerine genellikle karikatürün altına konuşmalar diyalog şeklinde yazılıyordu. Günümüz karikatüristlerinin ustalarının ustalarını yetiştiren Akbaba, yayın hayatı boyunca genç yazar ve çizerlere okul vazifesi görmüştür.

Resim 7: Akbaba Dergisi Ön Kapak

[24] Semih Balcıoğlu/Ferit Öngören (1973), *50 Yılın Türk Karikatürü* İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, s.65.

Resim 8: Akbaba Dergisi Arka Kapak

Harf Devriminin Türk Karikatürüne Etkisi

Erken cumhuriyet dönemi karikatür ve mizahını şekillendirmiş yapı taşlarından biri 1928 yılında bir devlet politikası haline gelmiş olan harf devrimi ve onu takip edecek olan dil devrimidir. [25] Bu yıl karikatür tarihimizde bir başlangıç olduğu gibi bir bitiş niteliği de taşımaktadır. Bunun sebebi Latin harflerinin kullanımının çizimler üzerinde etki yapmasıdır.[26] Semih Balcıoğlu tarafından yapılan bu tespitte Meşrutiyet Dönemi karikatürüne nazaran bir çizgi ve tip değişiminin olduğunu ve çizgilerde bir kalınlaşma ve yuvarlaklaşmanın göze çarptığı yazılmıştır.

[25] Metin Aydoğan (2008), *Ülkeye Adanmış Bir Yaşam Atatürk ve Türk Devrimi* İzmir, Umay Yayınları, s.196.

[26] Semih Balcıoğlu/Ferit Öngören (1973), *50 Yılın Türk Karikatürü* İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, s.72.

Ayrıca bu dönemde geleneksel biçimler şekil değiştirmiş ve Türk karikatürüne Batı etkisi yansımaya başlamıştır. Bunun sebebi Osmanlı geleneklerinden kurtulmak adına, Batı kültürüne uyum sağlamak için yapılan içinde Harf İnkılabı, Şapka devrimi ve Medeni Kanun gibi devrimlerin etkisidir. Harf İnkılabından sonra bir karikatürcü neyi savunursa savunsun, yeni yazı dolayısıyla yarattıkları her neyse daha yenilikçi görünmüştür. Kısaca en yenilikçi düşünceler bile eski dil ile nasıl devrimci durmadıysa en gerici görüşler yazılınca bu yeni biçim aracılığı ile daha ilerici durmuştur. [27]

1 Ocak 1928 tarihinde kullanılmaya başlanan yeni harfler dolayısıyla devrimden sonraki ilk beş yıl boyunca yayımlanan mizah kitaplarının ve karikatür dergilerinin, diğer dergi ve kitaplarda olduğu gibi, sayısı azalmış fakat 1934 yılından başlayarak kitaplarda ve dergilerde düzenli bir yükseliş olmuştur.[28] Ayrıca Akşam ve Cumhuriyet gazetelerinde görüntü zenginliği kazandırmak amacıyla yayımlanan günlük karikatürlerde 1933-1934 yıllarından sonra, yapılan araştırmalar sonucunda bir artış gözlemlenmiştir. 1934 tarihinden sonra karikatür dergilerinin sayıları artmış ve ilk karikatür albümleri basılmaya başlanmıştır. Bir hareketlenme olmasına rağmen 1928-1940 yılları arasında yayımlanmış olan mizah kitapları az sayıda, karikatür dergileri ise sınırlı miktarda kalıp yalnızca "Akbaba" ve "Karikatür" gibi dergiler uzun süreli olmuşlardır.

Yurdumuzda Latin harflerine uyum 10 yıl gibi kısa bir sürede olmuştur.[29] Bunun başlıca nedenleri arasında yazının kolaylığı ve en kısa zamanda bu yazıyı öğrenmesi gereken bir memur kesimin oluşudur. Ayrıca 1939 yılında Almanya'nın Polonya'yı işgali ile başlayan ve altı yıl süren 2. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi de yurdumuzdaki yeni harflerin okuryazar

---

[27] Semih Balcıoğlu/Ferit Öngören (1973), *50 Yılın Türk Karikatürü* İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, s.72.

[28] **Aynı** s.73.

[29] **Aynı** s.73.

oranını arttırmıştır çünkü Türk halkı savaş ile ilgili haberleri takip etmek istemiş ve bu şekilde okuryazar oranı okullar ve halkevleri sayesinde artmıştır.[30]

Karikatürcüler erken cumhuriyet döneminde üst düzey yöneticileri hedef almayarak çoğunlukla belediye sorunları, yeni modalar ve hayat pahalılığı gibi konularda çizimler yaparak mizahlarını devlet büyüklerinin gözlerine fazla sokmamışlardır.

Teodor Kasap'tan günümüze Türk karikatür sanatında çok gelişme olmuş ve günümüzdeki sahip olduğu kimliğe bürünmüştür. O zamanlarda olduğu gibi günümüzde de karikatür dergileri okumak veya gazetelerdeki karikatürleri takip etmek vatandaşlarımızın özelliklerindendir.

[30]Semih Balcıoğlu/Ferit Öngören (1973), *50 Yılın Türk Karikatürü* İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, s.73.

BÖLÜM IV

TOPLUMSAL DEĞİŞMENİN TANIĞI OLARAK KARİKATÜRLER

Her sanat toplumu yansıtır ama karikatür sanatında toplumun yansıması daha çok görülebilir çünkü sanatçı toplumu ve güncel gelişmeleri eserinde yansıtır. Araştırmanın genel amacı 1928-1940 yılları arasında yayımlanmış karikatürlerde toplumsal değişimi incelemiş ve toplumu dolaylı olarak eğitmiş karikatür sanatı ile o dönemin Türk insanı üzerindeki değişmeleri tespit etmektir. Bu amaçla yeni harflerin kullanımından 1940 yılına kadar yayımlanmış olan Cemal Nadir ve Ramiz Gökçe karikatür albümleri, *Karikatür* ve *Akbaba* dergileri ve *Yeni Sabah*, *Cumhuriyet* ve *Akşam* gazetelerinde yayımlanmış, dolaylı bir biçimde toplumu eğitmiş ve toplumsal değişimi konu almış karikatürler incelenmiştir. Bu çerçevede halkı anlık ve güncel olaylar hakkında bilgilendiren sosyal içerikli karikatürlerin yararları, karikatürlerin toplumların eğitimine olan katkıları, Batılılaşma, toplumsal cinsiyet, kılık kıyafet değişimi, gelenek görenek, alışkanlık ve davranış değişimi bağlamında irdelenmiş ve içerik çözümlemesi tekniği ile incelenmiştir. Yazılı veya sözlü malzemenin sistematik olarak inceleme yöntemi olan içerik çözümlemesi yöntemi ile sözü edilen yıllar arasındaki karikatürler adı geçen başlıklar altında toplanmış ve örnek olarak gösterilecek olan karikatürlerin toplumu nasıl yansıttığı araştırılmıştır.

Karikatürler toplumu yansıttıklarından ötürü toplumsal değişmenin tanığıdırlar ve farklı başlıklar altında toplandığında toplumsal değişmeyi onlardan görmek olasıdır. Özellikle gazetelerde yayımlanan günlük

karikatürler aracılığı ile herhangi bir toplumdaki değişme gözlemlenebilir. Bu nedenle erken cumhuriyet dönemi, dönemin ünlü karikatürcüleri Cemal Nadir, Ramiz Gökçe'nin karikatürleri ve adı geçen süreli yayınlarda yayımlanmış olan toplumsal içerikli karikatürler vasıtası ile incelenmiştir.

Sosyal içerikli her sanat, toplumu dolaylı olarak bilgilendirir ve karikatürcü de toplumla gözlemlerini paylaşır, hem topluma sanatçı gözünden kendi yansımalarını aktarır hem de güncel olaylar hakkında toplumu eğitir ve bilgilendirir. Karikatür sanatı görsel mesajlar ile toplumu eğitir ve toplumun tarih sürecindeki gelişimine tanıklık eder. Örneğin 1932 yılında çizilmiş, sokakları ve davranış kalıplarını işleyen bir karikatüre bakıldığı zaman o günün İstanbul'u veya o günün Türkiye'sine dair bir fikir edinebilir. Çünkü bu çizimler o yılları yansıtmaktadır. Bu özelliğinden ötürü 1928-1940 yılları arasında yayımlanmış olan karikatürler gelişmekte ve değişmekte olan Türk toplumunun o günkü şahidi konumundadır. Karikatürler aracılığı ile toplumu dolaylı olarak eğiten sosyal içerikli karikatürlerin toplumların eğitimindeki önemleri, Batılılaşma(gelenek görenek, alışkanlık ve davranış değişimi), toplumsal cinsiyet, kılık kıyafet değişimi bağlamında irdelenmektedir.

1928-1940 Yılları Arasında Yayımlanmış Karikatürlerde Batılılaşma ve Modernleşme

Tez konusu olan 12 yıl içerisinde Türkiye Cumhuriyetinde birçok yenilik yapılmıştır. Bu yeniliklerin birçoğu Avrupa ülkelerini yakalamak ve onların medeniyet seviyesine yükselmek için planlanmıştır. Batı ülkelerinin medeniyet seviyelerine yükselmek için yapılan bu devrimlerin bazısı siyasi alanda değişimler, bazısı sosyal yaşam içinde değişimler, bazısı hukuk alanında yapılan değişimler bazısı da eğitim alanında yapılan değişimler ve yenilikler için yapılmıştır. Bu devrimlerin etkisi yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşlarında kendisini göstermiş ve karikatürcülerimiz

de toplumda gözlemlediklerini topluma sanatları ile geri sunmuştur. Karikatürlerde en çok göze çarpan devrimler; Şapka İktisası (giyilmesi) Hakkında Kanun (25 Kasım 1925), Ölçüler Kanunu (1 Nisan 1931), belediye seçimlerinde kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanıyan kanunun kabulü (3 Nisan 1930) ve anayasa'da yapılan değişikliklerle kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkının tanınmasının verilmesidir. Söz konusu bu devrimler sözü geçen yıllar arasındaki karikatürlerde çok işlenmiştir. Bu devrimlerin dışında da toplumun Batılılaşmasına şahitlik edebilecek, toplumsal değişmeyi ve Batılılaşmayı konu alan, toplumu yansıtan karikatürler de yapılmıştır.

Karikatür ve Modern Yaşam

Karikatürcü toplumu gözlemleyip eserlerinde toplumu işlediğinden ötürü bu sanat halkı en çok yansıtan sanat türüdür. Dolayısıyla çizer toplumdaki değişimleri eserlerinde işler, modern yaşamdaki değişiklikleri de konu alır. Bu biçimde de toplumsal değişmeye tanıklık etmiş olur.

Türk karikatürünün en önemli isimlerinden biri olan Cemal Nadir Güler yaptığı karikatürlerde çoğu zaman toplumu yansıtmış ve toplumsal gelişmeye ve değişmeye şahitlik edebilecek karikatürler çizmiştir. Gelişmekte olan Türk toplumunu yansıtan karikatürlerden en dikkat çekenlerden birisi karikatür tarihimizin en uzun soluklu dergisi Akbaba'da 1934 yılının 1 Şubat'ı Perşembe günü yayımlanmış olan "Evlerimizin İç Yüzü" isimli karikatürdür. Bu karikatürde toplumsal değişmenin en rahat gözlemlendiği toplumsal kurum olan aile işlenmiştir. [31] (Bkz. Karikatür 1)

[31] İsmail Doğan (2009), *Dünden Bugüne Türk Ailesi Sosyolojik Bir Değerlendirme* Atatürk Kültür Merkezi Yayını, s.177.

Karikatür 1: “Evlerimizin iç yüzü!”

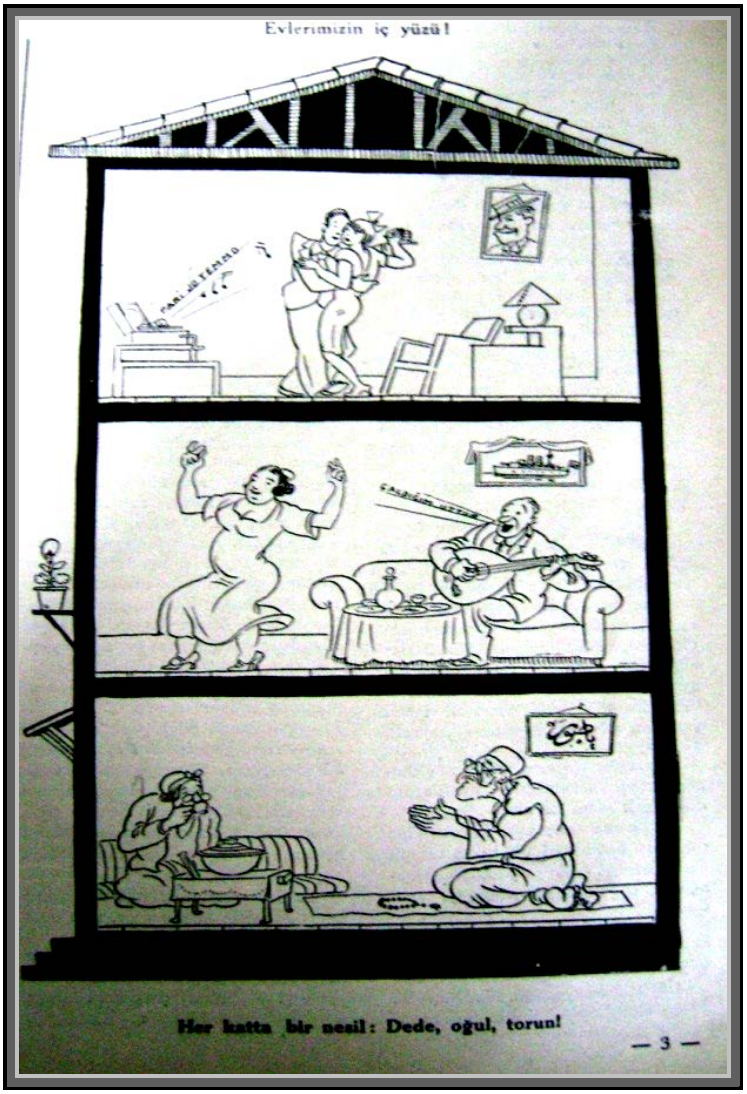

Kaynak: Cemal Nadir Güler. (1 Şubat, 1934). Evlerimizin İç Yüzü, *Akbaba,* sayı 5, sayfa 3.

Karikatür 1’e dikkatle bakıldığında 1934 yılında aynı evde yaşayan 3 nesli ve onların yaşam tarzlarını görebilmektedir. Karikatürdeki evde 1. katta büyüklerin mütevazi bir hayat tarzı sürdürdükleri ve büyüklerin zamanlarını ibadetle geçirdikleri görülmektedir. Bu insanların mütevazi bir hayat tarzı sürdürdükleri gerek sofralarındaki yiyeceklerden, gerek giyimlerinden, gerek evin mobilyalarından anlaşılmaktadır. Ayrıca duvarda Arapça “ Ya Sabır “ Allah’ın isimlerinden biri yazan çerçeveden de bu

ailenin büyüklerinin geleneksel bir yapıya sahip olduklarını da göstermektedir.

Karikatürdeki evin 2. katı incelendiğinde ise Batı kültürü ile kendi kültürünü harmanlamış, toplumsal değişim yaşayan bir aile göze çarpmaktadır. Çizimdeki karakterlerin kıyafetleri, ev dekorasyonu incelendiğinde bu aile batılılaşmış bir aile olarak görülebilmektedir. Fakat gerek yemek masasının yüksekliği, gerek çalınan çalgı aleti ve söylenilen şarkının Türkçe oluşu, gerek evin hanımının eşi için dans etmesi, bu iki insanın halen kendi kültürlerinden ögeler barındırdığını, bu kişilerin görüntüde Batılılaştığını ama içte halen geçmişten kalma alışkanlıkları taşıdıkları anlaşılmaktadır.

Evin 3. katı incelediğinde ise evin o günün modası olan mobilyalarla döşendiği, o katta yaşayan bireylerin Batı tarzı bir hayat yaşadıkları görülmektedir. Gramofonda çalan müziğin Fransızca oluşu da o kişilerin batı kültürünü benimsediklerini ve dansları ile batı tarzı bir yaşam biçimini desteklediklerini göstermektedir.

Cemal Nadir'in Türk toplumundaki değişimi yansıtan ve kuşaklar arası farklılaşmayı işleyen bu eserinde her katta duvarlarda asılı olan resimler veya yazılar anlam ifade etmektedir. 1. katta Arapça bir yazının olması o kişilerin geleneksel ve devrimlerden önceki eski yaşam biçimine bağlı olduğunu göstermektedir. 2. katta duvarda bir gemi resminin asılı olması ve üzerinde dantel oluşu o evin insanlarının geleneksel Türk yaşam tarzına halen bağlı olduğunu, en üst kattaki şapkalı adam resmi de o gençlerin değişime uyum sağladıklarını ve yaşam tarzlarının daha çok Batı'yı yansıttığını, bir Avrupalı gibi giyinip sosyal hayatlarını onlar gibi yaşadıklarını ima etmektedir.

Karikatürlerde gelenek görenek değişimi de birçok kere işlenmiştir. Kimi zaman karikatürlerde bu komşuluk ilişkilerinde değişmeler olarak kimi

zamanda küçüğün büyüğe gösterdiği saygının değişimi kimi zaman da davranışlarda gözlenen değişim olarak işlenmiştir.

11 Şubat 1929 yılında "Akbaba" dergisinde yayımlanmış olan bir başka karikatürde o dönemdeki toplumsal değerlerdeki değişimi güzel bir biçimde yansıtmaktadır. Karikatür 2 görünüşte batılılaşmış iki insanın karşılıklı konuşmasından oluşmaktadır. (Bkz. Karikatür 2)

Karikatür 2: Başlıksız

AKBABA
Sayfa : 3
— Yahu, neden böyle istasyona iki saat uzakta ev tuttun?
— Aman azizim, fena mı?.. Misafirler gelirken iki saat geç kalıyorlar, giderken de iki saat evvel kalıyorlar.. Daha ne isterim?!..

Kaynak: Ramiz Gökçe. (11 Şubat, 1929). Başlıksız, *Akbaba,* sayı 644, Sayfa 3.

Karikatürde modern bir biçimde giyinmiş olan iki insan, şapka ve bastonları ile birer İstanbul beyefendisi görünümündedirler. İki kişi konuşurken biri diğerine "Yahu neden böyle istasyona iki saat uzakta ev tuttun?" şeklinde sorar diğer karakterde de " Aman Azizim, fena mı?..

Misafirler gelirken iki saat geç geliyorlar, giderken iki saat evvel kalkıyorlar… Daha ne isterim?!." şeklinde yanıtlar. Bu karikatürdeki konuşma incelendiğinde o dönemde insanların birbirleri ile görüşmelerinin azaldığı hatta birçok kişinin böyle durumlardan kaçabilmek için ince hesaplar yaptığı anlaşılmaktadır çünkü karikatürdeki kişi istasyona iki saat uzakta bir ev kiralamıştır ve dolayısıyla evine ziyarete az misafir gelecektir. Ayrıca soruya cevap veren ikinci şahsın yüzündeki ifade onun bu durumdan memnun olduğunu ve bu şekil bir hayat tarzını tercih ettiğini göstermektedir. Karikatüristin misafirperverlik konusunu ele almasının sebebi, toplumda misafirperverliğe verilen önemin değiştiğini ve kültürümüzde büyük önemi olan misafirperverliğin artık yavaş yavaş yok olduğunu gözlemlemesidir. Karikatürde iki karakterin konuşmasının geçtiği yere bakılınca büyük, boş bir arsada bahçesi olan bir ev dışında başka bir şey görülmemektedir. Bundan da bu bölgede yalnızca evi tutan kişinin oturduğu, herhangi bir komşunun olmadığı ve dolayısıyla komşuluk ilişkilerinin olmadığı anlaşılmaktadır. Bu incelenen karikatürde dönemin Türk toplumunda değişmekte olan gelenekler ve davranma biçimleri gözlemlenebilmektedir çünkü bu karikatür davranış değişimini konu alan ve dönemin Türk toplumuna tanıklık eden bir eserdir.

Erken cumhuriyet döneminde Türk toplumunun değişimine tanıklık etmiş bir başka karikatür ise gene "Akbaba" dergisinde 9 Kasım 1929'da yayımlanmış, bir öğretmen ile öğrenci arasındaki konuşmayı işleyen karikatürdür. (Bkz. Karikatür 3) Bu karikatürün yazılı içeriğinde her ne kadar çoğunlukla aile ön planda olsa da öğrencinin öğretmenle olan iletişimdeki yaklaşımı göz ardı edilemez. Aşağıdaki karikatürde öğretmen, öğrencisine monolog ve diyalog arasındaki farkı öğretmeye çalışırken çocuk aradaki farkı bildiği halde öğretmeni ile dalga geçercesine iki terim arasındaki farkı aile büyükleri ile onlan iletişim biçimi ile anlatmıştır. Bu davranıştan da erken cumhuriyet döneminde yavaş yavaş öğrencilerin,

öğretmenlere saygısının azaldığını hatta talebelerin hocaları ile laubali olduklarına tanıklık etmektedir.

Karikatür 3: Başlıksız

AKBABA
Muallim — Oğlum, monolok neye derler?
Talebe — Annemle babamın konuşmasına..
Muallim — Hayır, ona diyalok derler. Monolok bir kişinin konuşmasıdır.
Talebe — İşte iyi ya efendim!

Kaynak: (9 Kasım, 1929). Başlıksız, *Akbaba,* sayı 718, Sayfa 2.

Türk toplumunun davranış değişikliğine erken cumhuriyet döneminde şahitlik eden bir başka karikatür 1938 yılında "Karikatür" dergisinin 154. sayısında yayımlanmış olan Salih Erimez tarafından çizilmiş karikatürdür(Bkz. Karikatür 4[32]). Salih erimez tarafından "Eski-

[32] *Erken cumhuriyet döneminin önemli karikatüristlerinden olan Salih Erimez 1901 yılında İstanbul'da doğmuş, İstanbul Erkek Lisesini bitirmiş ve eğitimini Viyana Güzel sanatlar Akademisinde tamamlamıştır. "Cumhuriyet", "Papağan", "Akbaba", "Son Saat", "Yeni Ses", "İkdam", "Zaman", "Yedigün", "Karikatür", "Şaka", "Akşam", "Dünya", "Nasreddin Hoca", "Tercüman" gibi dergi ve gazetelerde çalışmış ve karikatürleri yayımlanmıştır. Osmanlı dönemini yansıtan karikatürleri "Tarihten Çizgiler" başlığı altına işlemiş, daha sonra bu çizgilerini bir albümde toplamıştır. Salih Erimez 1974 yılında ölmüştür.*

Yeni" olarak isimlendirilen karikatür iki kareden oluşmaktadır. Erimez, karikatürde Türk toplumunda, ailede gözlemlediği bir değişimi ele almıştır. Karikatürde, eskiden, yani cumhuriyet öncesi dönemde kocaların eşlerine karşı davranışları ile erken cumhuriyet döneminde kocaların eşlerine karşı davranışları karşılaştırılmakta ve davranış değişimindeki farklılık karikatür aracılığı ile topluma sunulmaktadır.

Karikatür 4: "Eski – Yeni"

KARİKATÜR
No. 154
Salih
Eski - Yeni
Eski koca — Hekim efendi dikkat et, halilemin bileğini bir dakikadan fazla tutarsan gözünü patlatırım...
Yeni koca — Aman bay doktor, iyice muayene ediniz!..

Kaynak: Salih Erimez. Eski-Yeni. *Karikatür Dergisi,* No 154, Sayfa 10.

Karikatürün birinci karesinde Cumhuriyet Dönemi öncesi bir hane görülmektedir. Geleneksel bir biçimde döşenmiş, duvarda Arapça yazılar asılı olan evde toplam ikisi kadın ikisi erkek olmak üzere dört karakter çizilmiştir. İki kadında beyaz baş örtüsü ve kara çarşaf, erkekler de fes giymektedirler. Bu kıyafetlerden, karenin cumhuriyet öncesi dönemi sembolize ettiği anlaşılmaktadır. Karikatürde doktor hasta olan hanımı muayene etmeye çalışmakta ve nabzını ölçmektedir. Doktorun kadının nabzını çarşafı üzerinden ölçüşü de dikkat çekmektedir. Çarşaf üstünden muayene edilen hanımın kocası doktora birinci karede "Hekim Efendi, dikkat et halilemin bileğini bir dakikadan fazla tutarsan gözünü patlatırım." der. Eski tip kocanın bunu demesi, o dönemde toplumun kapalı ve muhafazakâr bir toplum oluşundan ve sağlık için bile eve bir yabancının gelip muayene etmek amacıyla evin hanımına dokunmasının rahatsızlık uyandırmasından kaynaklanmaktadır.

İkinci karede ise erken cumhuriyet döneminde Batılı bir biçimde döşenmiş hanedeki benzer durum işlenmiştir. Karikatürde ikisi erkek biri kadın olmak üzere toplam üç kişi bulunmaktadır. Doktor karikatürdeki askılı elbise giymiş olan kadının sırtına kulağını dayayarak solunumunu dinlemektedir ve sağ kolu ile de kadına sarılmaktadır. Karikatürde gazete okuduğu için yüzü görünmeyen yeni koca tip doktora "Aman bay doktor, iyice muayene ediniz!.." demektedir. Yeni tip kocanın gazete okurken doktora bu cümleyi demesi bu koca tiplemesinin, eşinin bir başka erkek tarafından sağlık için muayene edilmesinden rahatsızlık duymadığını göstermektedir.

Bu iki karedeki kocaların eşlerine karşı olan davranışları incelendiğinde eski ile yeni arasındaki davranış farkı görülebilmektedir. Birinci karede koca, çarşaf giymiş eşinin doktor tarafından muayene

edilip nabzı kontrol edilirken eski koca eşinin omuzlarından tutup doktoru denetlemekte ve bileğini "bir dakikadan fazla tutarsan gözünü patlatırım" diyerek tehdit ederken ikinci karede ise tam tersi bir durum gözlenmektedir. İkinci karede yeni tip kocanın dekolte giyinmiş karısının bir erkek doktor tarafından kontrol edilmesinden bir rahatsızlık duymadığı anlaşılmaktadır çünkü doktora "iyice muayene ediniz!.." demektedir ve başka bir iş ile yani gazete okumakla meşgul olup doktorun ne yaptığını kontrol etmemektedir.

İki kareden oluşan bu karşılaştırmalı karikatürden toplumdaki birçok değişim gözlemlenebilmektedir. Bu değişimler, eşlerin birbirlerine karşı olan davranışları, haneye gelen bir yabancıya örneğin doktora veya öğretmene olan yaklaşım, giyinme alışkanlıklarındaki değişim ve evin mobilyalarındaki farklılaşmadır. Cumhuriyet öncesi ile erken cumhuriyet dönemi Türk hanesini yansıtan ve karı koca ilişkilerini işleyen bu karikatür sözü edilmiş olan değişimleri yansıtmaktadır. Erken cumhuriyet döneminde değişmekte olan Türk toplumunu işleyen bu karikatür, karikatür sanatının toplumdaki değişimleri yakaladığına dair çok önemli bir kanıttır. Salih Erimez'in bu eserinden anlaşılabilmektedir ki karikatür sanatçısı malzemesini gözlemlediği ve yaşadığı toplumdan alır ve toplumda gördüğü sosyolojik değişimleri çizimleriyle aktarır.

Salih Erimez tarafından yapılmış ve toplumdaki değişimleri eski ve yeni olarak işlemiş olan bir başka karikatür ise 1938'de Karikatür dergisinin 156. sayısında yayımlanmış olan karikatürdür. (Bkz. Karikatür 5).

Karikatürün altına "Dünkü ve Bugünkü Gece Toplantıları" yazılmış ve iki kareden oluşan karikatür ile geçmiş olarak ifade ettiği cumhuriyet öncesi ile o günün yani erken cumhuriyet döneminin eğlence anlayışını karşılaştırmaktadır.

Birinci karede Salih Erimez bir odada hemcinsleri ile eğlenmekte olan dokuz kadın figürü işlemiştir. Kadınlardan ikisi müzik aletleri çalmakta ve bir başka kadın figürü de çalgı çalan iki kadına şarkı söyleyerek eşlik etmektedir. Karikatür genel olarak incelendiğinde kimi kadınların aralarında fısıldaşarak konuşması, kimisinin müziği dinlemesi, bir kadın figürünün de geleneksel bir biçimde dans etmesi yani "oynaması" göze çarpmaktadır. Birinci kareye bakıldığında karikatürün sol tarafında hanımların eğlendiği odanın diğer tarafı görülmektedir. Duvarın diğer tarafında odanın kapısının anahtar deliğinden eğlenen kadınları gözetleyen iki erkek figürü işlenmiştir. Bu erkeklerin merakla kadınların eğlencesini gözetlemesinin sebebi cumhuriyet öncesi dönemde kadın ve erkeklerin ayrı salonlarda eğlenmeleri ve haremlik-selamlık olarak odaların ayrılmalarıdır. Ayrıca karikatürdeki kadınların ve erkeklerin kıyafetleri incelendiğinde de karikatüristin kastettiği dünün cumhuriyet öncesi dönem olduğu anlaşılmaktadır.

İkinci karede ise bir balo salonunda kadın ve erkekler birlikte eğlenmektedir ve birinci kare ile ikinci kare karşılaştırıldığında iki kare arasında çok farklılık bulunmaktadır. Bunlar kadın ve erkeklerin bir arada eğlenebiliyor oluşu, kadınların ve erkeklerin Batılı tarzda giyinmeleri, kişilerin kendileri çalıp, söylemek yerine müziği gramofondan dinlemeleri ve geleneksel danslar yerine vals yapmalarıdır. Bu iki kare karşılaştırıldığında cumhuriyet öncesi eğlence anlayışı ile erken cumhuriyet dönemindeki devrimlerin etkisi ile değişen eğlence anlayışının arasındaki farklar görülmekte ve Türk toplumundaki davranış ve alışkanlık değişikliği bu iki kareden oluşan karşılaştırmalı karikatür aracılığı ile anlaşılabilmektedir.

Bu karikatür aracılığı ile Türk toplumunda kadın ve erkeğin birbirine uzak olduğu eğlence anlayışındaki sosyal değişim gözlemlenebilmekte ve

karikatürler aracılığı ile bu toplumsal değişim karşılaştırılmalı olarak incelenebilmektedir.

Karikatür 5: “Dünkü ve Bugünkü Gece Toplantıları”

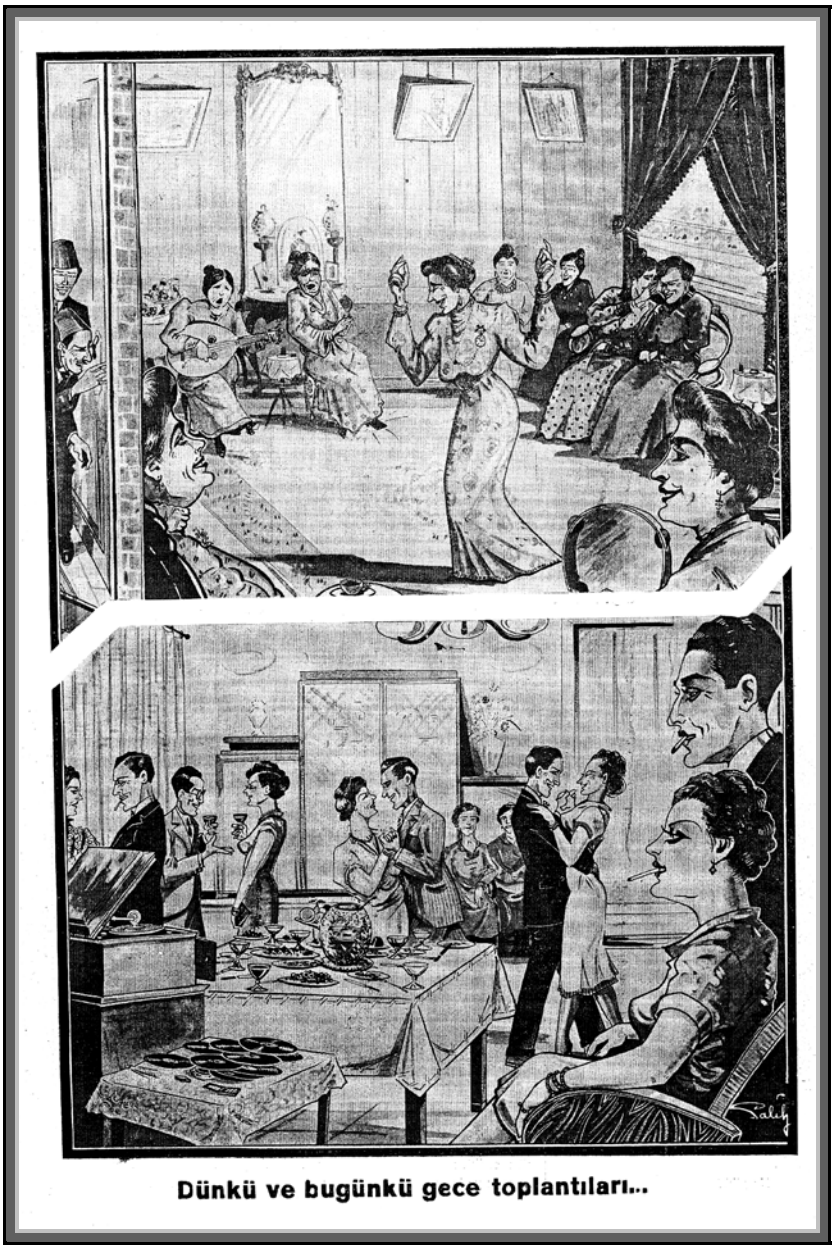

Kaynak: Salih Erimez. Dünkü ve Bugünkü Gece Toplantıları. *Karikatür Dergisi*, no 156. Sayfa 15.

Türk toplumunda değişen davranışları gözlemlemiş olan bir başka karikatür Münif Fehim tarafından 1938 yılında karikatür dergisinin 16. sayısında yayımlanmış olan karikatürdür (Bkz. Karikatür 6).

Bu karikatür Münif Fehim'in "Tarihten Çizgiler" başlığı altında çizilmiş karikatür dizisinin bir parçasıdır[33]. İki kareden oluşan bu çizimin başlığı "Değişen Adetler" olarak atılmıştır ve her karenin altına çizer konu ile ilgili bir cümle yazmıştır. Karikatürün ilk karesinde içinde dört kadın figüründen oluşan bir oda resmedilmiştir. Resmedilen iki kadın figürü ile iki kadın ilgilenmektedir. Bu karenin altına çizer "Dün kına yakarlardı…" yazılmıştır ve cümlenin devamı diğer karenin altındaki yazı ile tamamlamıştır. Bu kare incelendiğinde karikatürdeki kadınların eski moda, geleneksel kıyafetler giyip geleneksel bir biçimde süslendikleri anlaşılmaktadır. Karikatürdeki kadınların saç modelleri, giyimleri, süslenme anlayışlarına bakılacak olunursa bu karenin erken cumhuriyet öncesini yansıttığı anlaşılmaktadır. Bu karedeki kadınlar geleneksel Türk kıyafetleri olan şalvar, işlemeli elbiseler veya kaftanlar ve boncuklarla bezenmiş baş örtüleri giymektedirler. Kadınların saç modellerinden geleneksel kadınlar oldukları ve güzelleşmek için kına yakmak gibi geleneksel metotlar kullandıkları görülmektedir. Karikatürde güzelleşmek için gelen kadınlardan biri saçına kına yaktırarak güzelleşmekte diğeri de ellerine kına yakmaktadır. Güzelleşmek için geldikleri yere bakılınca bu yerin geleneksel mobilyalar ile döşendiği, yerde kilimlerin üzerinde veya divanların üzerinde oturulduğu dikkat çekmektedir.

İkinci karede ise bir masada oturmuş iki kadın görülmektedir. Bulundukları oda incelendiğinde odanın Batılı tarzda dekore edildiği hatta içinde kitaplar bulunduğu göze çarpmaktadır. Karikatürdeki kadınlar

---

[33] Münif Fehim Özerman, 1899 yılında İstanbul'da doğmuş ve öğrenimini Üsküdar Sultanisi ve Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde yapmıştır. 1921 yılında İleri Gazetesi'nde basın hayatına atılıp karikatür, resim, fotoğraf, sinema ve tiyatro ile uğraşmıştır. Özerman asıl ününü ilüstratör olarak yapmış ve kitap kapakları, dergi, kitap illüstrasyonları ile yayıncılık ve grafik tasarım tarihinin temel taşlarından biri olmuştur. Bir dönem, "Tarihten Çizgiler", başlığı altında karikatürler de çizmiş; bu köşe çok beğenilince Salih Erimez köşeye devam etmiştir. "İkdam", "Vakit", "Son Posta", "Aydede", "Akbaba", "Yedigün", "Yirminci Asır", gazete ve dergilerinde çalışmıştır ve bir süreliğine Reşat Nuri Güntekin, Mahmut Yesari ve İbnülrefik Ahmet Nuri ile Kelebek dergisini yayımlamış, 1983'te vefat etmiştir.

incelendiğinde iki kadının da Batı modasında giyindiği ve Batılı kadınlar gibi saçlarını ve makyajlarını yaptıkları dikkat çekmektedir. Bu karenin altına çizer bir önceki karede yazdığı cümleyi tamamlamış ve "Bugün manikür yapıyorlar" diyerek iki kareyi bu cümle ile karşılaştırmıştır. Karikatürdeki iki kadının kıyafetinden de bu karenin erken cumhuriyet dönemini temsil ettiği anlaşılmaktadır çünkü kadınlar Batılı bir biçimde giyinmiştirler.

Karikatür 6: "Değişen Adetler"

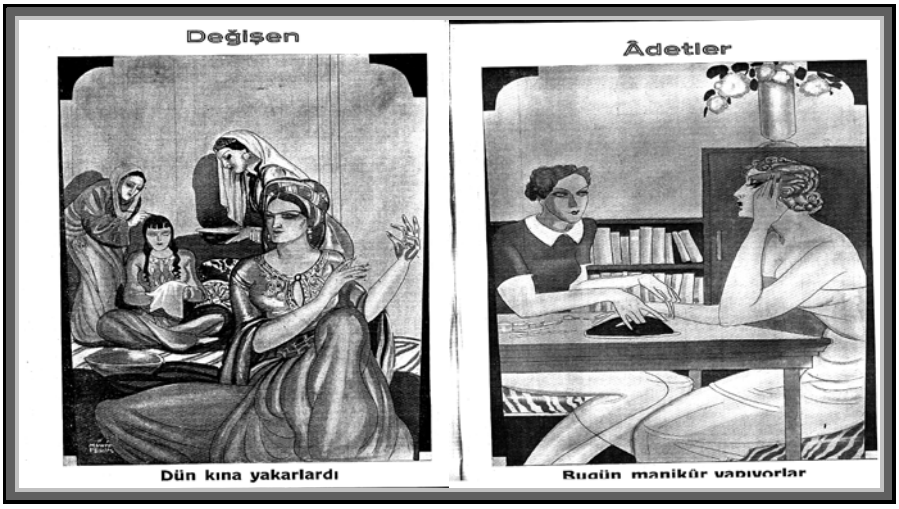

Kaynak: Münif Fehim Özerman. (1938).Değişen Adetler, *Karikatür.* Sayı 16.

İki kareden oluşan bu karikatürde kadınların cumhuriyet öncesi ile cumhuriyet sonrası güzelleşme anlayışındaki değişim konu alınmıştır. Daha önce geleneksel olan kınayı güzelleşmek için kullanan kadınlar erken cumhuriyet döneminde terk etmiş ve Batı'nın manikürü ile ellerini güzelleştirmeye başlamışlardır. Bu karikatürden kadınların güzelleşmek için tercihlerinin erken cumhuriyet döneminde değiştiği ve Batı'nın güzellik anlayışını tercih etmeye başladıkları anlaşılmaktadır.

1938 yılında "Karikatür" dergisinin 16 sayısında Salih Erimez imzalı karikatür de Türk gelenek, görenek ve adetlerde olan bir değişimi konu almıştır. Bu karikatür iki kareden oluşan, cumhuriyet öncesi dönem ile erken

cumhuriyet döneminde “kız isteme” adetlerini karşılaştıran bir çizimdir (Bkz. Karikatür 7).

Karikatür 7: “Eski – Yeni”

ESKİ
Hanım kızımın methini dinledim, evinin bütün işlerini tek başına başarır, tarhanasından turşusuna kadar kendi elile kurarmış. Allahın emrile oğluma istiyorum!..
YENİ
— Kızım, bundan daha iyi koca can sağlığı.., Bütün ev işleri elinden gelir, çocuğuna bile dadılık edermiş... Haydi kararını ver de annesinden istiyeyim!..
Salih

Kaynak: Salih Erimez. (1938). Eski-Yeni. *Karikatür,* No 168. Sayfa 15.

Karikatürün cumhuriyet öncesi dönemi ele alan karesi incelendiğinde geleneksel bir Türk evinde, geleneksel biçimde giyinmiş iki başı açık iki de çarşaflı kadın görülmektedir. Çarşaflı kadınların kahve içmelerinden ve üzerlerinde çarşaf oluşundan o eve misafir geldikleri anlaşılmaktadır. Bu karenin altına Erimez “ESKİ” yazmış ve eskiden nasıl kız istendiğini hatırlatmak

amacı ile “Hanım kızımın methini dinledim, evinin bütün işlerini tek başına başarır, tarhanasından turşusuna kadar kendi eli ile kurarmış. Allah’ın emrile oğluma istiyorum!..” yazmıştır. Karikatürde duyduğu bu sözler karşısında istemeğe gelinen kız utanmış ve başını eğmiş bir şekilde otururken talip olan hanımlar, genç kadını incelemektedir ve kızın annesi de çarşaflı kadınları süzmektedir. Sanatçının böyle bir konuyu konu edinmesindeki amaç cumhuriyet öncesi dönemdeki kız isteme geleneğinin cumhuriyet sonrası değişmesi ile alakalıdır.

İkinci karede ön planda anne kız olan iki kadın arka plan da ise bir ana oğul olan iki karakter göze çarpmaktadır. Karikatürdeki karakterler Batılı kıyafetler giymişlerdir ve kadınlar Avrupalı kadınlara benzemektedir. Bu karede ön planda olan genç kadının annesi kıza arka plandaki erkek figürü ile ilgili olarak “Kızım, bundan daha iyi koca can salığı… Bütün ev işleri elinden gelir, çocuğuna bile dadılık edermiş… Haydi kararını ver de annesinden isteyeyim!...” demektedir.

İki karedeki konuşmalar incelendiğinde cumhuriyet öncesi dönemde bir genç kadının evlenebilmesi için marifetli olması, tek başına evi idare edebilmesi ve ev işi ile ilgili kadınsal konulara hakim olması gerektiği anlaşılmaktadır fakat erken cumhuriyet dönemini temsil eden “YENİ” başlıklı karikatürde artık rollerin değiştiği evlenme çağına gelmiş kadınların değil erkeğin ev işlerine hakim olanının makbul olduğu ima edilmekte ve daha önce oğlan analarının yaptığı gibi kız anaları da artık kızlarına eş aramaktadır. Bu ikili karikatürden kız isteme gibi bir gelenekteki değişim işlenmiş ve ailede kadın ile erkeğin rol değişimi abartılı bir şekilde, toplumu düşünmeye itmek amacı ile işlenmiştir.

Birçok karikatür dönemde yapılan devrimlerin gelecekte olacak olan etkilerini de öngörmüştür. Karikatür 8 ünlü çizer Ramiz Gökçe tarafından yapılmış, 1934 yılının birinci Teşrininde çizilmiş ve “Akbaba” dergisinde

yayımlanmıştır. Bu karikatür bir sonraki senenin, geçmiş yıllarda yapılan devrimlerden sonra ne gibi değişimlerinin olacağını öngörmüş olan bir karikatürdür. Karikatürde 1931 yılında Türk Dil ve Tarih Kurumlarının kurulmasının sonucunda Türkçenin özleştirilerek yeni Türk alfabesiyle dünyanın en zengin dillerinden biri haline getirilmesini amaç alan, Türkçenin gerçek bir bilim, edebiyat ve sanat diline dönüşmesini hedefleyen kurum kurulduktan sonra Türk toplumun gelecekte Türkçeyi nasıl kullanacağını ve halkın Türkçenin özleştirme çabasını yansıtmaktadır (Bkz. Karikatür 8).

Karikatür 8: “Bu Gidişle Gelecek Sene”

Kaynak: Ramiz Gökçe.(1. Teşrin, 1934). Bu Gidişle Gelecek Sene. *Akbaba,* sayı 41, Sayfa 4.

Bu karikatürde Ramiz Gökçe bir vatandaşın başka bir vatandaşa yol soruşunu işlemiştir. Karikatürde bir genç, bir orta yaşlı olmak üzere iki erkek karakter çizilmiştir. Karikatürde orta yaşlı olan karakter, başka yöne doğru

giden gence “Evlat, Çarşuyu Kebir bu istikamette midir?” sorusunu yöneltir ve cevaben genç olan karakter de “Yurttaş, Türkçe konuş!.” şeklinde yanıt verir. Soruyu soran kişi kurduğu cümlede yön yerine “istikamet” ve büyük yerine “kebir” kelimesini kullanmış olduğu için diğer vatandaş “Yurttaş, Türkçe konuş!.” diyerek cevap vermektedir. Bunu demesinin sebebi Türk halkının dilini yabancı sözlüklerden arındırma çabasına diğer vatandaşın katılmamasıdır. Bu karikatürde yapılan yeniliklere verilen önem ve ulus olma yönünde gösterilen çaba görülebilmektedir. Genç olan karakterin yanıtından da yeni neslin yapılan düzenlemelere olan desteği gözlemlenebilmektedir. Aynı zamanda bu cümle ile Ramiz 13 Ocak 1928 tarihinde başlatılan ”Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyasına gönderme yapmıştır.

”Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyası yabancı sözcük ve terimlerin girmesi sonucunda melezleşen Türkçeyi arındırmak için başlatılmış bir kampanyadır. Başlatılan bu kampanya ile yaygınlaşan melez Türkçeye engel olunmaya çalışılmış, sokaklarda, vapurlarda ve tramvaylarda yani kısaca her yerde yabancı sözcükleri kullanmayı yasaklayan ve Türkçe kullanmayı teşvik eden kampanya on yılı kapsayan bir dönem boyunca sürdürülmüştür. [34]

Karikatürdeki iki karakter erken cumhuriyet döneminde yapılan yeniliklere uyum sağlayan ve uyum sağlamakta güçlük çeken iki ayrı grubu sembolize etmektedir. Gökçe’nin çizdiği karakterlerden erken cumhuriyet döneminde Türk halkının genç kesiminin yapılan yeniliklere rahatlıkla uyum sağladığı fakat yaşça ileri olan nüfusun bu yeniliklere uyum sağlamakta zorluk çektiği, kısaca eski konuşma alışkanlıklarını bir kenara bırakmakta zorlandıkları görülebilmektedir.

Bu dönemde modern ve kültürel yaşamda olan değişime ölçü ve ağırlık birimlerinde yapılan değişiklikler de katkıda bulunmuştur. 26 Mart 1931 tarihinde çıkartılan 1782 sayılı yasa ile dünyada en çok kullanılan ölçüler

[34] İsmail Doğan (1999), *Sokaktaki Yabancı* İstanbul, Sistem Yayıncılık ve Mat. San. Tic. A.Ş, s. 104.

kullanılmaya başlandı. [35] Kullanılmakta olan uzunluk, hacim, alan ve ağırlık ölçüleri günümüzde kullanılanlar ile değiştirildi. Türk halkı yapılan bu düzenlemelere uyum sağlamak için elinden geleni yapmış bakkallar eski tartılarını atmış yenilerini almış, gram dirhem ve kilo okka arasındaki farkları öğrenmişler hatta bunları çevrelerindekilere alışılageldik yöntemlerle anlatmış ve anlamalarını sağlamışlardır. Yaşlısından gencine herkes bu yeni ölçüleri öğrenmiş ve vatandaşın yaşadığı sıkıntıları da karikatürist toplumu yansıtan eserlerinde işlemiştir. Karikatür 9 bu tür karikatürlere iyi bir örnektir. Bu çizim Ramiz Gökçe tarafından yapılmış ve 1934 yılında 11 Kanunsani'de yayımlanmıştır. (Bkz: Karikatür 9)

Karikatür 9: Başlıksız

Kaynak: Ramiz Gökçe.(11 Kanunsani, 1934). *Akbaba*,12.yıl, sayı 2,Sayfa 8.

[35] Metin Aydoğan (2008), *Ülkeye Adanmış Bir Yaşam Atatürk ve Türk Devrimi* İzmir, Umay Yayınları, s.150.

Bu karikatürde iki kişinin konuşması işlenmiş ve yaşlı bir hanımın bu yeni ölçüleri nasıl öğrendiği konu edinilmiştir. Karikatürdeki yaşlı hanım dükkan sahibine yeni ağırlık sistemini anlamadığını söyler ve karşısındaki de yaşlı hanıma alışveriş ederken "okkada yüz dirhem eksik alacaksın" der. Bu ikili konuşmadan yeni ölçü birimlerini kullanmaya halkın alışmadığı görülmektedir çünkü karikatürdeki kadın yeni ağırlık birimlerini anlamakta zorluk çektiğini dile getirmektedir. Ayrıca satıcının kilo ile okka arasındaki farkı karşısındakine yeni ağırlık birimleri olan gram veya kilo değil okka ve dirhem ile anlatmaktadır. Ramiz Gökçe'nin bu karikatüründen ölçülerde yapılan değişikliklere vatandaşın zor uyum sağladığını ve yeni ölçüleri bilmelerine rağmen, satıcıda olduğu gibi, halen sokaktaki insanın yeni ağırlıkları eski birimlerle tarif etmesi alışkanlıklarının sürdüğünü ama değişime açık olduklarını göstermektedir.

1929-1940 yılları arasında kültürel yaşam alanında yapılan değişimler, devrimler ve düzenlemeler halkın kullandığı deyimleri de değiştirmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri 1931-1932 yılları arasında Türk Dil ve Tarih Kurumlarının kurulması ve "Vatandaş Türkçe Konuş" gibi kampanyalardır. Bu süreçte Türk halkı öz Türkçe konuşmak için çaba göstermiş ve birçok deyim içinde yabancı kelimeler geçtiği için kullanılmamaya veya öz Türkçe hali kullanılmaya başlanmıştır. Bunlardan bazıları çok yoksul olma durumunu anlatan "nanpareye muhtaç olmak", kendini ağırdan satmak anlamına gelen "kendini dirhem dirhem satmak" gibi deyimlerdir. Karikatür 10 deyimleri konu alan karikatürlere iyi bir örnektir. (Bkz: Karikatür 10)

Bu karikatürde hem ölçülerde yapılan düzenlemeye gönderme yapılmış hem de Türk halkının yapılan devrimlere uyum çabası bir espriyle yansıtılmıştır. Ayrıca erken cumhuriyet döneminde yapılan düzenlemelere olan yaklaşım da aşağıdaki karikatürde işlenmiştir.

Karikatür 10: Başlıksız

RAMİZ
— Şu Neclâya bak, kendini dirhem dirhem satıyor..
— Aman ne eski kafalı kız.. Dirhem yerine gram kullanıldığının bile farkında değil!..

Kaynak: Ramiz Gökçe. (25 Kanunsani 1934). *Akbaba,* Sayı 4, Sayfa 3.

1934 yılında Akbaba dergisinde Ramiz Gökçe tarafından çizilen bu karikatür iki kişinin üçüncü bir kişi hakkındaki düşüncelerini konu almaktadır. Eserde Batılı tarzda giyinmiş üç bayan bulunmaktadır. İkili konuşmada ilk konuşan karşı kaldırımda yürüyen hanım ile ilgili olarak "Şu Necla'ya bak kendini dirhem dirhem satıyor.." demekte ve karşı tarafta " Aman ne eski kafalı kız.. Dirhem yerine gram kullanıldığının bile farkında değil!.." diyerek yanıtlamaktadır. Karikatürde iki kadın arasında geçen bu karşılıklı konuşmadan deyimlerin değiştiği ve buda hatta ölçülerde yapılan düzenlemeden bile etkilendiği görülmektedir. Bu karikatürden yapılan yenilikleri takip etmeyenlerin eski kafalı olarak nitelendirildiklerini ve yapılan devrim ve düzenlemelerin Türk halkının günlük konuşmalarını, kullandıkları kelimeleri değiştirdiği anlaşılmaktadır.

Karikatürcünün iki hanımın arasında geçen bu konuşmayı konu olarak seçmesinin sebebi ölçülerde yapılan düzenlemeye ve alışma sürecinin uzun

olacağına dair bir göndermedir. Erken cumhuriyet döneminde kültürel alanda birçok değişim yapılmıştır. Bu değişimler de toplumu etkilemiş ve karikatürcüler de toplumdaki bu değişimleri gözlemleri sonucunda çizimlerine konu edinmişlerdir.

Erken cumhuriyet dönemini yansıtan ve modern yaşamdaki değişiklikleri işlemiş olan birçok karikatür bulunmaktadır. Bu karikatürler Türk toplumundaki toplumsal değişimi birçok yönden yansıtmaktadır. Örnek verilen karikatürler halkın kullandığı deyimlerin, kelimelerin yapılan düzenlemelerden etkilenip değiştiğini, yeni ölçüleri öğrenirken eski alışkanlıklardan yararlanıldığını, kurulan kurumların ve yapılan kampanyaların vatandaşa etkisini, öğretmen ile öğrencinin zaman içinde farklılaşan ilişkisini, Batılılaşma çabasındaki Türk toplumunun gelenek, davranış değişimini yansıtmaktadır. En önemlisi de bu karikatürler Batılılaşan Türk toplumunda oluşan davranış, gelenek, görenek, örf, adet ve beklentilerin değiştiğini göstermektedir çünkü karikatürcü malzemesini toplumdan almakta ve toplumda gözlemlediklerini karikatürlerinde işlemektedir.

Karikatür ve Eğitim (Bilim)

Karikatür sanatı toplumda gözlemlediklerini konu aldığından toplumun aynasıdır. Bu sanat toplumda yaşanılan olumlu değişiklikleri veya çarpıklıkları yansıtır ve çarpıklıklara eleştirel bir açıdan yaklaşır. Karikatürün birçok konu alanı vardır ve bunların en önemlilerinden biri eğitim ve bilime toplumun yaklaşımıdır. Cumhuriyetin kurulmasından sonra yapılan devrimler ve düzenlemeler sonunda halka, eğitimin önemi vurgulanmış ve halkın eğitilip, eğitimde ve bilimde Batılı ülkelerin seviyelerine yetişilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu gerek Batılı dillerin öğrenilmesinin altı çizilerek gerekse üniversitelere devam mecburiyeti konularak sağlanmıştır. 3 Mart 1924'te hilafet kaldırılarak ve "Tevhid-i Tedrisat"çıkartılması ile yeni bir eğitim anlayışının temelleri atılmıştır. Daha sonra bütün eğitim kurumları Milli Eğitim

Bakanlığına bağlanmış ve vakıflara ait olan kütüphaneler develet malı haline gelmiştir. 1925 yılında kütüphaneler ile ilgili yapılmış bir raporda "Türkiye Cumhuriyeti'ni teşkil eden 74 vilayet 16.395 kazadan, 45 viayet merkezi, 366 kazanın umuni kütüphaneden mahrum bulunduğunu, İstanbuldaki kütüphanelerde yüzbinlerce kitap bulunmasına karşılık, bütün Anadolu'da ancak 60-70 bin cilt kitap bulunduğu belirtilmektedir." Bu nedenle, eğitim ve kütüphane arasındaki kopukluk oluşmuştur. Bu kopukluk ve toplumun kitap ile bilime olan ilgisi de birçok karikatürde konu edinilmiştir.

Toplumun bilime yaklaşımı, birçok erken cumhuriyet dönemi karikatüründe işlenmiştir. Bunun en önemli nedeni karikatürcünün, toplumun bilime karşı sergilediği yaklaşımını gözlemlemesidir.

1933 yılında 6 Mayısta Akbaba dergisinin üçüncü sayfasında Ramiz Gökçe tarafından çizilmiş olan karikatür bilim adamlarına toplumun yaklaşımını ve verdiği değeri abartılı bir biçimde yansıtmaktadır (Bkz: Karikatür 11).

Karikatür 11: Başlıksız

Kaynak: Ramiz Gökçe.(6 Mayıs, 1933). *Akbaba,* no 6, Sayfa 3.

Karikatür 11'de, konu sokakta yürüyen iki kişinin arasında geçen konuşmadır. Genç, güzel giyimli bir birey yaşlı olan, eskimiş kıyafetli, saçı sakalı birbirine karışmış, ilim ile ilgilen bir kişiye "Üstat, ilmin insanları yükselteceğine emin misin?.." sorusunu şüphe ile gülümseyerek alaylı bir biçimde sorar. Ellerinde kitapları olan kişi de "Elbet, evlat! Ben bile şu apartmanın tavan arasında oturuyorum!" diyerek cevap verir. Yaşlı adamın bu cevabından bilim ile uğraşmanın maddi açıdan doyumu olmadığı ve kısıtlı imkânlar sunduğundan ötürü güzel daireler yerine ancak tavan arasında yaşayabildiği ve toplumun gözünde ancak çatı katında oturarak, fiziksel olarak, yükseldiği bilim adamı olduğu için yükselmediği anlaşılmaktadır. Bilim adamının yaşlı oluşu ve kucağında iki kitap tutuyor olması da onun uzun yıllar bilimle uğraştığını ve halen de bilime emek verdiğini göstermektedir. Bu karikatürden, Türk toplumunun bilime çok önem vermediği ve bilim adamlarına verilen değerin az olduğu anlaşılmaktadır.

Karikatür 12 de toplumun, bilime ve okumaya olan yaklaşımını anlatan erken cumhuriyet döneminde yapılan karikatürlerinden biridir. Bu karikatür Akbaba dergisinde yayımlanmış bir Ramiz Gökçe karikatürüdür (Bkz: Karikatür 12). Karikatüre genel olarak bakıldığında müşteri bekleyen bir kitapçı görülmektedir. Karikatür daha detaylı incelendiğinde vitrinde olan kitapların genel kültürü geliştirecek, destek olacak nitelikte kitaplar olmadığı göze çarpmaktadır. Vitrindeki kitapların bazıları pembe dizi türü kitaplar, bazıları da boş zamanlarda yapılabilecek aktivitelere yönelik kitaplar olup arasında tarih kitapları gibi eğitici kitaplar bulunmamaktadır ve vitrindeki bu kitaplar "İrşat Kütüphanesi" yazan levhanın altında sergilenmektedir. Vitrindeki kitaplar içeriklerine rağmen halen "inkılap Türkiye'sinde" kitap satılmadığını ve okumaya rağbet olmadığını, Ramiz Gökçe'nin gözlemi ortaya sermektedir. Karikatürdeki dükkân kapısı incelenince Gökçe'nin çizdiği örümcek ağı göze çarpmaktadır. Karikatürdeki bu detay bir kez daha kitap okumaya olan talebin azlığını vurgulamaktadır. Bu talebin azlığından da bu iş alanında çalışan

kitapçılar halkın ilgisini çekeceğini düşündüğü kitapları satmasına rağmen, müşteri yokluğundan sıkıntı çekmektedir ve bu sıkıntı karikatürdeki kişinin yüz ifadesinden anlaşılmaktadır.

Karikatür 12: "İnkılap Türkiye'sinde Kitapçılık"

Kaynak: Ramiz Gökçe. (11 Kanunsani, 1934). İnkılap Türkiye'sinde Kitapçılık. *Akbaba,* Yıl 12, sayı 2, Sayfa 8

Bu karikatürde karşılıklı bir konuşma geçmemektedir fakat karikatürün altına "İnkılap Türkiye'sinde kitapçılık!" yazılmıştır. Bu yazı erken cumhuriyet döneminde yapılan toplum düzenini ve yapısını daha iyi duruma getirmek için yapılan iyileştirme, eğitim reformlarına rağmen kitapçıların durumunu ve halkın okumaya olan yaklaşımını yansıtmaktadır.

Karikatür 13 ise Cumhuriyet Dönemi kadınlarının okumaya, bilime yaklaşımını gösteren birçok karikatürden biridir (Bkz: Karikatür 13). Karikatürde genç bir hanım bir kitapevine kitap almaya gelmiştir ve satıcı da müşterisine yardımcı olmaya çalışmaktadır. Müşteri satıcıya "İyi bir eser

istiyorum..” der ve satıcı Halit Ziya Uşaklıgil’in kitabı olan Mavi Siyah’ı (Mai Siyah) önerir. Cevaben müşteri hanım da “Hayır, Yeşil olsun elbiseme uyar” der. Karikatürde satıcı ve müşteri arasında geçen bu diyaloğun erken cumhuriyet döneminde Türk kadınlarının bilime ve okumaya olan yaklaşımının yüzeysel olduğu ima edilmektedir. Çünkü müşteri her ne kadar satıcıdan iyi bir eser göstermesini istemiş olsa da önerilen eserin ünlü bir edebiyatçının eseri olduğunu anlamamış ve “elbiseme uyar” diyerek de kitabın içeriğinden ziyade eserin dış görünümünün kendisi için daha önemli olduğunu vurgulamıştır. Kısaca Ramiz Gökçe’nin bu karikatüründe, erken cumhuriyet dönemi kadınlarının kişisel eğitime, okumaya ve bilime yaklaşımlarının sadece şekilde olduğu vurgulanmaktadır.

Karikatür 13: Başlıksız

Kaynak: Gökçe Ramiz. (31 Mayıs, 1933). *Akbaba,* No.13, Sayfa 2.

Karikatür 14, 30 Ağustos, 1934 yılında yayımlanan “Akbaba” dergisinin kapağıdır. (Bkz: Karikatür 14). Karikatürün sol üst köşesine Ramiz

“Hanımlarımız okuyor” yazmış ve masa başında dergi okuyan bir kadını, dönemin Türk kadınını temsilen karikatüründe işlemiştir. Karikatüre yakından bakınca karikatürdeki karakterin okuduğu dergide yalnızca resimler olduğu göze çarpmaktadır. Yerde dağınık bir şekilde duran dergiler de karikatürdeki karakterin yani erken cumhuriyet dönemi kadınının ne tür okumalar yaptığını göstermektedir. Bu karakterin yaptığı okumalar, yerdeki dergiler incelendiğinde moda, dans, sinema ve magazin üzerine olup kişisel gelişime yönelik dergiler veya kitaplar değildir. Yerdeki dergilerden yola çıkılarak erken cumhuriyet döneminde kadınlar tarafından yapılan okumaların Batılı medeniyetlerin seviyelerine şekilde, dış görünüşte ulaşmak için çaba gösterdiği, Batı’nın bilimine ve edebiyatına, moda dergilerine ayırdıkları vakit kadar vakit ayırmadıkları dolaylı olarak sanatçı tarafından vurgulanmaktadır.

Karikatür 14: “Hanımlarımız Okuyor”

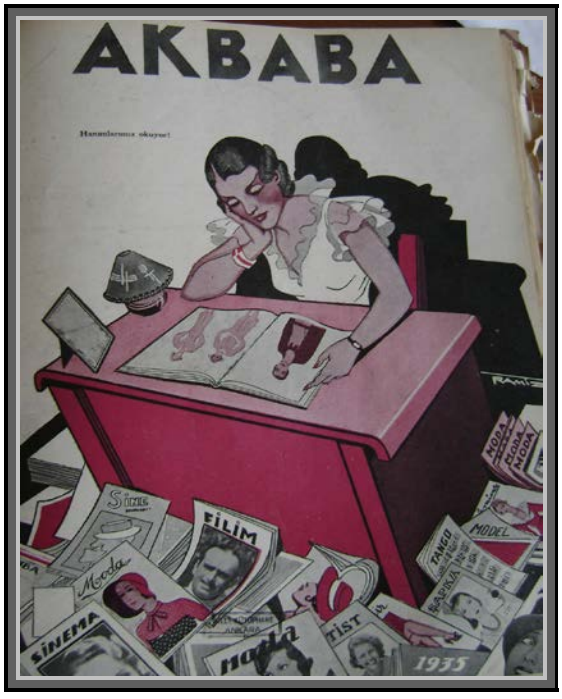

Kaynak: Ramiz Gökçe.(30 Ağustos, 1934). Hanımlarımız Okuyor. *Akbaba*, yıl 12, sayı 35, Kapak.

Karikatür 15, 23 Nisan 1937 tarihinde yayımlanmış bir karikatürdür ve bu çizim Necmi Rıza tarafından yapılmıştır. Karikatürün konusunu evin kütüphanesinde oturan iki karakter arasında geçen diyalog oluşturmaktadır (Bkz: Karikatür 15). Karikatürlerdeki karakterler "yeni zengin" ve "misafir" olarak adlandırılmıştır. Karikatürdeki konuşmada misafir, yeni zenginin kütüphanesine olan beğenisini dile getirdiğinde ev sahibi " Sorma… Baktıkça okuma, yazma bilmediğime yanıyorum!..." der. Bu karikatüre bakıldığında maddi imkânları olan ama okuma veya yazma öğrenme çabası olmayan fakat kıyafeti, içtiği puro ve sahip olduğu kütüphane ile görüntüde kendini Batılı insanlara benzetmeye çalışan bir karakter görülmektedir. Bu karakter maddi durumu elverdiği halde kişisel gelişimine yönelik çalışmamakta, Batılı medeniyetlerin seviyelerine bir önceki karikatürde dediğimiz gibi yalnızca şekilde, dış görünüşte ulaşmak için çaba göstermekte, ilime ve edebiyata ilgi göstermeyip okuma, yazma öğrenmeye bile çaba göstermemektedir. Karikatürcü tarafından bu karikatürde kişilerin imkânlarına rağmen yalnızca şekilde Batılılaştıkları vurgulanmaktadır.

Karikatür 15: Başlıksız

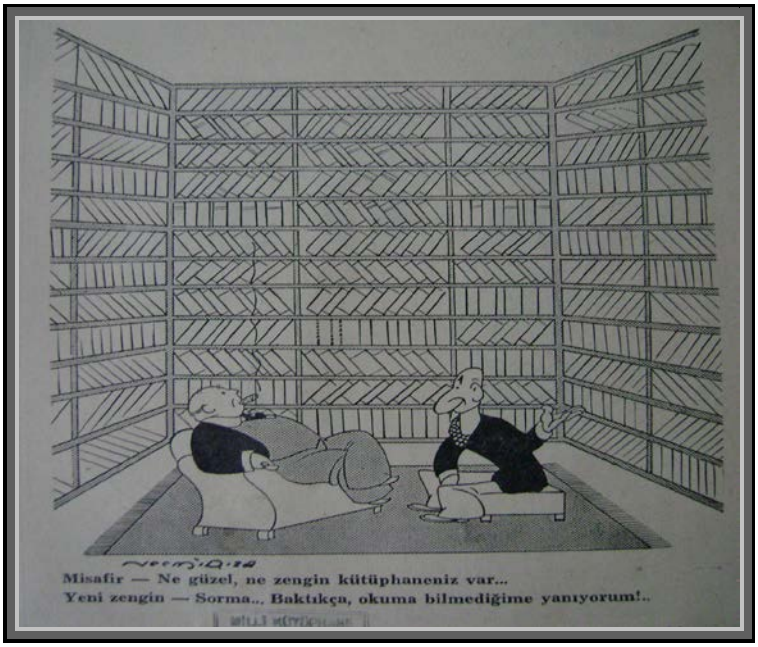

Kaynak: Necmi Rıza. (23 Nisan, 1937). *Akbaba,* cilt 7, sayı 172, Sayfa 11.

Okumayı, bilimi, eğitimi konu alan birçok başka karikatür de vardır. 1929-1940 yılları arasında yayımlanmış olan karikatürlerde farklı karikatüristler tarafından çizilmiş fakat aynı konu işlenen, kitaplarını kömür veya odun niyetine kışın soğuğunda ısınmak için yakan veya kitapları kilo ile satan birçok insan resmedilmiştir. Bu karikatürlerde çoğunlukla kitaplarını yakan bilim insanlarının artık kitaplarının yararlarını gördükleri ifade edilmiş ya da kilo ile kitaplarını yakacak olarak satarak kazanç sağladıkları vurgulamışlardır. Karikatüristlerin bu tür karikatürleri çizme sebepleri toplumun kitaba bir okuma, kişisel gelişim, eğitim aracından çok, bir ucuz bir ısınma aracı olarak yaklaşmalarıdır. Ramiz Gökçe tarafından çizilmiş olan karikatür 16 ve 17'de söz edilen karikatürlerin örneklerinden bazılarıdır. (Bkz: Karikatür 16-17). Karikatür 16'dan görülebildiği üzere mobilyasız evinde zor yaşam şartlarında yaşayan, kiloca zayıf bilim adamı ısınmak için çareyi kitaplarını yakmakta bulur ve "Hamdolsun, kitapların faydasını görmeye başladım." der. Karikatürcünün çizimin altına bu cümleyi yazmasının sebebi halkın bilime ilgisizliğini vurgulamak ve bunun sonucunda kazanç sağlayamayan, kitap satamayan bilim adamlarının düştüğü durumu göstermektir.

Karikatür 16: Başlıksız

Kaynak: Ramiz Gökçe.(23 Kânunuevvel, 1933). *Akbaba,* yıl 11, no. 72.

Karikatür 17'de ise kitapçıların okka ile kitap sattıkları konu alınmıştır. Karikatürün başlığı "Kitapçılar okka ile kitap satıyorlar" olarak konmuş ve çizimde kitapçı, müşterilere "Haydi çekisi yüz kuruşa.. Çekisi yüz kuruşa!.." gibi pazarda meyve, sebze satarcasına kitaplarını pazarlamaktadır. Karikatürde büyük bir terazide kitaplar olup yoldan geçen iki vatandaş durum ile ilgili yorum yapmaktadır. Yolcu adı verilen karakter karşısındakine "Ah odunun da bu kadar ucuzladığını görsek!.." demektedir. Vatandaşın bu cümlesinden kitapların daha önceden pahalı olduğu anlaşılmaktadır. Karikatür 12'ye de bakılacak olursa kitapçıların sattıkları kitapların içeriklerine rağmen kitapevlerinin satış yapamadığı bu sebepten de kitaplarını geçim sağlayabilmek uğruna kilo karşılığı yakacak olarak sattıklarını, en azından o biçimde kitapların müşteri bulması vurgulanmaktadır. Bu karikatürlerden kişilerin kitapları okumak ve kendilerini geliştirmek için bir materyal olarak değil bir yakacak malzemesi olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Karikatür 17: "Kitapçılar Okka ile Kitap Satıyorlar"

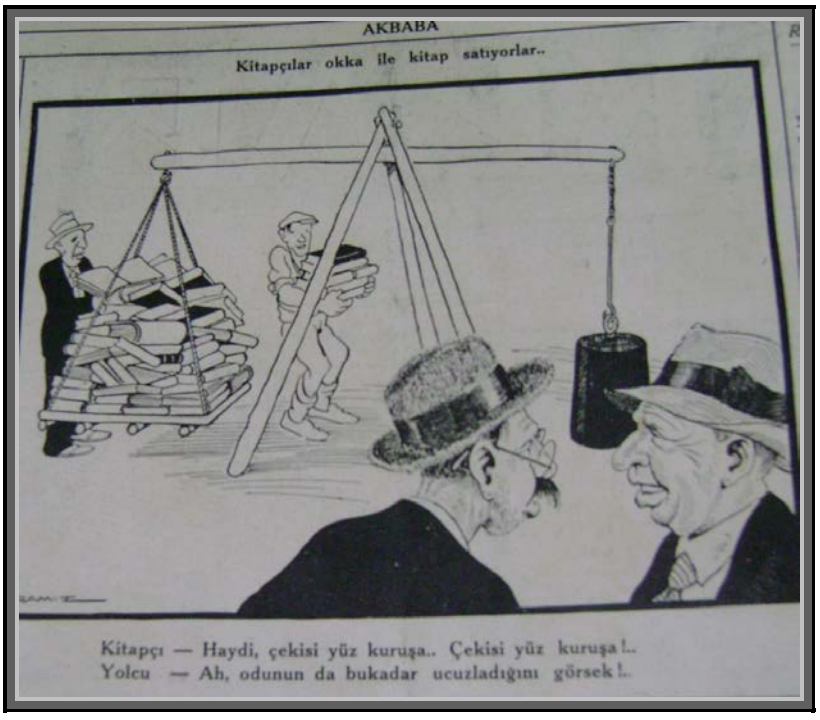
AKBABA
Kitapçılar okka ile kitap satıyorlar..
Kitapçı — Haydi, çekisi yüz kuruşa.. Çekisi yüz kuruşa!..
Yolcu — Ah, odunun da bukadar ucuzladığını görsek!..

Kaynak: Ramiz Gökçe. (19 Nisan, 1933). Kitapçılar Okka ile Kitap Satıyorlar, *Akbaba,* Yıl 11, no.1, Sayfa 2.

Karikatür sanatı bazen toplumdaki olumlu değişiklikleri bazen de çarpıklıkları yansıtır ve toplumu bilinçlendirmede katkıda bulunup dolaylı olarak eğitir. Karikatür her neyi konu alıyorsa eleştirel bir açıdan yaklaşır. Bu başlık altında incelenen yedi karikatürde toplumun eğitim ve bilime yaklaşımı eleştirel bir açıdan incelenmiştir. İncelenen bu karikatürlerden birçok sonuca varılmaktadır. Bunlardan en önemlileri, erken cumhuriyet döneminde kitaba, bilime ve okumaya rağbet olmadığı, bilim adamlarının mecburen kitaplarını temel ihtiyaçlarını gidermek için elden çıkarmak veya yakmak için kullandıkları, vatandaşın Batılı olma çabasının yalnızca şekilde oluşu ve Batı'nın bilimini ve edebiyatını anlama yolu ile olmayışıdır.

Toplumun okumaya, kendini eğitmeye, bilime olan yaklaşımı birçok erken cumhuriyet dönemi karikatürüne konu olmuştur ve bu çarpıklıklar yansıtılarak halk dolaylı bir eğitim aracı olan karikatür ile bilinçlendirilmeye çalışılmıştır.

Karikatür ve Tüketim

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından, halkı her alanda çağdaş ve uygar bir düzeye çıkarabilmek için değişiklikler tasarlanmış, halkın kılık ve kıyafetinin düzenlenerek Batı ülkelerindeki normlara uygun hâle getirilmesi için 28 Kasım 1925'te yapılan "Şapka Giyilmesi Hakkındaki Kanun" çıkarılmıştır. Bu kanun meclis üyeleri ve kamu görevlileri başta olmak üzere bütün erkek nüfusa şapka giymeyi zorunlu hale getirmiştir. [36] 3 Aralık 1934'te çıkarılan bir kanunla da din adamlarının ibadet yerleri dışında dini kıyafetlerle gezmeleri yasaklanmış, yalnızca Diyanet İşleri Başkanı ve diğer dinlerin en yetkili kişilerinin özel kıyafetleri ile dolaşabilmelerine izin verilmiştir. Erken cumhuriyet döneminde yapılan giyim ile ilgili düzenlemeler sonucunda ve şapkanın kabul edilmesi ile Türkiye'de çağdaş giyim şekil almaya başlamış ve şapkayla giyilecek kıyafetler giyim alışkalnlıklarının bir parçası haline gelmiştir. Türk toplumu yapılan

[36] Metin Aydoğan (2008), *Ülkeye Adanmış Bir Yaşam Atatürk ve Türk Devrimi* İzmir, Umay Yayınları, s.136.

düzenlemeler ile giyim adaplarını değiştirmeye başlamış ve karikatürcülerimiz bu değişimleri çizimlerinde işlemişlerdir. Medenileşmenin simgesi olan bu düzenlemeler aynı zamanda Batılılaşan Türk toplumunun tüketim alışkanlıklarını ve önceliklerini değiştirmiştir. "Şapka Giyilmesi Hakkındaki Kanun" sonucunda da ülkede kıyafet birliği sağlanmıştır.

Bu dönemde toplumun değişen tüketim alışkanlıkları, giyimlerindeki yenilikler ve vatandaşın bu yeniliklere nasıl uyum sağladığı birçok çizer tarafından karikatürlerde konu alınmıştır. Kılık kıyafet adabının değişimi ve tüketim alışkanlıklarının değişimi kimi zaman çok abartıldığı için eleştirilmiş ve karikatürler vasıtasıyla uyarılmış, kimi zaman vatandaşın çabası takdir edilmiş, kimi zaman da yapılan düzenleme hakkında vatandaş bilgilendirilmiştir.

Kıyafet Devrimi ve Yeni Tüketim Alışkanlıkları

25 Kasım 1925'te başlayan kıyafet devrimleri ile beraber yeni kıyafetlere, şapkalara karşı tüketim başlamış ve gitgide artmıştır. Kıyafet tüketiminin artış sebebi de modanın sık sık değişme durumu olmuştur. Moda değiştikçe yeni kıyafetler, yeni modeller çıktıkça tüketim fazlalaşmış daha önce ihtiyaç olmayan ürünler ihtiyaç haline gelmiştir. Artan kıyafet tüketimini ve özellikle hanımların modaya olan düşkünlüğü birçok karikatürist tarafından gözlemlenmiş ve karikatürlere yansımıştır.

Karikatür 18, Akbaba dergisinde 19 Ağustos 1929 tarihinde yayımlanmış, Ramiz Gökçe tarafından çizilmiş ve Türk kadınlarının tüketim alışkanlıklarındaki değişimi dolaylı olarak yansıtan bir karikatürdür (Bkz: Karikatür 18). Karikatürün çizilmedeki asıl amacı hanımlarımızın giyim tarzı ve onları etkileyen en önemli şeylerden biri olan "Avrupa malları" yani Batı ürünlerine karşı hanımlarımızın yaklaşımıdır. Karikatürün başlığı "Yerli Malları Sergisinde" olarak konmuş ve karikatürün konusu Avrupa malları, yani ithal ürünler ile yerli mallar arasındaki rekabet olmuştur.

Karikatür 18: “Yerli Malları Sergisinde”

Yerli malları sergisinde :
YERLİ MALLARI
AVRUPA MALLARI
Avrupa malları — Hanımefendi, gerçi yerli mallarınız daha güzel, daha sağlam, daha ucuz ama, ben ismimle sizi yine kandırırım!..

Kaynak: Ramiz Gökçe. (19 Ağustos 1929). *Akbaba Dergisi,* no.696, Kapak.

Karikatür incelendiğinde bir Türk kadını özenle süslenmiş, yerli malları satan bir dükkânın vitrinine bakmaktadır ve karikatürdeki diğer karakter ise vitrine bakan kadını kandırmaya çalışan, Avrupa mallarını sembolize eden bir kadın figürüdür. Kadın figürü, Türk kadınına “Hanımefendi, gerçi yerli mallarınız daha güzel, daha sağlam, daha ucuz ama ben ismin ile sizi yine kandırırım!..” der. Bu karikatürün yapılmadaki ana düşüncesi, yerli malların daha kaliteli ve ucuz olmasına rağmen bir marka gibi olduğu için kadınların ithal malları tercih etme durumuna olan eleştiridir. Bu karikatürden çıkarabilecek bir başka şey ise vitrine bakılarak dönemin kadınlarının kıyafet tüketimindeki alışkanlık değişimidir. Karikatürdeki vitrinde değişik kumaşlar, bir şapka, topuklu bir ayakkabı, bir şemsiye ve şişeler sergilenmektedir. Bu sergilenen ürünlerden tüketim alışkanlıklarındaki değişim gözlemlenebilmektedir çünkü kıyafet devriminden önce bu vitrinlerde, fes kullanıldığından ötürü şapka satılmıyordu hatta şapka bulmak neredeyse imkânsızdı. Ayrıca karikatürden

kadınlarımızın kıyafet devrimine olan yaklaşımı ve sağladıkları uyum görülmektedir. Karikatürdeki kadınlar incelendiğinde gerek şapka uygulamasına gerek yeni kıyafet uygulamalarına Türk kadının uyum sağladığı söylenebilmektedir çünkü devrimin kurallarına uymakta ve Batılı ülkelerin kadınlarının giyindikleri gibi giyinmektedirler. Bu karikatürün yapılma amacı her ne kadar Avrupa mallarının tercih edilmesi durumuna bir gönderme olsa da genel olarak kadının baktığı vitrin incelenince toplumun değişen tüketim alışkanlıkları görülebilmektedir çünkü karikatür toplumu işler, toplumdaki gelişimi ve değişimi, toplumun aynası olduğu için, yansıtır.

Ramiz Gökçe tarafından çizilmiş karikatür 18'e benzeyen bir başka karikatür ise 1938 yılında karikatür dergisinin 158. sayısında yayımlanmış olan Salih Erimez tarafından çizilmiş karikatürdür. (Bkz: Karikatür 19)

Karikatür 19, eskiyi ve yeniyi kısaca iki dönem arasındaki farkı karşılaştırmaktadır. Karikatürün konusu "Eski-Yeni" olarak konmuştur. Karikatürist iki ayrı kare çizmiş ve her kareyi ifade etmek amacı ile birer satırdan oluşan cümleler yazmıştır. Karikatürdeki ilk kare incelendiğinde bir kumaş mağazasından kumaş almaya gelmiş olan kıyafet inkılabı öncesi hatta Cumhuriyet Dönemi öncesi çarşaf giyen hanım vatandaşlar görülmektedir. Dükkâna giden hanımlar dikkatle kumaşları incelemekte ve tezgâhtarlar da satış yapmak için çaba göstermektedirler. Karikatürdeki satıcı müşteri hanıma "Hanımefendiciğim, bunlar meşhur Avrupa fabrikalarının mallarıdır, sizin için iyi hırkalık olur. Altı arşın keseyim mi!?.." demektedir. Karikatüristin satıcıya böyle bir cümle dedirtmesinin sebebi cumhuriyet öncesinde, kıyafet devrimi öncesinde ve yerli malı kullanımına teşvik öncesinde Türk toplumunun tüketim alışkanlıklarını göstermektir. Satıcının bu cümlesinden erken cumhuriyet dönemi öncesinde vatandaşların Avrupa ürünlerine rağbet gösterdiği ve Avrupa malı olduğu zaman satış yapabildiği izlenimini vermektedir. Ayrıca

satıcının “Altı arşın keseyim mi!?..” demesi ölçülerde yapılan düzenlemenin yapılmadığını da göstermektedir. Birinci karedeki satıcılar da incelenecek olursa üç satıcının da erkek olduğu ve dükkâna alışveriş yapmaya hiç erkek gelmediği göze çarpmaktadır.

Karikatür 19: “Eski- Yeni”

PRIX FIXE
ESKI - YENI
Eski — Hamfendiciğim, bunlar meşhur Avrupa fabrikalarının mallarıdır, sizin için iyi hırkalık olur. Altı arşın keseyim mi?...
Yeni — Buyurun bayan, fevkalâde yerli mallarımız var. Bayanlar için kayak spor elbise ve levazımatımız da gelmiştir!..

Kaynak: Salih Erimez.(1938). Eski-Yeni, *Karikatür,* Sayı 158.

İkinci kare incelendiğinde ise bir dükkânda modern giyimli, şapkalı, kıyafet devriminden sonraki Türk toplumu işlenmiştir. Kadınlar şık paltolar ve şapkalar giyerken erkeklerde bastonlar ile işlenmiştir. Bu karede de vatandaşın kıyafet ve kumaş tüketimi ile ilgili alışkanlık değişimi görülmektedir. Karikatür incelendiğinde satıcılardan ikisinin kadın olduğu göze çarpmaktadır. Dolayısıyla kadınların da iş hayatında bir rolünün olmaya başladığı ve kadınlarında sosyal hayatta aktif rol almaya başladıkları anlaşılmaktadır.

Ayrıca ikinci karedeki mağaza ile birinci kare karşılaştırılınca satış görevlisi veya dükkân sahibi dışında, alışveriş yapmaya gelmiş erkekler göze çarpmaktadır. Yeniyi temsil eden karikatürdeki satıcı müşteriye, "Buyrun bayan, fevkalade yerli mallarımız var. Bayanlar için kayak spor elbise ve levazımlarımız da gelmiştir.!.." demektedir. Satıcının bu cümlesinden artık kumaş satıcılarının ithal kumaşlardan yerli kumaşlar satmaya başladıkları ve yerli kumaşlarında talep gördüğü hatta erkeklerin bile kumaş almaya veya kumaş bakmaya geldikleri gösterilmektedir. Satıcının "Bayanlar için kayak spor elbise ve levazımlarımız da gelmiştir.!.." demesi cumhuriyet öncesi döneme veya devrimler öncesi döneme göre Türk kadınların taleplerinin ve tüketim alışkanlıklarının değiştiğini göstermektedir çünkü satıcı birinci karede "…sizin için iyi hırkalık olur…" derken ikinci karede değişmiştir. Daha önce hırkalık kumaş alan bir kadın artık "kayak spor elbise" için kumaş bakmaya başlamıştır.

Eski ve yeniyi karşılaştıran, iki kareden oluşan bu karikatürden cumhuriyet sonrası yapılan yenlikler, teşvikler sonucunda Türk toplumunun tüketim alışkanlıklarının farklılaştığı ve daha önce ithal mallara olan talebin yerli mallar ile değiştiği anlaşılmaktadır. Daha önce Avrupa fabrikarında üretilen malları almak isteyen ve çarşaf giyen

hanımlar daha sonra yerli mallar almaya başlamış ve kıyafet devrimi ile de Batılı medeniyetler gibi modern giyinmeye başlamışlardır.

Bu karikatür hem cumhuriyet öncesi dönemi ya da devrimler öncesi dönemi hem de erken cumhuriyet dönemini yansıttığı için Türk toplumunda gerçekleşen değişimi ve gelişimi başarı ile yansıtmaktadır.

Toplumdaki tüketim alışkanlıklarının değişimini yansıtan bir başka karikatür ise Necmi Rıza imzalı olan 20 sayılı karikatürdür (Bkz: Karikatür 20). Bu karikatürde de bir önceki karikatür gibi kıyafet tüketimine değinilmektedir.

Karikatür 20: Başlıksız

Kaynak: Necmi Rıza. (28 mart, 1936). *Akbaba Dergisi*, yıl 14, sayı 118, Sayfa 11.

Karikatüğr 20 “Akbaba” dergisinde 28 Mart 1936’da yayımlanmıştır. Karikatüre bakıldığında bir İstanbul sokağı göze çarpmaktadır fakat bu sokak dikkat ile incelendiğinde sokaktaki evlerin çok eskimiş olduğu ve tamir gerektirdiği göze çarpmaktadır. Bu evlerin duvarları çatlamış, kiremitlerinin kaymış olması da bu evlerin tamir edilmeme durumunda yıkılma ile karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Karikatürde 6 kişi vardır. Altı kişinin dördü o sokakta yaşayan vatandaşlar olup diğer ikisi şehrin yabancısı olan, İstanbul’u ziyarete gelen Amerikalı seyyahlardır. Amerikalı seyyahlardan uzun boylu olanı önünde giden iki mahalleliyi işaret ederek “Ooo.. Bizim Holivut artistleri burada filim mi çeviriyorlar?..” der. Bu karakterin böyle bir ifadeyi kullanması o mahallede yaşayan insanların günlük hayatlarında Amerikan filmlerindeki kostümler gibi güzel, şık görünümlü, lüks kıyafetler ve şapkalar giymelerinden kaynaklanmaktadır. Karikatürdeki seyyahların ve mahallelinin kıyafetleri karşılaştırılınca ve bu seyyahların Batıdan geldikleri göz önünde bulundurulunca bizim vatandaşlarımızın Batı’ya göre kıyafetlerinin daha abartılı ve lüks olduğu ilk bakışta göze çarpmaktadır. Ayrıca bu karikatürdeki evlere ve bu evlerde yaşayan insanların giydiği kıyafetlere bakınca bir tezatlık gözlemlenmektedir çünkü bu evlerde yaşayan insanlar evlerinin çatıları aktarıp, çatlaklarını onarıp daha güzel yaşam şartları yaratmak yerine gelirlerini kıyafetlerine yatırmakta, Batılı giyim tarzı gibi değil filmlerdeki gibi giyim tarzına yani modaya yatırım yapmaktadırlar. Böylece incelenen karikatürden, yapılan kıyafet devrimleri ve şapka inkılapları sonucunda vatandaşlarımızın önceliklerinin değişmiş olduğu ve tüketim alışkanlıklarının farklılaştığı anlaşılmaktadır. Halk öncelikli olan evlerini onarma gibi ihtiyaçlarını geri plana atmış, Hollywood modasına uygun kıyafetler almayı ön planda tutmuştur. Bu karikatürün genelinde vatandaşın kıyafete verdiği önem eleştirilmekte ve Batılı insanların bile o

mahallede yaşayan insanlar gibi giyinmediği gösterilmekte ve halk eleştirilmektedir.

Toplumdaki tüketim alışkanlıklarını moda da çok etkilemiştir. Birçok insan modaya uymak için yeni kıyafetler almaya başlamış ve tüketim öncelikleri değişmiştir. 1940 yılında Necmi Rıza tarafından çizilen ve "Akbaba" dergisinde yayımlanan bir karikatüründe de geleneksel kıyafetlerin zamane kadınları tarafından rağbet görmeme durumu ve modanın değişimi ile ilgi odağı olmayan kıyafetlere zaman içinde talebin artışı konu alınmıştır. (Bkz: Karikatür 21)

Karikatür 21: "Kukulete Modası Karşısında"

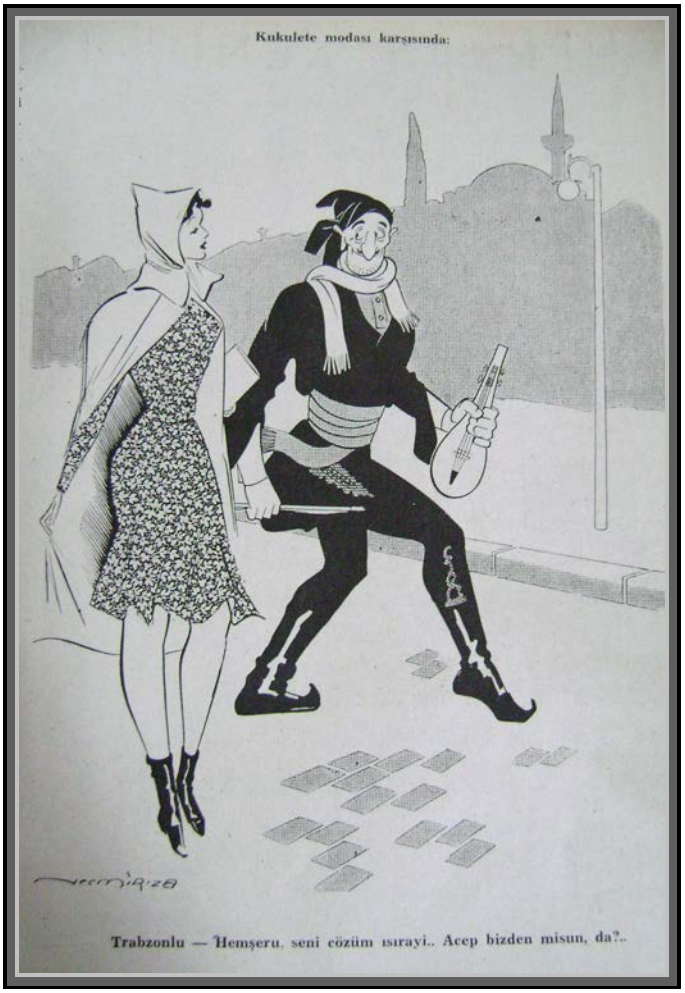

Kaynak: Necmi Rıza. (İkincikanun, 1940). Kukulete Modası Karşısında, *Akbaba Dergisi,* No 312, Sayfa 7.

Necmi Rıza'nın karikatürünün konusu "Kukulete Modası Karşısında" olarak belirlenmiş ve karikatürde sokakta yürüyen bir Karadenizli erkek ile şık giyimli bir hanım işlenmiştir. Karadenizli vatandaşın üzerinde o yöreye has kıyafetler olup elinde de bir kemençe bunmaktadır. Karadenizli, karikatürdeki hanıma: "Hemşeru, seni çözüm ısırayi.. Acep bizden misun, da?.." der. Karikatüristin Trabzonlu olarak adlandırılan karaktere bu cümleyi dedirtme sebebi, karikatürdeki kadının moda olduğu için giydiği kukuletanın Karadenizli erkeklerin giydiği yöresel şapkaya benzetmesidir. Karikatürün gönderdiği mesaj, moda olduğu için Türk kadınlarının yöresel erkek kıyafetlerine benzeyen kıyafetler alıp günlük hayatlarında kullanmalarıdır. Ayrıca karikatürde kadınların, moda olmasa erkekler tarafından giyilen bir aksesuara rağbet göstermeyecekleri ima edilmektedir. Bu mesajı Necmi Rıza'nın gönderme sebebi, Karadeniz bölgesinde bu tür şapkaların uzun yıllar kullanılıyor olması ama ancak o zamana kadar, kadınlar tarafından Batı modası olmadığı için kullanılmaması ve hanımlar tarafından tercih edilmemesidir.

Karikatürün geneline bakıldığında arkada silik bir biçimde çizilmiş, bir tepe üzerinde bir cami ve karakterlerin yürüdükleri sokak üzerinde bir sokak lambası görülmektedir. Bundan da söz konusu konuşmanın İstanbul'da bir sokakta geçtiği varsayılmaktadır. Karikatürdeki Trabzonlu muhtemelen İstanbul'a bir iş veya ziyaret için gelmiş ve hanımın giydiği kukuletadan ötürü onu hemşerisi sanmıştır. Kadının kıyafetini biraz daha inceleyince, çizmelerin Trabzonlunun çizmelerine benzediği görülmektedir.

Bu karikatürden Cumhuriyet Dönemi kadınlarının Batı modasına uydukları, daha önceki giyim alışkanlıklarını o moda için değiştirdikleri ve giymeyi tercih ettikleri moda kıyafetlerin birçok yöresel kıyafete benzemesine rağmen, moda olmayan zamanda o kıyafetleri giymedikleri, yalnızca moda olunca kullanmaya başladıkları görülmektedir. Dolayısıyla

yapılan kıyafet devrimleri sonucunda tüketim alışkanlıkları değişmiştir, tüketici daha önce almadığı materyali moda olduğu için alır hale gelmiştir.

Erken cumhuriyet döneminde, kıyafet devriminden sonra Türk kadınları modaya çok önem vermiş ve modayı yakından takip etmişlerdir. Modanın takibi karikatürcülerimizin yaptığı birçok çizimde de işlenmiştir. Bir önceki karikatürde kukuleta modası konu alınırken karikatür 22'de kısa çorap modası ve o modaya uyanlara karşı toplumdaki diğer insanların bakış açıları işlenmiştir. Karikatür 22 "Cumhuriyet" gazetesinde 27 Temmuz 1932 tarihinde yayımlanmıştır ve Ercüment isimli karikatürcümüz tarafından çizilmiştir.

Karikatür 22: "Kısa Çorap Modası karşısında"

Kaynak: Ercüment. (1932). Kısa Çorap Modası karşısında, *Cumhuriyet Gazetesi*, Dokuzuncu Sene, no. 2953, Kapak.

Karikatürün başlığı “Kısa Çorap Modası Karşısında” olarak verilmiştir ve karikatürde biri modern giyimli olmak üzere üç kadın figürü çizilmiştir. Karikatürün geneline bakıldığında bir İstanbul sokağından yürüyen genç, modern giyimli, şık elbiseli ve günün modasına uyan ayakkabıları olan bir kadın ve yaşça ileri, geleneksel giyinmiş, klasik ayakkabıları olan iki kadın görülmektedir. Toplumun geleneksel kısmını yansıtan iki kadın figürü toplumun modern kısmını yansıtan modern, Batılı kadın figürüne “Şu zamane kuklasına bak hemşire, sünepenin çorapları düşmüş te haberi yok” demektedir. Karikatürcünün böyle bir cümleyi toplumun geleneksel kısmına söyletmesinin nedeni toplumun geleneksel kısmının modayı takip etmemesi ve düşük çorapların geleneksel giyim tarzını benimseyenler için bir şıklık belirtisi olmayışıdır. Hâlbuki modern giyim tarzını benimseyenler için moda, şık olmaktır. Resimdeki kadın da modayı takip eden kadın nüfusunu sembolize eden bir kadın figürü olduğu için o günün modası olan kısa çorapları giymekte ve modayı takip etmeyenler hatta belki moda bile olduğunu bilmeyenler kısa çorapları kınayarak eleştirmektedirler.

Karikatürdeki bütün kadınların yüz ifadeleri incelendiğinde her iki grubu temsilen çizilen kadınlarda karşılıklı bir olumsuz tavır gözlemlenmektedir. Muhafazakar olan moderni kınamakta, modern olanda muhafazakar olanı kınamaktadır. Ayrıca muhafazakar olan kesimi sembolize eden kadınlardan siyah giyimli olanın elini ağzında tutması modern giyimli kadının çorabına karşı olan şaşkınlığı göstermektedir.

Bu karikatürde de kukuleta modasında hanımlarımıza yapılan eleştiri bir başka karikatürcü tarafından bir başka moda akımı aracılığı ile yapılmaktadır. Kıyafet devriminden önce kadınlarımız hiç giymeyecekleri kıyafetleri kıyafet devriminden sonra giymeye başlamış, kıyafet devriminin yapılması ile birlikle Türk kadının hayatına moda girmiş,

ihtiyaçları ve tüketim alışkanlıkları değişmiştir. Kısaca daha önce hiç giyeceklerini düşünmeyeceği şeyleri giyer hale gelmişlerdir.

Benzer bir karikatür 1929 yılında Akbaba dergisinde yayımlanmış olan bayram öncesi ve sonrası tüketim alışkanlıklarını işleyen bir karikatürdür. Karikatür 23'e bakıldığında karikatürün toplam üç kareden oluşturulduğu görülmektedir. Her kare bayram öncesi, bayram süresince ve bayram sonrasında Türk toplumunun tüketim alışkanlıklarını yansıtmaktadır (Bkz: Karikatür 23).

Karikatür 23: "İctimai Masal: Bir Varmış, Bir Yokmuş!.."

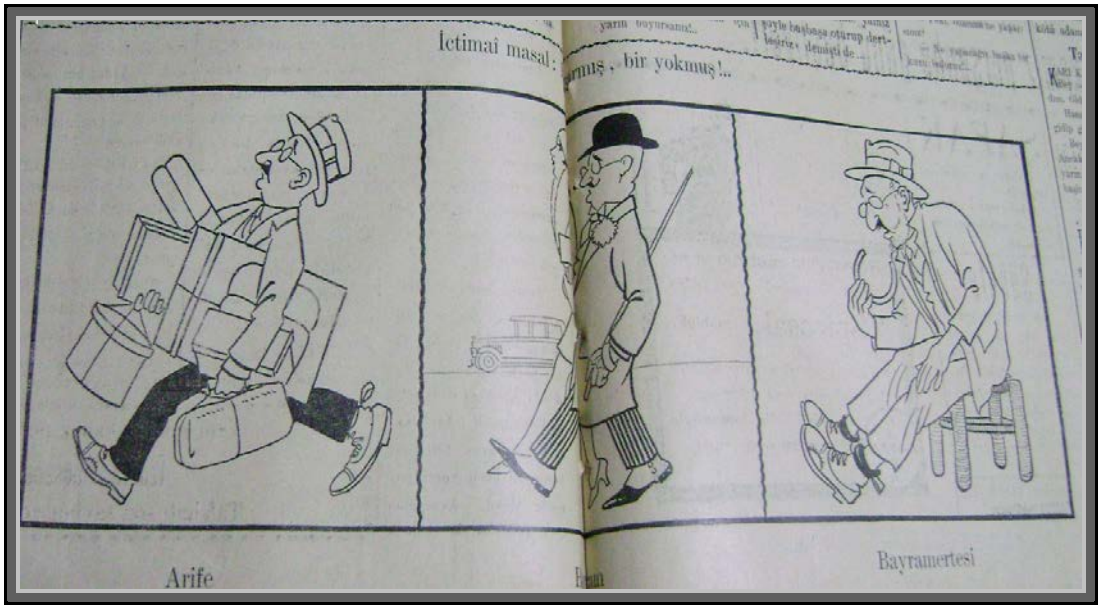

Kaynak: (18 Mart, 1929). İctimai Masal: Bir Varmış, Bir Yokmuş!..., *Akbaba Dergisi,* No. 653, Sayfa 2-3.

23 sayılı karikatür, çizen tarafından "İçtimai masal: Bir varmış, bir yokmuş!.." olarak adlandırılmıştır ve karikatürdeki her karenin altına sırasıyla "Arife, Bayram, Bayramertesi" yazmıştır. Bu şerit karikatürün birinci karesinde güzel giyimli, şapka takan, ellerinde ve kollarında birçok paket taşıyan, bayram öncesi evin reisinin yaptıklarını sembolize eden bir erkek figürü çizilmiştir. Bu kareden bu kişinin bayram öncesi kendisine ve

ailesine bayramlıklar aldığı görülmektedir. Ayrıca paketlerin sayısına ve boyutlarına bakınca çok fazla harcama yaptığı da anlaşılabilmektedir. İkinci karede bayram günü işlenmiştir. Bir önceki karikatürdeki erkek figürü ile eşi muhtemelen bayram ziyaretine gitmek için sokakta yürümektedirler. İki karakterin kıyafetine de bakılacak olursa karakterlerin bir önceki karedeki kutuların içinde bulunan yeni kıyafetleri giydikleri anlaşılmaktadır. Bunun anlaşılmasındaki sebep erkek figürünün birinci karede sağ elinin parmağı ile taşıdığı şapka kutusundan kaynaklanmaktadır çünkü birinci karede erkek figürünün kullandığı şapka ile ikinci karede erkek figürünün kullandığı şapka farklıdır ve iki karedeki şapkaların farklı oluşu arifede alınan kıyafetlerin bayramda giyildiğine dair bir kanıttır. Bayramertesi olarak adlandırılan son karede ise bayram öncesi bayram için alışveriş yapan, elleri kolları dolu olarak yürüyen, bayramda eşi ile birlikte çok şık giyinmiş olan erkek figürünün, bayram öncesi yaptığı harcamalardan ötürü, bayram sonrası maddi durumunun iyi olmadığı tabure üzerinde simit yemesinden ve salaş kıyafetlerinden anlaşılmaktadır. Karikatürün son karesinden, erkek figürünün aile bütçesinin çoğunu bayram öncesi kıyafetlere harcadığı için yemek, mutfak masrafı, ısınma gibi diğer temel ihtiyaçları geri plana attığı ve bayramda şık olmak pahasına ayın geri kalanını maddi sıkıntıyla geçirmeyi göz önüne almış olduğu anlaşılmaktadır.

Bu karikatürün yapılmasında ve adının “İçtimai Masal: Bir varmış, bir yokmuş!..” olarak konmasındaki sebep bayram öncesinde Türk toplumunun genelinde, her hanede, yeni kıyafet almak ve bayramda şık gezmek, başkaları tarafından beğenilmek ve kıyafetinden ötürü saygı görmek için temel ihtiyaçlarını ikinci plana atıp kıyafet alan ailelere yapılan eleştiridir. “İçtimai Masal” denmesinin sebebi de halkın bayram boyunca yaşadıkları lüks olan sahte yaşama gönderme oluşundan kaynaklanmaktadır. Bu karikatürde bayram öncesinde aile reislerinin

bütçelerinin çoğunluğunu sadece bayram süresince giyilecek kıyafetler gibi ikincil ihtiyaçlar için kullanması, temel ihtiyaçları için bayram sonrası, yani bayramdan çok daha uzun süre boyunca sıkıntıya düşmeleri eleştirilmektedir.

Erken cumhuriyet döneminde yapılan kıyafet devrimi yeni kıyafetlere, Batı modasına ve şapkalara olan talebi arttırmıştır. Modanın sık sık değişmesi ve kukuleta gibi modaların çıkması da eskilerin bırakılıp yenilerin alınması için ortam yaratmıştır. Bu biçimde daha önce hiç giymeyi düşünmediği kıyafetleri vatandaş giymeye başlamış ve daha önce ihtiyaç olmayan ürünler ihtiyaç haline gelmiştir hatta öncelik sırasında temel ihtiyaçların dahi önüne geçmiştir.

Erken Cumhuriyet Dönemi Karikatürlerinde Kadının Rol Değişimi

Cumhuriyetin ilanı ile beraber yurdumuzda Batılı medeniyetlere yetişebilmek için birçok yeni kurum kurulmuş, yeni yasalar çıkartılmış ve devrimler yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında çıkartılan bu yasalar kadınların eğitimde, hukuk karşısında, çalışma hayatında, aile hayatında, toplumsal yaşamda ve siyasette erkeklerle eşit haklara sahip olmasını amaçlamıştır. Türk kadınlarına yönelik çıkartılan bu yasalar Türkiye Cumhuriyeti'nde toplumsal alanda yapılan en önemli yeniliklerdendir ve Fransa, İtalya, İsviçre gibi birçok Avrupa ülkesinden daha önce gerçekleştirilmiştir.

Yapılan bu uygulamalar ile kadınların iktisadi ve siyasal yaşama katılmaları yönünde bir dizi değişiklik yapılmıştır. Bunların ilki 3 Nisan 1930'da çıkarılan “Belediye Yasası” ile 18 yaşından büyük kadınlara belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanınmasıdır.[37] İkincisi 26 Ekim 1933'te çıkarılan “Köy Kanunu” madde değişiklikleridir. Bu kanunun

[37] Metin Aydoğan (2008), Ülkeye Adanmış Bir Yaşam Atatürk ve Türk Devrimi İzmir, Umay Yayınları, s.250.

20. ve 25. maddelerinin değişimi ile Türk kadınına köy ihtiyar heyeti ve muhtar seçimlerimde seçme ve muhtar seçilme veya köy heyetine seçilme hakkı verilmiştir.[38] Kadınlara siyasal yaşama katılmaları için yapılmış en önemli değişiklik 5 Aralık 1934'te Anayasa'da 10 ve 11. maddelerde yapılan değişiklikler ile kadınların milletvekili seçme ve seçilme hakları tanınmasıdır.[39] Bu madde değişiklikleri sayesinde daha önce Osmanlı Devleti'nde İslamiyet'in etkisinden dolayı olmayan kadın hakları ve kadınların erkeklerle eşitliği sağlanmıştır.

Birçok erken cumhuriyet dönemi karikatüründe kadına verilen değerde artış, kadının sosyal yaşamda değişen rolü ve iş hayatındaki rolü işlenmiştir. Bu karikatürlerden de Türk toplumunun Türk kadınına verdiği değerin arttığı gözlemlenmektedir.

Karikatür 24'ü Cemal Nadir Güler 4 haziran 1935 tarihinde çizmiş ve "Akşam" gazetesinde yayımlanmıştır. Bu karikatür incelendiğinde kadınlarına verilen değerin arttığı ve ataerkil Türk toplumunda kadının yeni bir yer almaya başladığı anlaşılmaktadır (Bkz: Karikatür 24).

Karikatüre bakıldığında bir tarafında apartmanlar olan bir kaldırımda yürüyen, modern giyimli iki erkek figürü görülmektedir. Bu iki erkek figürü aralarında karakterlerden birinin şahit olduğu bir konuyu konuşmaktadır. Birinci karakter diğerine "Dün şaşılacak bir şey gördüm!.."der. ikinci karakter de merakla "Anlatsana ne oldu!.." diye sorar, diğer karakter de cevaben "İkinci mevkii bir tramvaya binmiştim, çok kalabalıktı, bayın biri kalktı, bir kadına verdi!.." der ve onu şaşırtan olayı bu biçimde karikatürdeki diğer karaktere anlatır. İki erkek figürünün arasında geçen bu konuşmadan birinci karakterin şahit olduğu olay karşısındaki şaşkınlık dikkat çekmektedir. Bunun nedeni de daha önce bir erkeğin bir kadına bir

[38] Metin Aydoğan (2008), Ülkeye Adanmış Bir Yaşam Atatürk ve Türk Devrimi İzmir, Umay Yayınları s.251.

[39] Metin Aydoğan (2008), Ülkeye Adanmış Bir Yaşam Atatürk ve Türk Devrimi İzmir, Umay Yayınları, s.251.

tramvayda veya kalabalığın olduğu başka bir sosyal ortamda yer verişine hiç şahitlik etmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Karikatürdeki erkeğin böyle bir hareketin yapılmış olmasını gözlemlemesi, ataerkil Türk toplumunda kadına verilen değerin artığını göstermektedir.

Karikatür 24: Başlıksız

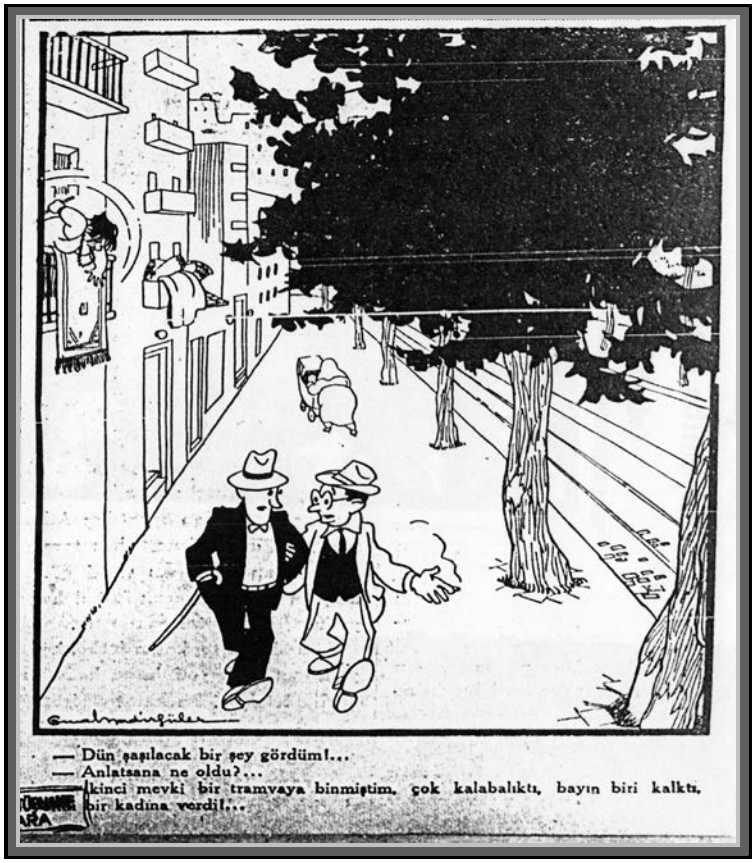
— Dün şaşılacak bir şey gördüm!...
— Anlatsana ne oldu?...
— İkinci mevki bir tramvaya binmiştim, çok kalabalıktı, bayın biri kalktı, bir kadına verdi!...

Kaynak: Cemal Nadir Güler. (4 haziran 1935). *Akşam Gazetesi,* sene 17, no 5971, Kapak.

Ayrıca karikatürdeki diğer detaylar incelendiğinde göze iki tane kadın figürü çarpmaktadır. Bu kadınların yapmakta oldukları eylemlere bakıldığında her ikisinin de ev veya aile ile ilgili işler yapmakta olduğu dikkat çekmektedir. Kaldırımda erkek figürlerinin ters yönünde yürüyen kadın figürü bir bebek arabası ile çocuğunu hava almaya çıkarmıştır, diğer kadın figürü ise evin balkonunda halı çırpmaktadır. Bu iki kadının yaptığı eylemlerden eve yönelik işler yaptıkları dikkat çekmektedir.

Cemal Nadir'in bu karikatürde göndermek istediği mesaj, çalışkan Türk kadınlarının yavaş yavaş da olsa toplum gözünde değerinin arttığı ve zamanında kadınları değer vermeyen ataerkil toplumun artık kadınları önemsemeye başladığını göstermektedir.

Karikatür 25 II. Mahmut dönemi ile erken cumhuriyet dönemindeki kadın erkek rollerinin değişimini karşılaştırarak anlatan bir karikatürdür. Bu karikatür "Cumhuriyet" gazetesinde 23 Şubat 1929 tarihinde yayımlamıştır, yalnız altında kimin tarafından yapıldığına dair bir imza bulunmamaktadır.

Karikatürün başlığı "Dün ve Bugün" olarak konmuş ve her bir dönemi temsilen yukarıdan aşağıya üç kare çizilmiştir. Her kare yanındaki kare ile karşılaştırılmış ve birbiriyle karşılaştırmak için karikatürün altına cümleler yazılmıştır. (Bkz: Karikatür 25)

Karikatür 25: "Dün ve Bugün"

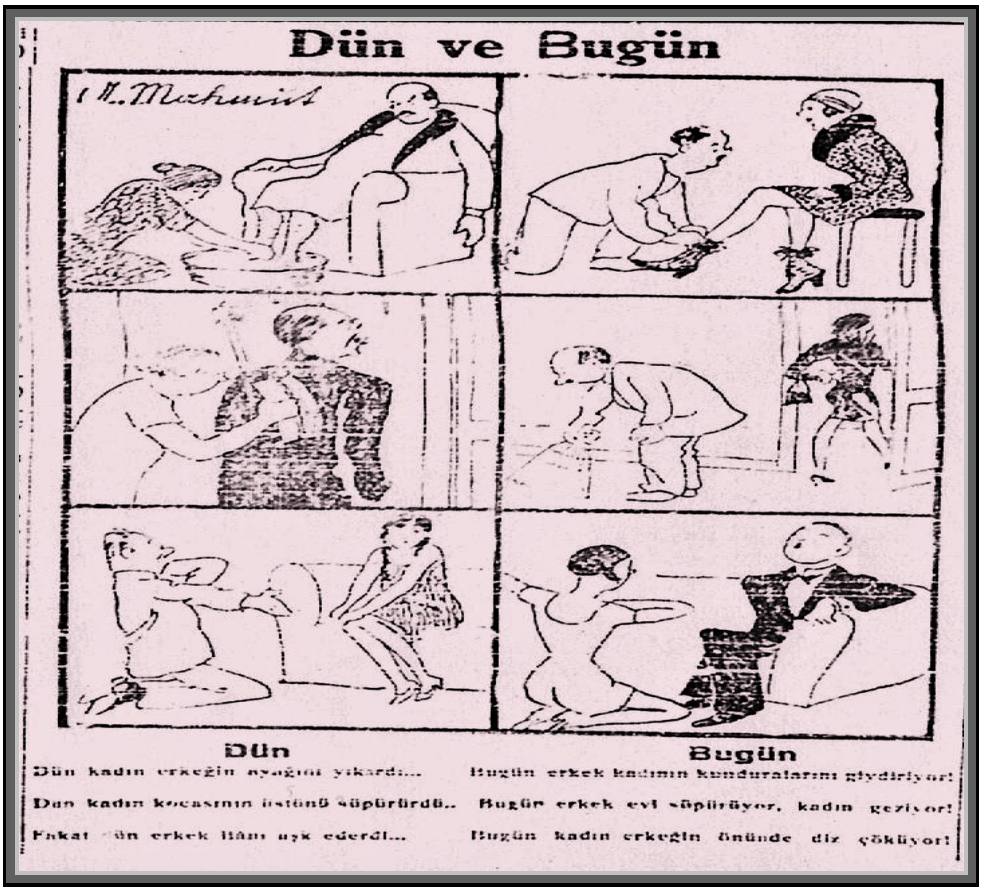
Dün ve Bugün
II. Mahmut
Dün
Bugün
Dün kadın erkeğin ayağını yıkardı...
Bugün erkek kadının kunduralarını giydiriyor!
Dün kadın kocasının üstünü süpürürdü..
Bugün erkek evi süpürüyor, kadın geziyor!
Fakat dün erkek hâkimi aşk ederdi...
Bugün kadın erkeğin önünde diz çöküyor!

Kaynak: (23 Şubat 1929).*Cumhuriyet Gazetesi*. Sayfa 2

II. Mahmut dönemini sembolize eden ilk karede (sol üst kare) koltukta oturan kocasının ayaklarını yıkayan bir kadın görülmektedir. Erken cumhuriyet dönemini temsil eden kolonun ilk karesinde ise tabure üzerinde oturan, dışarı çıkmaya hazırlanan eşine ayakkabı giydiren bir koca figürü göze çarpmaktadır. İki kareyi karşılaştırmak için çizer "Dün kadın erkeğin ayağını yıkardı… Bugün erkek kadının kundurasını giydiriyor!" yazmıştır. Çizerin bunu demesinin sebebi zaman içerisinde aile içinde değişen rollerdir. İki dönem arasında aile içindeki rol değişimini karşılaştıran diğer iki karenin dünü sembolize eden karesinde ise kadın kocasının fırça ile ceketini süpürürken erken cumhuriyet dönemini temsil eden karede şık giyimli bir kadın kapıdan çıkmaktadır ve kocası da yerleri süpürmektedir. Bu iki kareyi karşılaştırmak için çizer "Dün kadın kocasının üstünü süpürürdü… Bugün erkek evi süpürüyor, kadın geziyor!" yazmıştır. Bu iki kare karşılaştırıldığında rollerin değiştiği artık kadının dışarı çıktığı, erkeğin ev ile ilgili işleri yaptığı anlaşılmakta ve çizerin iki kare ile ilgili yazdıkları incelenince iki dönem arasındaki davranış değişikliği gözlemlenebilmektedir. Son iki karede ise romantik ilişkilerde görülen rollerin değişimi konu alınmıştır. Geçmişi sembolize eden karede koltuk üstünde oturan bir kadına diz çökerek ilan-ı aşk eden bir koca işlenmiştir. Erken cumhuriyet dönemini temsil eden karede ise kadın yere oturmuştur ve smokin giymiş olan eşine sevgisini göstermektedir. Karikatürist bu iki karenin altına "Fakat dün erkek ilanı aşk ederdi… Bugün kadın erkeğin önünde diz çöküyor!" yazmıştır. Bunu yazmasının sebebi iki dönem arasında kadın erkek rollerinin romantik ilişkilerde bile değişmesinden kaynaklanmaktadır. Karikatürcünün son iki karenin yazısında "fakat" kullanmasının nedeni önceki karelerin temsil ettiği toplumsal değişimlerin kadınların lehine oluşundan ama son karede romantik ilişkilerde bile bu dengenin farklılaşmasının dezavantajlarından kaynaklanmaktadır.

"Dün ve Bugün" olarak adlandırılan altı kareden oluşan bu karşılaştırmalı karikatürden cumhuriyet öncesi kadınların rolleri ve ailede

yapmaları beklenenler erken cumhuriyet dönemi ile karşılaştırılmıştır. Bu karikatürden kadının ailedeki rolü, erkek karşısında olan konumu ve toplumun kadına olan bakış açısındaki değişim işlenmiştir. Bu karikatürden, erken cumhuriyet döneminde, yalnızca kadınların değil erkeklerin de ev işi yapmaya başlayıp eşini dışarı çıkmaya hazırlaması hane içerisindeki kadın erkek eşitliğinin başladığını göstermektedir.

Kadın erkek arasındaki sosyal alanda rol değişimini konu alan bir başka karikatür ise 1936 yılında "Karikatür" dergisinin 8. sayısında yayımlanmış olan imzasız karikatürdür. (Bkz: Karikatür 26)

Karikatür 26: Başlıksız

Şişman erkek — Hayatın yükü omuzlarımıza çöktü kardeş.. Ev gailesinden iğne ipliğe döndük...
Zayıf erkek — Haline şükret kardeş ya şu bayan gibi olsayıdık !

Kaynak: (1936). *Karikatür, sayı.8*, Sayfa 8.

Karikatür iki kadın ve iki erkek figüründen oluşmaktadır. Karikatürde konuşan iki ana karakter birer kadın gibi giydirilmişlerdir ve söz konusu kadın da ağır bir iş yaparken, yük taşırken işlenmiştir. Karikatürdeki erkek figürleri şişman erkek, zayıf erkek olarak isimlendirilmiştir. Şişman olan karakter zayıf olana yakınarak "Hayatın yükü omuzlarımıza çöktü kardeş… Ev gailesinden iğne ipliğe döndük." demektedir. Zayıf olan figür de "Haline şükret kardeş ya şu bayan gibi olsaydık!" diyerek yanıtlamaktadır. Bu iki erkeğin konuşmasından, giyimlerinden ve yapmaktan yakındıkları ev işlerinden, karikatürcünün değişen kadın erkek rollerini konu aldığı anlaşılmaktadır. İki erkeğin kadın kıyafetleri ile resmedilip ev işlerinden yakınıyor olmaları artık ev işlerini kadınların değil, erkeklerin yapmasından, kadınların da evin erkeği gibi ekmek getirmesinden kaynaklanmaktadır. Karikatürde bahsi geçen bayan ağır bir iş olan yük taşımacılığı yapmaktadır. Kadının bu şekilde işlenmesindeki neden erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türk kadının iş yaşamının her alanında yer aldığını göstermektir, fiziksel olarak yaptıkları zor olsa bile.

Erkeklerin feminen oluşu, konu olan çalışan kadın figürünün maskülen oluşu göze çarpmaktadır. Erkekler, artık kadın erkek rolleri değiştiği ve evi kadın geçindirmeye katkıda bulunduğu veya evi geçindirdiği için erkekler kadın gibi, çalışan kadın da iş hayatında artık yeri olduğu için erkek gibi resmedilmiştir.

Bu karikatürden toplumsal hayatta değişen kadın erkek rolleri, kadının toplum nazarında erkek kadar önemli bir işgücü olarak görülmesi konu alınmıştır. Bu karikatür gibi birçok erken cumhuriyet dönemini yansıtan karikatürde Türk kadınının sosyal yaşamda değişen yerini ve iş hayatına aktif katılımı konu alınmıştır. Her ne kadar bu karikatürde mübalağa olsa da bu çizimden Türk kadınının iş hayatında, ağır işlerde olsa, fiziksel olarak zorlasa da rol aldığı anlaşılmaktadır çünkü karikatür toplumu yansıtan bir sanattır.

Erken cumhuriyet döneminde kadına cumhuriyet öncesine kıyasla birçok hak verilmiş ve kadının sosyal yaşamdaki rolü değişmiştir. Gerek iş hayatına gerek siyasete katılım ile gerek toplum nazarında gerek ise aile ilişkilerinde kadının yeri cumhuriyet öncesi döneme göre değişmiş ve Türk kadınına verilen değer artmıştır. İncelenmiş karikatürlerden Türk kadınına toplumun verdiği değerin arttığı, cumhuriyet öncesi dönem ile kıyaslandığında hem sosyal hayatta hem aile hayatında rollerin değiştiği ve kadının iş hayatında aktif olarak rol almaya başladığı anlaşılmaktadır.

V. BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME, SONUÇ VE ÖNERİLER

Genel Değerlendirme

1928 - 1940 yılları arasında yayımlanmış toplumsal içerikli karikatürlerin incelenmesi sonucunda erken cumhuriyet dönemindeki toplumsal değişim yorumlanmıştır. Verilen dönemler arasında çizilmiş olan karikatürler bazan abartılı olsa da toplumsal değişmeyi aktarmışlardır. Halkı güncel olaylar hakkında bilgilendiren karikatürler, toplumu oluşan değişimlerden, anlık, güncel olaylardan haberdar etmiş ve gerektiği zamsan halkı uyarmıştır. Toplumu güncel olaylarlardan ve toplumsal değişmelerden haberdar eden karikatürler halka, çok az sözle özlü mesajlar göndererek, halkı güldürürken düşündürerek dolaylı olarak uyarmış, bilinçlendirmiş ve eğitmiştir. Araştırmada, karikatürler vasıtası ile erken cumhuriyet döneminde modern yaşam, eğitim, tüketim alışkanlıkları ve kadınlardaki rol değişimi incelenmiştir. Erken cumhuriyet dönemi karikatürleri ile Türk toplumunda oluşan değişimler ve gelişimler gözlemlenmiş ve o dönem insanının alışkanlık, davranış değişimine ışık tutulmuştur.

Araştırmada modern yaşamın incelenmiş olduğu on karikatürde erken cumhuriyet dönemi Türk toplumdaki değişimler incelenmiştir. Bu karikatürler Türk toplumundaki toplumsal değişimi birçok yönden yansıtmaktadır. İncelenen karikatürler halkın kullandığı deyimlerin, kelimelerin yapılan düzenlemelerden etkilenip değiştiğini, kurulan kurumların ve yapılan kampanyaların vatandaşa etkisini, öğretmen ile öğrencinin zaman içinde farklılaşan ilişkisini, yeni ölçüleri öğrenirken eski

alışkanlıklardan yararlanıldığını, Batılılaşma çabasındaki Türk toplumunun gelenek, davranış değişimini ve en önemlisi kuşaklar arasındaki farklılıkları yansıtmaktadır. Karikatür eleştirel bir sanat olduğu için ve malzemesini toplumdan aldığı için Batılılaşan Türk toplumunda oluşan davranış, gelenek, görenek, örf, adet ve beklentilerin değiştiğini gözlemlemeye olanak sunmaktadır. Bu biçimde de erken cumhuriyet dönemi modern yaşamındaki değişiklikler tespit edilmektedir.

Erken cumhuriyet döneminde bilime yaklaşımı konu alan yedi karikatür incelenmiş ve bilimin erken cumhuriyet dönemi Türk toplumu tarafından nasıl algılandığı araştırılmıştır. Karikatür sanatı hem toplumdaki olumlu değişiklikleri hem de çarpıklıkları yansıtır ve toplumu bilinçlendirmeye katkıda bulunup dolaylı olarak eğitir. Karikatür her neyi konu alıyorsa eleştirel bir açıdan yaklaşır. Bu incelenen karikatürlerden birçok yorum çıkartılabilmektedir. Bunlardan ilki, erken cumhuriyet döneminde çok fazla kitap okunmadığı, ikincisi bilim adamlarına, bilime ve özellikle kitaba çok değer verilmediği, üçüncüsü de vatandaşın Batılı olma çabasının yalnızca şekilde oluşu ve Batının bilimini ve edebiyatını anlama gayretinde olmayışıdır.

Toplumun okumaya, kendini eğitmeye, bilime olan yaklaşımı birçok erken cumhuriyet dönemi karikatürüne konu olmuştur ve bu çarpıklıklar yansıtılarak halk dolaylı bir eğitim aracı olan karikatür ile eleştirilerek bilinçlendirilmeye çalışılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasını takiben, ülkenin her alanda çağdaş ve uygar bir düzeye çıkarabilmek için değişiklikler tasarlanmış ve halkın kılık, kıyafeti düzenlenerek Batı ülkelerindeki normlara uygun hâle getirilmesi için kıyafet devrimi yapılmıştır. Bunun sonucunda da erken cumhuriyet döneminde yeni kıyafetlere, Batı modasına ve şapkalara olan talep artmıştır. Modanın değişmesi ve kukuleta gibi yeni modaların çıkması da eskilerin bırakılıp yenilerin alınması için ortamlar yaratmıştır. İncelenen altı karikatürde

daha önce hiç giymeyi düşünmediği kıyafetleri vatandaşın giymeye başladığı, daha önce ihtiyaç olmayan ürünlerin ihtiyaç haline geldiği, alınan ürünlerin geçmişe göre farklılık gösterdiği, hatta öncelik sırasında yeni moda kıyafetlerin temel ihtiyaçların dahi önüne geçtiği gözlemlenmiştir.

Kılık kıyafet değişimi ve tüketim alışkanlıklarının değişimi kimi zaman çok abartıldığı için eleştirilmiş ve karikatürler vasıtasıyla halk uyarılmış, kimi zaman ise vatandaşın çabası takdir edilmiş ve yapılan yeni düzenlemeler hakkında vatandaş bilgilendirilmiştir. Bu da gösteriyor ki karikatürler günlük yaşama dönük bir öğretici özellik taşımaktadır.

Erken cumhuriyet döneminde kadına cumhuriyet öncesi zamanla kıyasla birçok hak verilmiş ve kadının sosyal yaşamdaki rolü değişmiştir. Gerek iş hayatına gerek siyasete katılım ile gerek toplum nazarında gerek ise aile ilişkilerinde kadının yeri cumhuriyet öncesi döneme göre farklılaşma göstermiş ve Türk kadınına verilen değer artmıştır. İncelenen karikatürlerden Türk kadınına toplumun verdiği değerin arttığı, cumhuriyet öncesi dönem ile kıyaslandığında hem sosyal hayatta hem aile hayatında rollerin değiştiği ve kadının iş hayatında aktif olarak rol almaya başladığı anlaşılmaktadır.

Toplumdan malzemesini alan bu sanat halkı anlık ve güncel olaylar hakkında bilgilendirmek ile kalmayıp toplumdaki değişmeleri yansıtmaktadır. Geçmişte yapılmış olan karikatürler değişmeleri işlediği için tarihe ve sosyolojik değişmelere tanıklık etmektedirler. Bu özelliğinden ötürü karikatürler vasıtası ile modern yaşam, eğitim, tüketim alışkanlıkları ve kadınlardaki rol değişimi gözlemlenebilmektedir.

Cemal Nadir tarafından 1938 yılında Akbaba dergisinde yayımlanan karsılaştırmalı bir karikatür cumhuriyet sonrası değişen Türk toplumunu cumhuriyet öncesi dönemle karşılaştırmıştır. Bu karikatür araştırmda geçen

modern yaşam, eğitim, kadının rol değişim ve kıyafet devrimini içine almıştır. Cemal Nadir eserinin adını "Onbeş Yılın Hikayesi" olarak koymuştur ve bu karikatür iki sayfadan oluşmaktadır (Bkz. Karikatür 27).

Karikatür 27: "Onbeş Yılın Hikayesi"

Onbeş Yılın Hikayesi

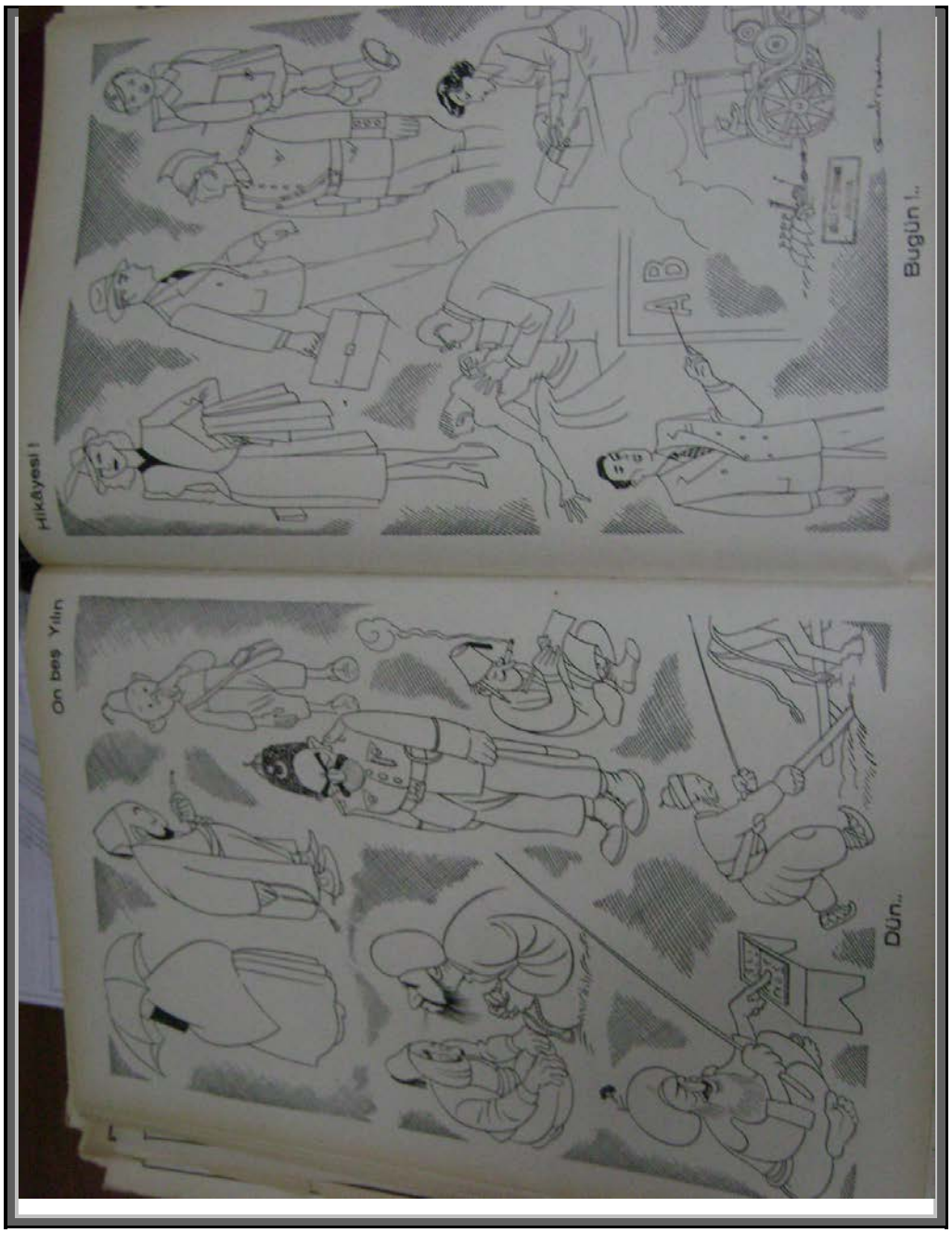

Kaynak: Cemal Nadir Güler. (1938). Onbeş Yılın Hikayesi. *Akbaba Dergisi*, Sayı no.251, Sayfa 10-1

Sosyolojik değişimlereve tarihe tanıklık eden bu karikatürde sağ üstten başlayarak kıyafet devrimi öncesi ve sonrasına, öğrencilerin okulda giydikleri kıyafetlerin on beş yıl içinde değişmesine, bilimsel yöntemlerin dini yöntemlerin önüne geçmesine, askerlerin kıyafetlerinin yeniden tasarlanmasına, kadınların daha önce erkeklerin yaptıkları işleri yapıp iş hayatında yer almaya başlamasına, eğitimde kullanılan harflerin değişip öğretmenlerin Batılı meslektaşları gibi giyinmelerine ve tarımda dahi eski usullerin geride bırakılıp yeni usuller ile tarlada çalışılmasına değinilmiştir. Bu karikatür sayesinde de erken cumhuriyet dönemi Türk toplumunda 1938 yılından önce olan on beş yıl süresinde gerçekleşmiş, araştırmanın konu aldığı toplumsal değişmeler gözlemlenebilmektedir çünkü karikatür toplumdan etkilenir ve toplumu yansıtır.

Sonuç

Her sanat dalının yansıttığı gibi karikatür de toplumu yansıtmaktadır fakat diğer sanat dallarından ayırıcı özelliği sanatçının malzemesini neredeyse tamamen toplumdan almasıdır. Karikatüristin yaptığı çizimler toplumu gözlemlemesi sonucunda gördüğü değişimler veya çarpıklıklar sonucunda oluşur. Karikatürcü sanatında gözlemlediği bu değişimleri bazen eleştirerek bazen de abartarak sunmaktadır. Sosyoloji ile yakınlığı olan bu sanatta karikatürcü genel olarak birey ve toplum arasındaki olumlu olumsuz değişmeleri, gelişmeleri ve çelişkileri anlatmaktadır.

Cemal Nadir Güler, Ramiz Gökçe, Salih Erimez, Münif Fehim gibi karikatürcülerimiz de çalışmalarında malzemelerini toplumdan ve güncel gelişmelerden almış ve Türk toplumda görülen değişimleri ve gelişimleri çizimlerinde yansıtmışlardır. Dolayısıyla çizilen karikatürlerde yaşanan güne şahitlik etmiştir. Çalışmada 1928-1940 yılları arasında “Cumhuriyet”, “Akşam”, “Yenisabah” gazetelerinde ve “Akbaba” ile “Karikatür” dergilerindeki toplumsal değişimi yansıtan karikatürler aracılığı

ile Türk toplumundaki örf, adet, gelenek, görenek ve davranış biçimlerinin, Türk kadınına verilen değerin, tüketim alışkanlıklarındaki farklılaşma ve bilime olan yaklaşımın nasıl değiştiği veya nasıl olduğu incelenmiştir.

Karikatürler belgesel nitelik taşıdıklarından ötürü karikatür, yapıldığı zamanı yansıtır ve o döneme şahitlik eder. Yapıldığı dönemde yaşayan toplumun nasıl bir yapıya sahip olduğunu, nasıl değişimler ve gelişimler geçirdiğini konu alır. Çünkü karikatür gündelik hayatı inceler, yorumlar ve belgeler. Bu çalışmada toplumun yaşadığı farklılaşmalar karikatürler aracılığı ile incelenmiş ve bu sanatın belgesel yönü kullanılmıştır.

Karikatür sanatı kültürel değerleri iletmede önemli rol oynamaktadır. Bu özelliğinden ötürü de karikatürler toplumları yansıtır. Geniş bir dönem incelendiğinde ise toplumlardaki değişimler gözlemlenebilmektedir. Tıpkı yapılan devrimlerin topluma olan etkisi gibi. Kısaca karikatürler dönemin toplumsal değer ve alışkanlıklarının değişimini yansıtan belgeler olarak önemli veriler sunmaktadır.

Bu çalışmada erken cumhuriyet döneminin ünlü karikatürcülerinin toplumsal içerikli karikatürlerinin incelenmesi sonucunda erken cumhuriyet döneminde yapılan devrimler ve yenilikler sonucunda olan değişimleri, gelişimleri, gelişmekte olan Türk toplumunun toplumsal değişimini, o güne tanıklık eden karikatürler aracılığı ile incelenmiştir.

Öneriler

Çalışmanın esinlendiği öneriler şöyle sıralanabilir:

Araştırmaya dönük:

- Karikatürler derslerde eğitim aracı olarak kullanılabilir.
- Karikatürler katalog halinde araştırmacılara sunulabilir.

- Ders kitaplarında dönem karikatürleri kullanılabilir.

Araştırmacılara dönük:

- 1923-1928 yılları arasında eski yazı kullanılarak yayımlanan karikatürler ile ilgili yeterli çalışma bulunmamaktadır. Söz konusu tarihler arasında yayımlanmış toplumsal içerikli karikatürlerin araştırılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

- 1923-1938 yılları arasında yayımlanmış olan siyasi karikatürlerin araştırılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

- Tanzimat Dönemi Türk karikatürünün özellikleri ve ele aldığı konuların araştırılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Akyüz, Selin. (Aralık 2005). *Erken Cumhuriyet Döneminde Erkek İmgesinin Kurgulanışı: Akbaba Dergisi Örneğinden Bir Karikatür İncelemesi*. Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.

Alsaç, Üstün. (1994). *Türkiye'de Karikatür Çizgi Roman ve Çizgi Film.* İstanbul: İletişim Yayınları

Ankara Uluslararası Karikatür Festivali. (2003). *Karikatür Sosyoloji ve İnsan Hakları*. Ankara: Karikatür Vakfı

Arık, M. Bilal. (1998). *Değişen Toplum Değişen Karikatür*. İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları

Aşıcıoğlu, Elif Atamaz. (Haziran 2001). *Yazısız Karikatürlerin Grafik Sanatındaki Yeri, Yazısız Karikatür Uygulamaları*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aydoğan, Metin. (2008). *Ülkeye Adanmış Bir Yaşam (2) Atatürk ve Türk Devrimi*.(10. Baskı). İzmir: Umay Yayınları

Balcıoğlu, Semih. (1971). *Yazısız Çizgiler*. İstanbul: Cem Yayınevi

Balcıoğlu, Semih. (1983). *Cumhuriyet Dönemi Türk Karikatürü (1923-1983).* Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Balcıoğlu, Semih. (1976). *50 Yılın Türk Karikatürü*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları

Coşkun, Ali. (1987). *Karikatür Tarihi ve Bir Albüm*. Samsun

Çeviker, Turgut. (1997). *Karikatür Üzerine Yazılar*. Birinci Basım. İstanbul: İris Yayıncılık

Çeviker, Turgut. (1996). *Kent, Konut ve Yerleşim Üzerine Karikatürler. İstanbul*: T.C Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Habitat 2 Koordinasyon Ünitesi

Çeviker, Turgut. (2004). Ana Çizgileri İle Osmanlı Karikatürü. *Toplumsal tarih*. Sayı no. 122. Sayfa no. 72-77.

Doğan, İsmail. (2011). *Eğitim Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Sti.

Doğan, İsmail.(2009). *Dünden Bugüne Türk Ailesi* . Ankara: Atattürk Kültür Merkezi Yayınları

Doğan, İsmail.(1999). *Sokaktaki Yabancı*. İstanbul: Sistem Yayıncılık

Doğan, İsmail.(2007). *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*. (7. Baskı) .Ankara: PegemA Yayıncılık

Engin, Hülya. (1996). *Medyanın Dili*. İstanbul: Der yayınları.

Ercüment. (1932). Kısa Çorap Modası karşısında. *Cumhuriyet Gazetesi*, Dokuzuncu Sene, Sayı no. 2953. Kapak.

Erimez, Salih. Eski-Yeni. *Karikatür Dergisi, Sayı no. 154*, sayfa 10.

Erimez, Salih. Dünkü ve Bugünkü Gece Toplantıları. *Karikatür Dergisi, Sayı no. 156*, sayfa 15.

Erimez, Salih.(1938). Eski-Yeni. *Karikatür, Sayı no. 158.*

Erimez, Salih. (1938). Eski-Yeni. *Karikatür, Sayı no 168*, sayfa 15.

Erimez, Salih. (1938).Eski ve Yeni Mektepte Coğrafya Dersi. *Karikatür Dergisi, Sayı no. 163.*

Erol, Nilüfer. (2011), *Toplumsal Değişme ve Eğitim: "Temel İlişkiler, Çelişkiler, Tartışmalar.* Gazi Akademik Bakış Dergisi, cilt 5, sayı 9, s. 109-122.

Eskicumalı, Ahmet.(2003). *Eğitim ve Toplumsal Değişme: Türkiyenin değişim sürecinde Eğitimin Rolü, 1923-1946.* Boğaziçi Eğitim Fakültesi Dergisi, cilt 19, sayı 2, s.15-29.

Fengolio, Irene and Francois Georgeon. (2000). *Doğu'da Mizah*. (Çev. Ali Berktay) . İstanbul. Yapı Kredi Yayınları

Gökçe, Ramiz. (11 Şubat, 1929). Başlıksız. *Akbaba Dergisi*, Sayı no. 644, sayfa 3.

Gökçe, Ramiz. (19 Ağustos 1929). *Akbaba Dergisi, Sayı no.696*, Kapak.

Gökçe, Ramiz. (1929).Başlıksız. *Akbaba Dergisi, Sayı no 725,* sayfa 2.

Gökçe, Ramiz. (19 Nisan, 1933). Kitapçılar Okka ile Kitap Satıyorlar. *Akbaba Dergisi, Yıl 11, Sayı no.1*, sayfa 2.

Gökçe, Ramiz.(6 Mayıs, 1933), *Akbaba Dergisi, Sayı no. 6*, sayfa 3.

Gökçe Ramiz. (31 Mayıs, 1933). *Akbaba Dergisi, Sayı no.13*, sayfa 2.

Gökçe, Ramiz.(23 Kânunuevvel, 1933). *Akbaba Dergisi, yıl 11, Sayı no. 72.*

Gökçe, Ramiz.(11 Kanunsani, 1934). Akbaba *Dergisi*.12.yıl. Sayı no. 2. sayfa 8.

Gökçe, Ramiz. (25 Kanunsani 1934). *Akbaba Dergisi. Sayı no.4*, sayfa 3.

Gökçe, Ramiz.(11 Kanunsani, 1934). İnkılap Türkiye'sinde Kitapçılık. Akbaba *Dergisi*, Yıl 12, Sayı no.2, sayfa 8.

Gökçe, Ramiz.(30 Ağustos, 1934), Hanımlarımız Okuyor. Akbaba *Dergisi*, yıl 12, Sayı no. 35, kapak.

Gökçe, Ramiz.(1. Teşrin, 1934). Bu Gidişle Gelecek Sene. *Akbaba Dergisi. Sayı no. 41*, sayfa 4.

Gönenç, Levent ve Levent Cantek. (Ocak 2010). Karikatürün Sosyal ve Siyasal Olayları Etkileme Gücü Üzerine. *Toplumsal Tarih*. Sayıno. 193, sayfa 26-35.

Güler, Cemal Nadir. (1 Şubat, 1934). Evlerimizin İç Yüzü.*Akbaba Dergisi, Sayı no. 5*, sayfa 3.

Güler, Cemal Nadir. (4 haziran 1935). Akşam Gazetesi, sene 17, Sayı no. 5971, kapak

Güler, Cemal Nadir. (1938). Onbeş Yılın Hikayesi. *Akbaba Dergisi*, Sayı no.251, Sayfa 10-11.

Güler, Cemal Nadir. (1940). Başlıksız. *Akşam Gazetesi, Sayı no 7626, kapak.*

Güler, Cemal Nadir. Seçme Karikatür Albümü. İstanbul. (Nebioğlu Yayınevi)

Hainzelman, Tobias. (2004). *Osmanlı Karikatüründe Balkan Sorunu 1908-1914*. (1. Baskı). İstanbul. (Kitap Yayınevi)

Kar, İsmail. (1999). Karikatür Sanatı. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı

Karasar, Niyazi. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ondokuzuncu Basım. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım

Koloğlu, Orhan. (2005).*Türkiye Karikatür Tarihi*. İstanbul: Bileşim Yayınevi

Nadir, Cemal. (1936). *Gülünç Adamlar Karikatür Albümü*. İstanbul. (akşam Matbaası).

Nadir, Cemal. (1939). *Karikatür Albümü II*. İstanbul. (İnkılap Kitapevi)

Nadir, Cemal.(1984). *Karikatür Albümü*. İstanbul: Milliyet Yayınları

Nesin,Aziz.(1973). *Cumhuriyet Döneminde Türk Mizahı*. İstanbul: Akbaba Yayınları

Okay, Cüneyd. (2004). *Dönemin Mizah Dergilerinde Milli Mücadele Karikatürleri 1919-1922*. Ankara. (Turizm Bakanlığı Yayınları)

Öngören, Ferit. (1976). *50 Yılın Türk Mizahı.* İstanbul*:* İş Bankası Kültür Yayınları

Özer, Atilla.(1988). *Karikatür Sanatı ve Reklamcılık.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Teknolojisi ve Yaygın Eğitim Vakfı Yayınları

Özer, Atilla. (1994) *İletişimin Çizgi Dili*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi,

Özer, Atila. (2007). *Karikatür Yazıları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları

Özerman, Münif Fehim. (1938).Değişen Adetler. *Karikatür. Sayı no. 16.*

Rıza, Necmi. (23 Nisan, 1937). *Akbaba Dergisi,* cilt 7, Sayı no.172, sayfa 11.

Rıza, Necmi. (28 mart, 1936). *Akbaba Dergisi,* Yıl 14, Sayı no. 118, sayfa 11.

Rıza, Necmi. (İkincikanun, 1940). Kukulete Modası Karşısında, *Akbaba Dergisi*, Sayı no. 312, sayfa 7.

Seydioğlu, Halil. (1993). *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı.* (5. Baskı). İstanbul. (Güzem Yayınları)

Şenyapılı, Önder. (2003). Neyi, Neden, Nasıl Anlatıyor Karikatür Kim Niye Çiziyor. Ankara. ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş Yayıncılık.

Şenyapılı, Önder. (2000) *Karikatür ve İletişim*. Ankara: Karikatür Vakfı

Topuz, Hıfzı. (1997). *Dünya Karikatürü*. İstanbul: İnkılap Yayınevi

Topuz, Hıfzı.(1986). *İletişimde Karikatür ve Toplum*. Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Basımevi

Ural, Orhan.(1936). Başlıksız. *Akbaba Dergisi*, Sayı no 126, sayfa 12.

Ural, Orhan.(1937). Başlıksız. *Akbaba Dergisi,* Sayı no 190, Sayfa 16.

Ural, Yalvaç. (1984). *Cemal Nadir Karikatür Albümü Dalkavuk Solomon Cumartesi Karikatürleri.* İstanbul. (Milliyet Yayınları).

Yücebaş, Hilmi. *Bütün Cepheleriyle Cemal Nadir*.

Yücebaş, Hilmi. (1959). *1864-1944 Karikatür Üstadlarımız Cem ve Ramiz*. İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi

(9 Kasım, 1929), Başlıksız, *Akbaba, Sayı no. 718*, sayfa 2.

(18 Mart, 1929). İctimai Masal: Bir Varmış, Bir Yokmuş!... *Akbaba Dergisi, Sayı no. 653*, sayfa 2-3.

(23 Şubat 1929).*Cumhuriyet Gazetesi.* sayfa 2

(1933). Başlıksız. *Cumhuriyet Gazetesi, Sayı no 3112, sayfa 5*

(1936). *Karikatür*. Sayı no.8, sayfa 8.

EKLER

Ek 1: Karikatür

"Eski ve Yeni Mektepte Coğrafya Dersi"

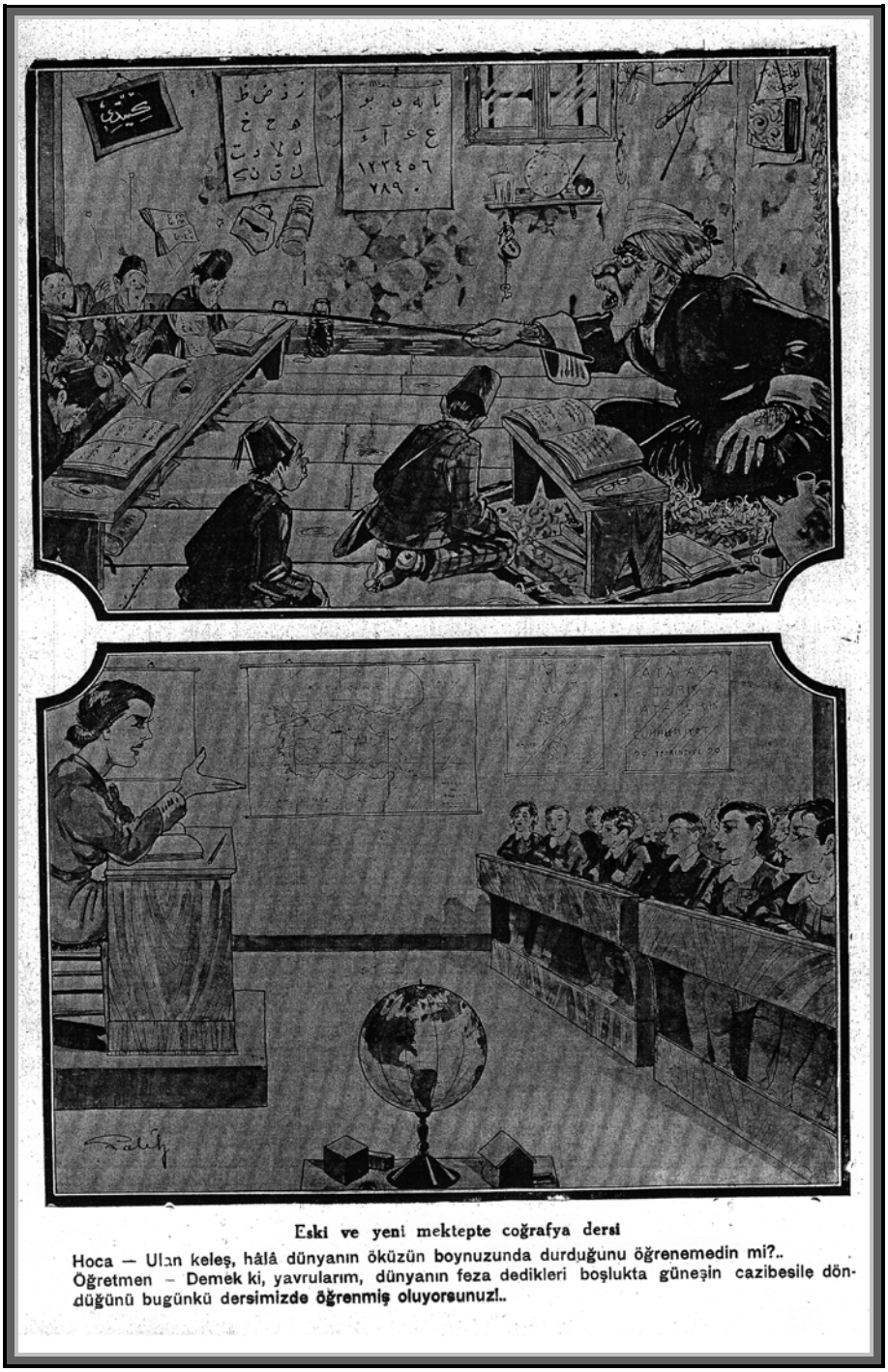

Eski ve yeni mektepte coğrafya dersi

Hoca — Ulan keleş, hâlâ dünyanın öküzün boynuzunda durduğunu öğrenemedin mi?..
Öğretmen – Demek ki, yavrularım, dünyanın feza dedikleri boşlukta güneşin cazibesile döndüğünü bugünkü dersimizde öğrenmiş oluyorsunuz!..

Kaynak: Salih Erimez.(1938) Eski ve Yeni Mektepte Coğrafya Dersi. *Karikatür Dergisi,* Sayı no 163.

Ek 2: Karikatür

Kaynak: (1933). Başlıksız. *Cumhuriyet Gazetesi,* Sayı no. 3112, Sayfa 5.

Ek 3: Karikatür

Kaynak: Cemal Nadir Güler. (1940). Başlıksız. *Akşam Gazetesi,* Sayı no. 7626, Kapak.

Ek 4: Karikatür

— Demek bu el yazması divana yüz lira istiyorsunuz .. Pahalı değilmi ?
— Hiç pahalı olur mu efendim , Fuzulinin hattı desti ..
— Hele siz bir defa da Fuzulinin kendisine sorunuz bakalım,belki biraz daha tenzilât yapar !..

Kaynak: Ramiz Gökçe. (1929), Başlıksız. *Akbaba Dergisi,* Sayı no 725, Sayfa 2.

Ek 5: Karikatür

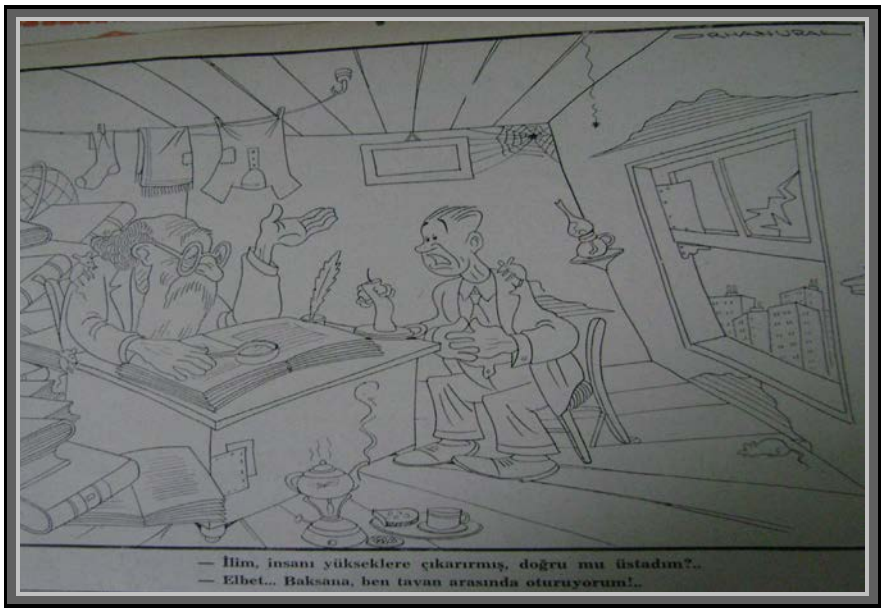

Kaynak: Orhan Ural. (1936). Başlıksız. *Akbaba Dergisi,* Sayı no. 126, Sayfa 12.

Ek 6: Karikatür

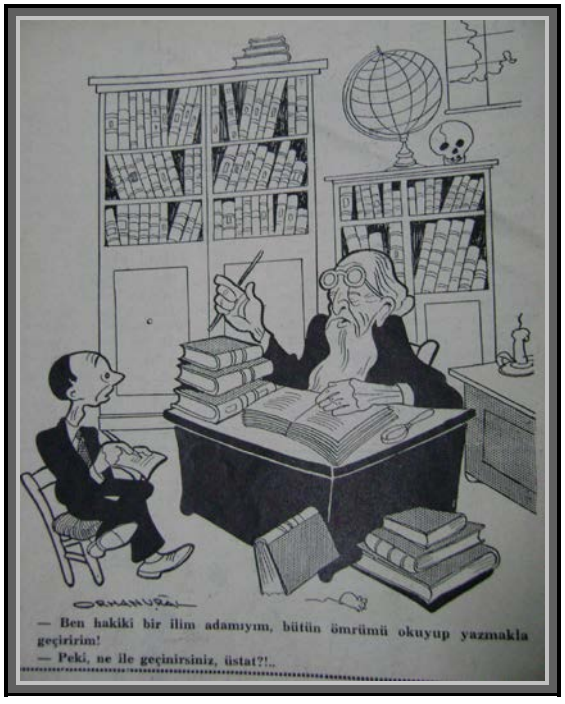

Kaynak: Orhan Ural. (1937). Başlıksız. *Akbaba Dergisi*, Sayı no. 190, Sayfa 16.